

Uniwersytet Warszawski

Wydział Psychologii

Marta Borkowska-Bierć

Aspiracje młodych muzyków a ich zakorzenienie
w etosie rodziny pochodzenia

Young musicians' aspirations and their anchoring in family of origin

Rozprawa doktorska

napisana pod kierunkiem

prof. dr hab. Elżbiety Dryll

Warszawa 2016

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE I SŁOWA KLUCZOWE	6
WSTĘP	8
WPROWADZENIE TEORETYCZNE	12
Kapitał społeczny jako czynnik wspierający sukces zawodowy	12
Kształtowanie się wyborów zawodowych w biegu życia	15
Czynniki intrapsychiczne warunkujące powodzenie w muzyce	19
Psychologiczne uwarunkowania rodzinne, a osiągnięcia dzieci	26
Wpływ rodziny na sukcesy dzieci w zakresie wykonawstwa muzycznego	29
Muzyka w obrazie <i>ja</i> jako kluczowy czynnik wpływający na sukces zawodowy w muzyce	31
Etos rodzinny – sedno wpływu rodziny.	33
Analiza narracji jako metody docierania do treści i reguł rządzących etosem rodzinnym	38
Aspiracje i poziom zaangażowania w działalność muzyczną jako metody pomiaru osiągnięć	45
Problem badawczy i jego znaczenie	48
Cele i pytania badawcze	49
METODA	51
Założenia	51
Schemat badania i zmienne	53
Zmienne objaśniane	53

Zmienne objaśniające	54
Zmienne kontrolowane	54
Narzędzia	55
Wskaźniki	55
Metoda analiz jakościowych	59
Procedura i osoby badane	60
WYNIKI ANALIZY ILOŚCIOWEJ	64
Zmienne objaśniane – aspiracje	64
Zmienne dotyczące aspiracji a zmienne kontrolowane	66
Analiza systemu motywacyjnego	67
Związki pomiędzy poszczególnymi elementami systemu motywacyjnego	69
Poczucie sprawstwa	70
Umiejscowienie kontroli i atrybucje do umiejętności	70
Koncentracja na <i>ja</i>	71
Charakterystyki systemu motywacyjnego, a aspiracje	71
Analiza muzyczności rodzin	72
Muzyczność rodziny a zmienne kontrolowane	78
Powiązanie muzyczne rodziny, a aspiracje osób badanych	78
WYNIKI ANALIZY JAKOŚCIOWEJ	79
Refleksyjność i złożoność opisów członków rodzin	80

Ewaluacja członków rodziny przez osoby badane	82
Siła etosu rodzinnego	84
Wspólne aktywności	84
Historie z przeszłości	86
Poczucie zakorzenienia w rodzinie	88
Wartości w etosie rodzinnym	89
Muzyka w rodzinie	94
Podsumowanie analizy jakościowej dotyczącej rodziny	99
<i>Ja</i> jako muzyk	100
DYSKUSJA	103
Poczucie sprawstwa i różnorodność motywacji kluczem do sukcesu	104
Muzyczność rodziny jako czynnik promujący wysokie aspiracje	105
Proces kształtowania się obrazu <i>ja</i> w rodzinie	108
Etos pracy jako czynnik promujący osiąganie	109
Ograniczenia projektu	110
Wkład w teorię	111
Zastosowania aplikacyjne	111
Propozycja dalszych badań	112
Podsumowanie	112

BIBLIOGRAFIA	114
SPIS TABEL	123
SPIS RYSUNKÓW	124

STRESZCZENIE I SŁOWA KLUCZOWE

Celem pracy badawczej była odpowiedź na pytanie: *Jakie składniki etosu rodzinnego młodych muzyków wpływają na ich osiągnięcia w zawodzie?* Za miarę osiągnięć przyjęto wysokość aspiracji zawodowych. Przebadano 80 studentów uniwersytetów muzycznych. Metodą zbierania danych był wywiad narracyjny dotyczący rodziny. Analizy z wykorzystaniem metod mieszanych wskazały na istotną w rozwoju aspiracji rolę muzyczności rodziny, a w szczególności ojca. Badania systemu motywacji dowiodły, że osoby o wysokich aspiracjach charakteryzują się wysokim poczuciem sprawstwa, które jest głównym mechanizmem wspierającym działanie. Ponadto poddają refleksji swoje działania, a opowiadając o sobie prezentują niepewność sądów i działań. Analiza treściowa etosu rodzinnego porównująca rodziny osób o niskich i wysokich aspiracjach wykazała, że z wysokimi aspiracjami współwystępują: wsparcie w działalności muzycznej, transfer wartości związanych z pracą i intelektem, pozytywna ewaluacja członków rodziny oraz opowiadanie historii o przeszłości. Wymienione cechy powodują, że osoby wychowujące się w takich rodzinach czują się częścią grupy osób o podobnych uzdolnieniach i zainteresowaniach, rozumieją ograniczenia zawodu muzyka i nabierają umiejętności radzenia sobie z nimi. Gdy opowiadają o swoich aspiracjach, wykazują się większą ambicją, dążeniem do mistrzostwa oraz zdolnością do formułowania precyzyjnych planów. W pracy dyskutowane są także ograniczenia generalizacji otrzymanych wyników oraz ich teoretyczne i praktyczne implikacje.

Słowa klucze: *etos rodzinny, aspiracje zawodowe muzyków, wykonawstwo muzyczne, metody mieszane*

Young musicians' aspirations and their anchoring in family of origin

The main objective of this research project was to answer the question: *What elements of family ethos of young musicians influence their job achievement?* Achievement has been measured using professional aspirations. Data were collected through narrative interviews focused on family of origin. Analysis based on mixed methods attempt revealed that musical connections of the family, especially of the father, play a crucial role in development of job aspirations. Research on the motivation system showed that subjects who had high aspirations developed high self-efficacy which is the main driver for action. Moreover, they reflected on their actions, and while talking about themselves they present uncertainty of opinions and actions. Content analysis of family ethos, comparing musicians with high and low aspirations, revealed that the following factors coexist with high aspirations: support in music activities, transfer of values connected with hard work and intelligence, positive evaluation of family members and telling stories about the past of the family. These features give the individuals who grow up in such families: the feeling of being part of a group of people who share talents and interests; understanding of the limitations inscribed in the musical profession/ in the job of a musician; and the ability to cope with them.

When young musicians with high aspirations talk about them they show more ambition, striving for mastery and the ability to formulate precise plans. Limitations of generalization of achieved results as well as theoretical and practical implications are discussed.

Key words: *family ethos, job aspirations of musicians, music performance, mixed methods*

WSTĘP

Rodzina jest środowiskiem, w którym młody człowiek nabywa nie tylko kompetencji społecznych, lecz także zawodowych. Dziedziczenie zawodu znane było we wszystkich klasach społecznych – w rodzinach zajmujących się uprawą roli, wśród rzemieślników i kupców, szlachciców, arystokratów, a także wśród monarchów. Zjawisko to wynikało z czystego pragmatyzmu – rodzina oferowała pewien kapitał początkowy (warsztat rzemieślniczy, kontakty handlowe, ziemię, tytuły), z którego korzystał młody człowiek w swoim dorosłym życiu.

Również dziś wpływ rodziny na karierę młodych ludzi podkreślany jest na każdym kroku (Piasecka, 2013). Na rodziców wywiera się nacisk, żeby rozwijali umiejętności swoich dzieci od najmłodszych lat, zapewniając im wiele zajęć dodatkowych i możliwie najlepszą edukację podstawową. Kapitałem początkowym nie jest więc już to, co rodzina wie od pokoleń, ale środki i czas rodziców zainwestowane w edukację dziecka. Wydawałoby się, że połączenie dziedziczenia kapitału oraz procesu wychowawczego powinno zaowocować szczęśliwymi młodymi dorosłymi, przygotowanymi, zarówno od strony wiedzy, jak i motywacji i innych zasobów psychologicznych, do wejścia na drogę zawodową kultywowaną w rodzinie od pokoleń. Okazuje się jednak, że rodziny bardzo skoncentrowane na sukcesie swoich dzieci mogą uzyskać efekt odwrotny od zamierzonego. Coraz częściej pojawiają się doniesienia o wzroście zachorowań na depresję wśród dzieci, o trudnościach w kontaktach społecznych, o nadmiernej koncentracji na osiągnięciach i stresie wywołanym przez nią. Wydaje się, że aspiracje, które chcieliby rozbudzać rodzice zaczynają wyprzedzać możliwości i potrzeby samych dzieci, a przez to generują poczucie niespełnienia oczekiwań, niewypełnienia zobowiązań wobec rodziców, którzy „tyle mi poświęcili”, a przede wszystkim

eliminują istotny czynnik, jakim jest podejmowanie danej ścieżki edukacji czy zawodu ze względu na osobistą chęć, zainteresowanie czy nawet pasję.

Zaangażowanie rodzicielskie w kontekście młodych muzyków wydaje się szczególnie ważne (Kaleńska-Rodzaj, 2013), bo proces kształcenia rozpoczyna się wcześniej i jest wymagający. Można by przypuszczać, że jeśli ktoś ma wysokie umiejętności wykonawcze, to system edukacji będzie je kształtował, wzmacniał i promował tak, aby osoba ta osiągnęła finalnie sukces zawodowy. Okazuje się jednak, że samo kształcenie umiejętności nie gwarantuje sukcesu w dziedzinie profesjonalnego wykonawstwa muzycznego.

Polski system edukacji muzycznej od najwcześniejszych lat rozwija nie tylko umiejętności uczniów, lecz także ich aspiracje. Proces kształcenia opiera się na relacji mistrz – uczeń (zupełnie odrębnej od relacji rodzic – dziecko), co oznacza, że od najmłodszych lat dzieci dostają częstą informację zwrotną odnośnie swoich umiejętności, a ich wykonania podlegają regularnej ocenie nauczyciela. Dodatkowo uczniowie mają okazję rywalizować z innymi młodymi muzykami podczas konkursów, a także po prostu występować w trakcie audycji czy koncertów organizowanych przez szkołę. Gdyby system ten działał w próżni, jako jedyny czynnik wpływu, wszystkie osoby kończące studia muzyczne zostawałyby zawodowymi muzykami. Tymczasem statystyki związane z bezrobociem młodych muzyków lub z ich odpływem do innych zawodów, pokazują, że przejście przez całość systemu edukacji nie jest wyznacznikiem sukcesu w tej dziedzinie. Jest czynnikiem koniecznym, ale nie – wystarczającym.

W toku prowadzenia badań z udziałem muzyków, które przeprowadziła autorka niniejszej pracy (pierwsze w 2007 roku), spotkała się z osobami, które łączyły wybitne zdolności, świadomość muzyczną, umiejętności planowania kariery, wysokie aspiracje związane z karierą estradową, a jednocześnie charakteryzowały się pasją, entuzjazmem i misją w wykonywaniu tego zawodu. Pomimo pracy w trudnych warunkach, ciągłego

wystawienia na ocenę (ze swej natury – subiektywną), badani utrzymywali motywację do osiągnięcia mistrzostwa i funkcjonowali w poczuciu dobrostanu. Skoro funkcjonowali oni w takim samym systemie edukacji jak inni, powstało pytanie, skąd biorą odporność psychiczną, motywację, wytrwałość i inne zasoby wspierające je w tej drodze zawodowej. Postanowiono przyjrzeć się wpływowi rodziny pochodzenia, jako miejsca kształtowania tożsamości i poczucia własnej wartości.

Celem tej pracy stała się więc odpowiedź na pytanie, w jakim klimacie rodzinnym dorastają osoby, które potrafią przez wiele lat utrzymać motywację do rozwoju trudnej kariery muzyka i wypracować strategie radzenia sobie z wyzwaniami zawodu (a wcześniej – z wyzwaniami samego systemu edukacji) i wykształcić wysokie aspiracje, będące podwaliną do osiągnięcia sukcesu w tej profesji.

Podstawowym konstruktem teoretycznym, na którym opierają się badania jest etos rodzinny, rozumiany jako system znaczeń, w którym zanurzeni są członkowie rodziny, a który wpływa na ich postawy, zachowania, sposób postrzegania i interpretacji zdarzeń. Żeby uzyskać jak najpełniejszy obraz etosów w różnych rodzinach, zdecydowano się na użycie metod mieszanych, łączących walory podejścia jakościowego i ilościowego. Część ilościowa umożliwi zarówno wykorzystanie korzyści płynących z odpowiednio dużej próby osób badanych, jak i uzyskanie danych o charakterze statystycznym, które ze swojej natury mogą podlegać generalizacji (w określonych warunkach). Aby jednak nie dopuścić do redukcji etosu do zestawu zmiennych określonych a priori przez badacza (co jest istotą analizy statystycznej w naukach społecznych), wykorzystano także podejście jakościowe. Umożliwia ono wyjaśnienie zaobserwowanych prawidłowości statystycznych i ich przełożenie na rzeczywiste doświadczenia osób badanych. Ta zmiana paradygmatu jest szczególnie istotna, ponieważ dotychczas badaczom udało się odpowiedzieć na pytanie: *Czy rodzina wpływa na sukces zawodowy?* oraz *Jak rodzice wpływają na sukces zawodowy dzieci?*. Opisywane

badanie ma zaś na celu z jednej strony ujęcie wpływu rodzicielskiego, a z drugiej – międzypokoleniowego wpływu rodziny, czyli także tych wydarzeń/osób, z którymi osoby badane nie miały szansy zetknąć się osobiście, o których informacje zostały im przekazane w opowieściach – jako kapitał, który może być dobrem inwestycyjnym lub długiem do spłacenia.

WPROWADZENIE TEORETYCZNE

Kapitał społeczny jako czynnik wspierający sukces zawodowy

Źródłem współczesnych badań nad wpływem rodziny na życie zawodowe jej członków można upatrywać w teorii kapitału społecznego i kulturowego Pierre’a Bourdieu, który przypisuje rodzinie rolę magazynu i dysponenta tego kapitału, definiowanego jako:

Zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu – lub inaczej mówiąc z członkostwem w grupie – która dostarcza każdemu ze swych członków wsparcia w postaci kapitału posiadanego przez kolektyw, wiarygodności, która daje im dostęp do kredytu w najszerszym sensie tego słowa [tłum. własne – M.B.B.]. (Bourdieu, 1986, s.51)¹.

Jego zdaniem rodzina kumuluje w sobie kapitał z wcześniejszych pokoleń i przekazuje go kolejnym, umożliwiając im (lub nie – w przypadku „braku kapitału”) rozwój zdolności, a także zamianę kapitału społecznego na ekonomiczny, czyli czerpanie korzyści materialnych ze swojej wiedzy i umiejętności. Teoria kapitału społecznego i kulturowego, a następnie – mobilności kulturowej – była i pozostaje do dziś przedmiotem badań socjologii edukacji. Aschaffenburg (1997) wykazała, że wpływ kapitału kulturowego maleje wraz z wydłużaniem się czasu edukacji dziecka oraz, że uczestnictwo dziecka w kulturze nie ma związku z uczestnictwem w niej rodziców.

¹ *Social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition or in other words, to membership in a group -which provides each of its members with the backing of the collectivity-owned capital, a 'credential' which entitles them to credit, in the various senses of the word.*

DiMaggio (1982) prowadził badania z udziałem uczniów szkół amerykańskich i wykazał, że choć status rodziny nie wyjaśniał ocen dzieci w szkole średniej, to jeśli za miernik statusu przyjmie się właśnie kapitał kulturowy, to staje się on dobrym predyktorem osiągnięć. W przypadku ocen z przedmiotów nietechnicznych wyjaśnia podobną liczbę wariancji, co pomiar zdolności. Ten sam autor (DiMaggio, 1985) wykazał także, że kapitał kulturowy tłumaczy m.in. decyzję o podjęciu nauki w college'u oraz ukończenie go. Uzasadnia również – co ciekawe – wybór współmałżonka zarówno u kobiet jak i u mężczyzn (u kobiet wykształcenie ojca korelowało pozytywnie z wykształceniem współmałżonka). Z kolei szeroko zakrojona analiza Feinsteina (2004) pokazuje, że czynnikiem kluczowym dla sukcesu edukacyjnego dzieci jest edukacja ich rodziców, gdyż wpływa zarówno na ekonomiczny oraz socjalny aspekt życia rodziny (dochód, wielkość rodziny, aktywność zawodowa jej członków itd.), jak i na relacje w rodzinie (style rodzicielskie, zachowania wspierające edukację itd.).

Badania dotyczące wpływu rodziny pochodzenia na wybory zawodowe wskazują, że najwięcej wsparcia otrzymują osoby, które angażują się w zawody pokrewne do zawodu rodziców (Small, McClean, 2002). Efekt ten w niektórych analizach jest poszerzony o wpływ płci: dziewczęta otrzymują wsparcie od matek, jeśli wybierają równie kobiecy zawód jak rodzicielki (Beauregard, 2007). Badania pokazują także, że istnieją zawody podlegające silnemu dziedziczeniu. Na próbie ponad 3000 studentów z różnych lat medycyny wykazano, że osoby, których jedno z rodziców było internistą, chętniej wybierały tę specjalizację spośród innych dostępnych (Soethout, Heymans, Cate 2008), co więcej, wpływ zawodu rodzica oraz płci osoby badanej był znacznie silniejszy, niż wpływ takich czynników, jak doświadczenie w zakresie opieki zdrowotnej czy osiągnięcia naukowe. Dowodzi to, że nawet u młodych dorosłych rodzina pochodzenia wciąż odgrywa ogromną rolę w podejmowaniu kluczowych decyzji.

Bardzo ciekawych danych dostarczyło jakościowe badanie fińskich kobiet, które osiągnęły sukces zawodowy (Schlosser, 2001). Zebrane informacje wskazują, że ogromną rolę w ich sukcesie odegrało wsparcie rodziny, szczególnie w zakresie kształtowania pozytywnych przekonań dotyczących pracy i sukcesu kobiet. Jednocześnie badanie pokazało, że w kraju, w którym szkolnictwo państwowe jest na wysokim poziomie, zamożność rodziny nie odgrywa tak istotnej roli w osiąganiu sukcesu zawodowego przez dzieci. Podobnych danych dostarcza badanie Irwin (2009) pokazujące, że młodzież, która uważa, że ich rodziny są emocjonalnie wspierające, ma wyższą motywację do nauki, niezależnie od klasy społecznej, z której pochodzi. Natomiast aspiracje edukacyjne, szczególnie dotyczące edukacji wyższej (badanie prowadzono w USA, gdzie jest ona płatna i dostępna dla zamożnych lub bardzo zdolnych) były kształtowane przez klasę społeczną, a nie motywację. Niezmotywowani młodzi ludzie z klasy średniej deklarowali chęć pójścia na uniwersytet częściej niż ich zmotywowani rówieśnicy z klasy niższej. Próbę analizy tych mechanizmów podjęli Katsilis i Robinson (1990). Pokazali, że klasa społeczna wpływa na osiągnięcia szkolne i akademickie, ale nie bezpośrednio tylko pośrednio – poprzez zdolności i wysiłek. Wykazali oni, że zdolności i wysiłek wkładany w naukę są zależne od klasy społecznej, do której przynależy rodzina, co pokazuje, że nie są tylko kwestią zasobów zastanych, takich jak sytuacja materialna, lepsze otoczenie itd., ale też kształtowania zasobów, z których potem jednostka może aktywnie skorzystać.

Przywołane badania socjologiczne ukazują jednostkę jako zdeterminowaną przez swoje miejsce w społeczeństwie. Z punktu widzenia niniejszej pracy wyniki te są o tyle ważne, że dowodzą powszechność zjawiska, jakim jest wpływ rodziny na czynniki związane z edukacją i wyborem zawodu przez dzieci. Jednakże w centrum tych analiz stoją warunki otoczenia, a nie jednostka, na którą to otoczenie oddziałuje. Odwrotnie jest w psychologii, która w centrum swojego zainteresowania stawia jednostkę właśnie. Rozwój zawodowy z w

perspektywie psychologicznej odbywa się w biegu całego życia (*life-span development*).

Przedstawione w dalszej części pracy teorie rozwoju zawodowego pokazują jego przebieg, nie definiując jednakże szczegółowo czynników, które mogłyby mieć na niego wpływ.

Kształtowanie się wyborów zawodowych w biegu życia

Teorie rozwoju zawodowego pojawiły się w literaturze dopiero około lat 50. XX wieku. Można przypuszczać, że wcześniej podejmowanie przez jednostkę autonomicznego wyboru nie było podstawowym sposobem na realizację zawodową. Najczęściej profesja była dziedziczona albo wybierana przez rodziców na wczesnym etapie rozwoju dziecka. Wraz z rozwojem rynku pracy, wzrostem mobilności geograficznej oraz społecznej, pojawiły się też możliwości bardziej swobodnych decyzji w zakresie wyboru zawodu, a powody ich dokonywania stały się przedmiotem badań w naukach społecznych.

Pierwszą współczesną teorią rozwoju zawodowego była teoria Ginzberga (Ginzberg, Ginsburg, Axelrad, Herma 1951). Według niej rozwój zawodowy zaczyna się około 11. roku życia i kończy w wieku wczesnej dorosłości, przechodząc fazy: fantazji (nastawionej na zabawę), próby (zauważanie wartości i wymagań, jakie niesie ze sobą praca) oraz realizmu (wybór zawodu zgodnie z odkrytymi uzdolnieniami).

Inną teorią stadialną jest teoria Supera (1972) wywodząca się z psychologii różnic indywidualnych. Jego zdaniem rozwój zawodowy postępuje wraz z rozwojem samoświadomości (a tym samym, wraz z rozwojem fizycznym i umysłowym) i nabywaniem doświadczeń o charakterze zawodowym (początkowo poprzez obserwację pracujących dorosłych, następnie poprzez pracę własną). Zdaniem Supera podstawą do planowania kariery jest *tożsamość zawodowa* człowieka – kształtuje się ona w oparciu o kulturę, rodzinę, doświadczenia własne oraz kluczowe wydarzenia. Wyróżnia się następujące stadia rozwoju zawodowego: wzrost (do 14. roku życia, rozwój zdolności zainteresowań), eksploracja (15–

24 lata, dokonywanie próbnych wyborów), stabilizacja (24–44 lata, próbowanie sił w pracy i stabilizacja), podtrzymanie (45–64 lata, ciągły proces dostosowawczy), schyłek (powyżej 65. roku życia, przejście w stan spoczynku). Badacz sformułował też pięć zadań rozwoju zawodowego, których realizacja przypada na pierwsze trzy stadia, są to:

- krystalizacja (14–18 lat) – formułowanie ogólnego celu zawodowego,
- specyfikacja (18–21lat) – przechodzenie od prób do właściwego wyboru zawodowego,
- wdrożenie (21–24 lata) – ukończenie szkoły i przejście do zatrudnienia,
- stabilizacja (24–35 lat) – potwierdzenie preferowanego wyboru poprzez wykonywanie pracy,
- konsolidacja (powyżej 35 roku życia) – osiągnięcie stabilizacji zawodowej.

Współczesne doradztwo zawodowe opiera się na teorii Hollanda (1985), według której miarą dojrzałości psychicznej człowieka jest właśnie krystalizacja zainteresowań zawodowych.

Proces ten dokonuje się poprzez przyporządkowanie własnych uzdolnień, predyspozycji, cech osobowości do jednego z sześciu wymienionych środowisk: realistycznego, badawczego, artystycznego, społecznego, przedsiębiorczego i konwencjonalnego. Wybór ten (czyli de facto preferencje zawodowe) kształtuje się w oparciu o cechy dziedziczne oraz osobiste doświadczenie. Zdaniem Hollanda ludzie decydujący się na określony zawód chcą przede wszystkim przebywać w otoczeniu osób podobnych do siebie. Poszukują środowiska, które pozwoli im, aby wykorzystywali swoje zdolności i umiejętności, a także wyrażali własne poglądy i wyznawali określone wartości.

Ciekawa – i w Polsce stosunkowo mało znana – jest teoria ograniczenia i kompromisu Gottfredson (1996). U jej podstaw leży założenie, że kariera zawodowa jest przede wszystkim urzeczywistnieniem *ja społecznego* osoby, a dopiero w drugiej kolejności *ja indywidualnego*. Różnice indywidualne są oczywiście istotne w podejmowaniu decyzji, ale jej podstawą jest

chęć ochrony tożsamości społecznej. Stąd też, w wyborze zawodu, pierwszeństwo odgrywają czynniki takie jak akceptacja społeczna, aprobatą rodziny, czy też zgodność ze wzorcem płciowym, a dopiero potem osobiste preferencje wynikające z cech osobowości lub preferowanych czynności. Słowo *kompromis* odnosi się właśnie do podejmowania decyzji, która w możliwie najlepszy sposób pogodzi uwarunkowania społeczne i preferencje osoby – dając pierwszeństwo tym pierwszym. Zdaniem Gottfredson, to właśnie mechanizm kompromisu leży u podstaw dziedziczenia zawodu. Przejmowanie zawodu po rodzicach miałoby być wypełnianiem oczekiwań społecznych, kosztem indywidualnych preferencji (przy założeniu, że preferencje te rzeczywiście były inne).

Odminną, bo skoncentrowaną na potrzebach psychologicznych, a nie na społecznym aspekcie wyboru, interpretację proponuje teoria Roe (1956). Według niej preferencje zawodowe wynikają ze struktury potrzeb psychologicznych, a ta z kolei kształtuje się we wczesnym dzieciństwie, jako odpowiedź na wzorce zachowań rodzicielskich. I choć elementy teorii Roe nie znalazły potwierdzenia w dalszych badaniach, to jako pierwsza zauważyła ona, że postawy i zachowania rodziców mogą wpływać pośrednio na wybory zawodowe ich dzieci od wczesnego dzieciństwa.

Teorie rozwoju zawodowego kładą nacisk na fakt, że wybór zawodu nie jest pojedynczym wydarzeniem w życiu człowieka. Jest skutkiem procesu dziejącego się w biegu życia, co znaczy, że podlega wpływom tak środowiska rodzinnego jak i dalszego otoczenia oraz doświadczeń specyficznych dla danej osoby. Żadnej z przytoczonych teorii nie można jednak w całości odnieść do zawodu muzyka. W tym wypadku bowiem diagnoza uzdolnień następuje znacznie wcześniej (w wieku przedszkolnym), za tym zaś wiąże się zazwyczaj podjęcie intensywnego (jak na ten wiek) kształcenia. W wieku starszym szkolnym i w okresie młodzieńczym, kiedy krystalizuje się tożsamość indywidualna, dziecko, w porównaniu z jego rówieśnikami, ma już pewne umiejętności, które mogą być wykorzystane jako podstawa

przyszłej pracy zawodowej. Ponadto relacja z nauczycielem oraz częste egzaminy są od pierwszych lat nauki źródłem informacji zwrotnej o potencjale wykonawczym, a tym samym o możliwościach osiągnięcia sukcesu w zawodzie.

Jedną z prób ujęcia rozwoju zawodowego muzyków podjęła Manturzevska (1990). Przeprowadziła ona wywiady z ponad 150 muzykami-profesjonalistami w wieku od 21 do 89 lat. Pozwoliło jej to wyodrębnić sześć faz występujących w życiu muzyka:

- I. faza rozwoju wrażliwości sensoryczno-emocjonalnej na muzykę i spontanicznej aktywności muzycznej (do 5. roku życia),
- II. faza rozwoju wiedzy muzycznej i sprawności techniczno-wykonawczej w nauce gry na instrumencie (6–14 lat),
- III. faza kształtowania się osobowości i samoświadomości muzycznej (15–24 lata),
- IV. faza największej aktywności koncertowej (25–44 lata),
- V. faza dominacji działalności pedagogicznej i społeczno-organizatorskiej (45–64 lata),
- VI. faza stopniowego wycofywania się z działalności na rzecz funkcji reprezentacyjnych (po 75 roku życia).

Mogłoby się wydawać, że przechodzenie z jednej fazy do drugiej (szczególnie na etapie edukacji i wczesnej aktywności zawodowej) polega na stopniowym odsiewaniu muzyków o niższych umiejętnościach od ich konkurentów. Badania cytowane w dalszej części pracy pokazują jednak coś zupełnie przeciwnego. Poziom zdolności muzycznych jest istotny tylko na pierwszych etapach kształcenia i około wieku nastoletniego przestaje różnicować osoby, które osiągają większy sukces (mierzony np. ocenami z egzaminów), od tych, które osiągają mniejszy. Im starszy muzyk, tym większą rolę w jego życiu zawodowym odgrywają czynniki inne niż zdolności muzyczne.

Czynniki intrapsychiczne warunkujące powodzenie w muzyce

Nie istnieją badania wskazujące na obecność czynników temperamentalnych czy osobowościowych, które różnicowałyby muzyków osiągających mniejszy i większy sukces. Najwyraźniej istotne zmienne to nie tyle stałe dyspozycje, co jednak elementy kształtujące się w toku rozwoju osobistego. Na pierwszy plan w badaniach zdecydowanie wysuwają się zmienne związane z różnymi aspektami motywacji. Dzieje się tak głównie dlatego, że kształcenie i zawodowe wykonywanie muzyki obarczone jest koniecznością wielogodzinnego ćwiczenia. Ta dziedzina sztuki (podobnie jak taniec) znacznie bardziej przypomina sport, niż np. sztuki plastyczne. W związku z tym kluczowe wydaje się jak najszybsze wykształcenie strategii, które umożliwią inicjowanie i podtrzymywanie ćwiczenia w ilości takim natężeniu, aby uzyskać poziom mistrzowski. Badania Ericcsona (1993, 2008) pokazują, że aby osiągnąć mistrzostwo w jakiejś dziedzinie (np. muzyce, czy sporcie) konieczne jest około 10 lat pełnego zaangażowania w daną aktywność. Przez *pełne zaangażowanie* rozumie się tzw. celowe ćwiczenie (*deliberate practice*). Jest to ćwiczenie umiejętności nastawione na osiągnięcie mistrzostwa, czyli świadome wykonywanie czynności i korygowanie powstających błędów. W pierwszych latach nauki gry na instrumencie/śpiewu takie ćwiczenie jest możliwe tylko pod okiem nauczyciela. W kolejnych latach adepci muzyki uczą się samodzielnego wykrywania błędów i korygowania ich. Osoby osiągające mistrzostwo w swojej dziedzinie spędzały na celowym ćwiczeniu kilkanaście godzin tygodniowo przez okres około 10 lat. Motywacja muzyków do kontynuowania edukacji, a tym samym wielogodzinnego ćwiczenia, wydaje się więc kluczowa, aby spełnić wymagające warunki osiągnięcia perfekcji w dziedzinie wykonawstwa. Dalej przedstawiono badania pokazujące różne aspekty motywacji w uprawianiu muzyki, aczkolwiek warto nadmienić, że w nauce nie

ma zgodności co do tego, czy istnieją różnice pomiędzy muzykami jeśli chodzi o motywację (Schmidt, Zdzinski, Ballard. 2006).

Kompleksowe badania nad motywacjami muzyków przeprowadził Kemp (1996) i stwierdził, że osoby z najwyższymi osiągnięciami charakteryzują się motywacją mającą wręcz znamiona obsesji. Na poziomie tożsamości nie różnicują oni obrazu *siebie* i obrazu *stawania się muzykiem*, co sugeruje, że do osiągnięcia wybitnych wyników potrzebne jest zaangażowanie całego „siebie” w działalność muzyczną. Owo zaangażowanie może zależeć od tego, czy dana osoba doświadczyła w dzieciństwie silnych emocjonalno-estetycznych reakcji w odpowiedzi na muzykę. Motywacja wewnętrzna jest kluczowym ogniwem rozwoju obrazu siebie jako muzyka, szczególnie, gdy występuje w postaci zadowolenia z samego zajmowania się tą dziedziną (Hallam, 2002).

Welbel (2000) w opracowaniu dotyczącym predyktorów osiągnięć u śpiewaków podaje kilka cech, którymi powinna charakteryzować się motywacja dojrzałego artysty. Jej zdaniem istotne jest nastawienie na działalność muzyczną i realizacja poczucia gratyfikacji poprzez aktywność muzyczną (nagrody i prestiż są efektem wtórnym tej działalności). Występ staje się wtedy okazją do sprawdzenia własnych możliwości i okazją do zdobywania doświadczeń artystycznych, a nastawienie na osiągnięcie sukcesu objawia się podejmowaniem tych wyzwań (blokuje ono niewłaściwą w tym przypadku motywację unikania porażki – np. niechęć do występów publicznych). Ponadto muzyków powinna charakteryzować chęć osiągnięcia mistrzostwa objawiająca się ciągłą starannością i dbałością o wysoki poziom wykonania. Zapewnia to kontynuację pracy nad własnym rozwojem artystycznym mimo doznanych niepowodzeń. Ostatnią cechą wymienianą przez Welbel jest niezależność od nacisków otoczenia i zobowiązań wobec osób znaczących. Jak łatwo zauważyć, cechy te odnoszą się do motywacji wewnętrznej, wynikającej ze struktury dążeńiowo-uczuciowej samego artysty.

W innym opracowaniu Hallam (1995) wskazuje jednak, że dla wielu muzyków ważną rolę odgrywa motywator zewnętrzny, jakim jest perspektywa wystąpienia publicznego. Według Manturzewskiej (1969) okazja do zaprezentowania się publicznego mobilizuje siły i zmusza do bardziej wytężonego ćwiczenia. Należy jednak zauważyć, że publiczne wykonywanie muzyki może być gratyfikujące nie ze względu na aplauz i uznanie publiczności, co klasyfikuje ten czynnik w grupie motywatorów zewnętrznych, lecz ze względu na poczucie przepływu (*flow*), którego jest źródłem, co z kolei umieszczałoby go w kategorii motywatorów wewnętrznych (Hallam, 1995).

Jeszcze innym sposobem na ujęcie motywacji do wykonywania muzyki jest pojęcie pasji. Bonneville-Rousy, Lavigne oraz Vallerand (2011) zbadali 200 zawodowych muzyków, aby wykazać związki pasji do muzyki oraz poziomu wykonawstwa. Okazało się, że sama pasja była pierwszym czynnikiem wymienianym przez muzyków jako motywator do wielogodzinnego ćwiczenia. Wyróżniono pasję harmonijną, w której muzyk angażował się w muzykę ze względu na przyjemność płynącą z jej wykonywania, bez żadnych wewnętrznych czy zewnętrznych nacisków. Ten rodzaj pasji pozwala mu angażować się także w inne znaczące rzeczy w życiu. Z kolei pasja obsesyjna to poczucie konieczności angażowania się w daną działalność napędzane motywatorami płynącymi z zewnątrz (akceptacja rówieśników, rodziców, nauczycieli) bądź z wewnątrz (np. utrzymanie wysokiej samooceny). Tego rodzaju działalność ma tendencję do przejmowania kontroli nad życiem człowieka, poprzez wejście w konflikt z innymi obszarami, np. rodziną. Wyniki badania wskazują, że pasja harmonijna prowadzi do stawiania sobie długoterminowych celów i koncentracji na ćwiczeniu celowym. Sprzyja też osiągnięciu dobrostanu przez osoby odczuwające. Z kolei pasja obsesyjna prowadzi do stawiania sobie celów opartych na wynikach i do częstszych porównań społecznych, co obniża koncentrację na celowym ćwiczeniu i czyni drogę do mistrzostwa dłuższą i trudniejszą. Poza tym brak równowagi między różnymi sferami życia utrudnia osiągnięcie

dobrostanu (Bonneville-Rousy i in., 2011). Przeczy to powszechnemu przekonaniu, że najlepsi muzycy to ci, którzy poświęcili całe swoje życie, dochodząc do doskonałości.

Dotychczasowa wiedza dotycząca motywacji do wykonywania muzyki pokazuje, że nie istnieje jeden wzorzec. Im więcej rodzajów motywacji zaangażuje młody muzyk, im więcej będzie miał motywatorów, tym większe ma szanse na sukces. Nie sprawdza się obiegowa opinia, że tylko motywacja wewnętrzna (pasja) prowadzi do sukcesu. Działalność muzyczna jest na tyle wymagająca, że każdy rodzaj motywacji stanowi dla niej wsparcie.

Motywacja wspiera inicjowanie i utrzymanie działania, ale nie wyznacza jego kierunku. Kolejnym aspektem struktury dążeńiowo-uczuciowej, wspierającym osiągnięcie sukcesów są cele, jakie dana osoba sobie stawia. Klasyczna teoria stawiania celów (Locke, Latham, 2002, 2006) wskazuje, że największy związek z osiągnięciami mają cele precyzyjnie postawione. Badania na muzykach pokazują, że dodatkowo ważne jest stawianie celów długoterminowych oraz determinacja i poświęcenie w ich osiągnięciu (MacNamara, 2006). Istotność precyzji celów potwierdzają także badania własne autorki (Borkowska, 2007) przeprowadzone z udziałem studentów Uniwersytetu Muzycznego w Warszawie. Osoby o wyższym poziomie wykonawczym zdecydowanie bardziej konkretnie wypowiadały się o swoich planach na przyszłość, mówiąc o rodzaju repertuaru, który przygotowują, czy o konkursach, w których wezmą udział, podczas gdy osoby o niższym poziomie wykonawczym mówiły ogólnikami np.: „chciałbym koncertować z orkiestrą po świecie”.

Realizacja określonych celów wiąże się z doświadczeniem sukcesu i porażki, co uruchamia proces atrybucji. Vispoel i Austin (1993) upatrują w nich źródła powodzenia w kształceniu muzycznym. Atrybucje wewnętrzne do czynników zmiennych, odnoszące się zarówno do sukcesu jak i porażki (słabe przygotowanie utworu, nieprawidłowe strategie uczenia się) mają istotny, dodatni wpływ na osiągnięcia. Studenci uważani za najzdolniejszych częściej atrybuują swoje sukcesy i porażki do ilości wysiłku włożonego w

przygotowanie, podczas gdy studenci uważani za mniej zdolnych za podstawową przyczynę sukcesu bądź porażki uznają poziom uzdolnienia.

Przywołane dotąd opracowania to zazwyczaj badania poprzeczne, które pokazują pewien wycinek rzeczywistości, nie uwzględniając procesu rozwoju motywacji w biegu życia. W jednym z niewielu badań podłużnych dotyczących muzyki sprawdzano rolę tożsamości i długoterminowych celów jako czynników wpływających na wytrwałość w ćwiczeniu na instrumencie. Okazało się, że dzieci, które na początku badania wskazywały na tożsamość muzyka jako wiodącą dla nich oraz miały postawione długoterminowe cele związane z muzyką, po 10 latach charakteryzowały się wyższymi osiągnięciami, niż osoby, które na początku badania nie miały wyżej wymienionych charakterystyk (Evans, McPherson 2015). Co warto uwagi, nawet jeśli wszyscy uczestnicy ćwiczyli tyle samo na instrumencie to uczniowie, którzy na początku eksperymentu stawiali sobie długoterminowe cele, utrzymywali motywację dłużej i osiągalni lepsze rezultaty niż ci, którzy stawiali sobie cele krótkoterminowe.

Innym sposobem na badanie rozwoju aspektów rzeczywistości psychicznej jest analiza procesu przechodzenia przez kolejne etapy edukacji czy kariery zawodowej. MacNamara oraz Holmes i Collins przeprowadzili badania (2008), których celem było odkrycie, jakie czynniki warunkują poradzenie sobie z dwoma kluczowymi momentami w karierze młodych muzyków: rozpoczęciem zawodowej edukacji muzycznej (w modelu anglosaskim nie ma szkół specjalistycznych, uczniowie uczą się gry/śpiewu na lekcjach prywatnych aż do ukończenia szkoły średniej) oraz przejściem do wykonywania zawodu muzyka. Sami badani wskazywali, że głównym czynnikiem sukcesu jest wytrwałość i determinacja w poszukiwaniu zatrudnienia, umiejętności społeczne potrzebne w budowaniu kontaktu, realistyczna ocena własnych możliwości oraz strategie radzenia sobie z porażką. Inne badania (Atlas, Taggart, Goodell, 2004) pokazały dodatkowo, że czynnikiem obniżającym jakość uczenia się i

motywację do muzyki jest zbyt duża wrażliwość na krytykę, szczególnie, że kształcenie muzyczne opiera się w dużej mierze na bezpośredniej informacji zwrotnej otrzymywanej od nauczyciela. Czynnikiem istotnym w momencie przejścia od edukacji muzycznej do profesjonalnego wykonawstwa (niezależnie od rodzaju muzyki) okazały się także strategie radzenia sobie w bardzo konkurencyjnej dziedzinie, znajdowanie odpowiedniej ilości czasu na ciągły zawodowy rozwój oraz autopromocję, a także umiejętność pokonywania wątpliwości co do swoich szans na sukces i utrzymywanie stabilnej, wysokiej samooceny (Creech, 2008).

Większość badań w psychologii wykonawstwa muzycznego dotyczy adeptów – uczniów i studentów. Interesujących danych, rzucających światło na predyktory sukcesu zawodowego w muzyce, dostarczają nieliczne badania (Austin, Isbell, Russell, 2010) z udziałem muzyków działających już w zawodzie. Ich wypowiedzi wskazują, że, aby osiągnąć sukces, kluczowe jest akceptowanie wielu tożsamości – umiejętność postrzegania siebie zarówno jako wykonawcy, jak i nauczyciela. Umożliwia to podejmowanie pracy w różnych profesjach, nie powodując spadku samooceny, przekonania, że wykonują zajęcia niegodne zawodu muzyka. Co więcej, rynek pracy stawia przed adeptami wymagania pełnienia wielu ról, a tym samym rola muzyka, jako wykonawcy jedynie, nie znajduje potwierdzenia w praktyce (Bennett, 2007). Zawodowi muzycy podejmowali (średnio) więcej niż dwie różne aktywności związane z muzyką, a ponad jedna trzecia z nich pełniła też role pozamuzyczne (pozostając muzykami na poziomie tożsamości). Bennett (2007) wskazuje też, że aktualne curriculum studiów muzycznych nie przygotowuje swoich absolwentów do pełnienia różnych ról, co może być dla nich później źródłem frustracji. Tym bardziej istotne okazuje się samodzielne wykształcenie akceptacji konieczności wykonywania różnych zajęć. Ta wielość ról staje się składnikiem *ja* i prowadzi do zwiększenia satysfakcji z wykonywania zawodu związanego z muzyką, a nie powoduje poczucia porażki dotyczącego niewystarczającej liczby

zleceń, czy braku prestiżu płynącego z udanej kariery estradowej. Oprócz samych ról, *ja* zawodowego muzyka ma też inne składniki. Schnare, MacIntyre oraz Doucette (2011) przebadali ponad 200 zawodowych muzyków kwestionariuszem mierzącym *ja oczekiwane* zgodnie z koncepcją Markusa i Nuriusa (1986). W tej teorii występują trzy rodzaje *ja możliwego*: *ja pożądane*, *ja niepożądane* oraz *ja oczekiwane*. Kwestionariusz zawierał trzy pytania otwarte odnoszące się do wymienionych trzech rodzajów *ja możliwego*. Otrzymane odpowiedzi zostały zakodowane w główne kategorie. Otrzymano następujące kategorie, w poszczególnych rodzajach *ja*:

Ja pożądane:

- pragnienie nieustannego poprawiania, rozwoju muzycznego,
- potrzeba bycia w zespole, uczestniczenia w muzycznej sieci społecznej, wspólnego rozwoju; budowanie sieci zarówno poprzez docieranie do widowni, jak również poprzez uczenie innych,
- chęć osiągnięcia sukcesu/*recognition*,
- przyjemność z wykonywania muzyki.

Ja oczekiwane zawierało właściwie te same kategorie, co *ja pożądane*. Wyłoniono jednak dodatkową: *negatywne oczekiwania*. Zawierała ona:

- bycie w niewygodnej sytuacji,
- wycofanie/porażka ze względu na wiek,
- zbyt dużo zajęć lub brak motywacji do ćwiczenia,
- popadanie w długi i niemożność utrzymania się z działalności muzycznej.

Natomiast *ja niepożądane* zawierało kategorie będące po części lustrzanym odbiciem kategorii z *ja pożądanego*, tj.:

- bycie słabym muzykiem,
- choroba/kontuzja,

- trudności finansowe,
- brak wiedzy/umiejętności (bycie postrzeganym tak przez innych muzyków),
- brak muzycznej sieci społecznej i wsparcia z niej płynącego.

Wyniki pokazują, że utrzymywanie równowagi pomiędzy *ja pożądanym* i *ja niepożądanym* prowadzi do wykształcenia *ja oczekiwanego* będącego swego rodzaju kompromisem pomiędzy pozytywnymi i negatywnymi oczekiwaniami co do siebie w przyszłości. Realizacja *ja oczekiwanego* jest zaś warunkowana czynnikami opisanymi wcześniej: motywacją, strukturą celów, atrybucjami, składnikami tożsamości i strategiami radzenia sobie.

Kiedy popatrzymy, jaką konstelacją cech musi się odznaczać muzyk odnoszący sukces, zadajemy sobie pytanie – *skąd biorą się tacy ludzie?* Nie ma wątpliwości, że ogromną rolę odgrywa proces kształcenia i wspierający nauczyciele, którzy pojawiają się na ich drodze. Wiadomo jednak również, że to w rodzinie kształtują się zręby motywacji i strategii odnoszenia się do świata zewnętrznego. Psycholodzy przeprowadzili szereg badań, żeby ustalić, czym charakteryzują się rodziny osób, które są wybitnie uzdolnione i/lub osiągają sukces w jakiejś dziedzinie.

Psychologiczne uwarunkowania rodzinne, a osiągnięcia dzieci

Przegląd literatury dotyczącej osób uzdolnionych wykazał, że istnieją pewne cechy rodziny, która może zapewnić dzieciom rozwój i ujawnienie w pełni ich potencjału (Freeman, 2000). Są to:

- zapewniające strukturę i bezpieczeństwo interakcje między rodzicami a dziećmi od okresu niemowlęstwa,
- stymulacja umożliwiająca uczenie się oraz szukanie profesjonalnej pomocy, szczególnie jeśli dziecko wykazuje uzdolnienia w jakimś kierunku,

- dostarczanie zróżnicowanych bodźców, które pomagają dziecku ustalić, co je interesuje,
- zapewnianie materiałów i instruktażu w uczeniu się, a także dobre relacje ze szkołą dziecka,
- emocjonalna wolność
- podstawowe umiejętności pedagogiczne rodzica,
- wrażliwość rodziców na przejawy talentu u dziecka, a nie zmuszanie go do realizacji jakiegoś schematu,
- stwarzanie możliwości ćwiczenia nabytych umiejętności,
- wsparcie emocjonalne oparte na odczuwaniu dumy z osiągnięć i wysiłków poczynionych przez dziecko, pochwały, zachęcanie do ćwiczenia.

Jak podkreśla autor: „Najlepsze rezultaty osiąga się traktując dzieci z szacunkiem i dając im wystarczająco dużo odpowiedzialności, aby mogły dokonywać własnych odkryć i podejmować własne decyzje [tłum. własne – M.BB]” (Freeman, 2000, s.583).²

Georgiou (1999) podjął się odkrycia relacji przyczynowo-skutkowych pomiędzy atrybucjami rodzica (w stosunku do dziecka), jego zachowaniem (zaangażowaniem w życie dziecka), a osiągnięciami dziecka. Wykazał, że jeśli rodzic atrybuuje sukcesy dziecka do jego wysiłku, to jednocześnie prezentuje zachowania wspierające jego zainteresowania, a nie wywiera presji na osiągnięcia szkolne. Te pierwsze zachowania wspierają osiągnięcia dziecka, te drugie osłabiają. Jediną atrybucją rodzica związaną z osiągnięciami dziecka jest atrybucja do wysiłku. Co ciekawe, badania pokazujące związek rodzicielskiego wsparcia z osiągnięciami dziecka wykazały, że istotny wpływ mają tylko te zachowania rodzica, które są przez dziecko postrzegane jako wspierające wysiłek. Nie ma znaczenia obiektywny stopień

² *The best results are found when children are treated with respect, allowing them enough responsibility to make many of their own discoveries and decisions.*

nasilenia działań rodzicielskich. Inne badania nad wpływem działań rodzicielskich na motywację i osiągnięcia dzieci (Ginsburg, Bronstein 1993) wykazały, że negatywna kontrola, oferowanie nagrody lub brak zaangażowania w naukę dziecka skutkowały motywacją zewnętrzną i niskimi osiągnięciami w szkole. Z drugiej strony, jeśli oceny dziecka spotykały się z zachętą rodziców, skutkowało to wzrostem motywacji zewnętrznej. Podobny efekt ma styl rodzicielski wspierający autonomię dziecka.

Analogiczne wnioski wysnuwają osoby zajmujące się praktycznym wspieraniem rodzin dzieci uzdolnionych. Zdaniem Olszewskiej-Kubilis – dyrektorki Center for Talent Development na Northwestern University (jednostka realizująca badania, ucząca nauczycieli oraz wspierająca rodziców dzieci uzdolnionych) rodzina pełni kluczową rolę w rozwoju talentu u dziecka, gdyż dostarcza mu wartości i interpretacji otaczającego go świata. Niezależnie od sytuacji materialnej czy społecznej dzieci zmotywowane, kreatywne, osiągające wysokie wyniki w nauce, pochodzą z rodzin, w których panuje miłość do uczenia się i rozwoju, w których edukacja jest wartością nawet, jeśli nie prowadzi do gratyfikacji finansowej i w których podkreśla się znaczenie szukania swojej pasji. Dodatkowo, badania wskazują, że bardziej zmotywowane dzieci pochodzą z rodzin, w których panuje poczucie własnej skuteczności, w których wzmacnia się poczucie sprawczości oraz kształtuje przekonanie, że nawet negatywne doświadczenia mogą służyć rozwojowi (Henshon, 2009).

Powstaje pytanie, na ile powyższe konkluzje odnoszą się do rodzin dzieci uzdolnionych muzycznie. Być może, ze względu na konieczność częstego ćwiczenia, zachowania rodzicielskie powinny być bardziej kontrolujące i dyrektywne, a mniej koncentrujące się na utrzymywaniu motywacji wewnętrznej, szczególnie, że u dzieci kilkulatnich jest ona jeszcze słabo wykształcona i trudna do utrzymania, choćby powodu krótszego czasu koncentracji na jednym zadaniu.

Wpływ rodziny na sukcesy dzieci w zakresie wykonawstwa muzycznego

Z badań nad klimatem rodzinnym w domach dzieci uczących się gry na instrumencie jednoznacznie wynika, że odpowiednia ilość wsparcia ze strony rodziców jest konieczna, by przejść kolejne etapy edukacji (Hallam, 2013; Stollerey, McPhee, 2002). Poprzez odpowiednią ilość rozumie się taką, jaka wystarcza dziecku i sprawia, że ocenia ono swoich rodziców jako wspierających. Davidson (2002) sugeruje, że jednym z ważnych oddziaływań rodzicielskich jest zapewnianie wczesnych możliwości wykonawczych np. organizowanie występów dla członków rodziny. Badania wskazują też, że wsparcie rodziców jest niezbędne do tego, by dziecko kontynuowało naukę na instrumencie, natomiast nie wykazują jednoznacznie, że to wsparcie jest predyktorem sukcesów na dalszych etapach kształcenia (Moore, Burland, Davidson, 2003).

Hallam i Creech (2011) wykazały, że najbardziej efektywny model interakcji wychowawczej wspierającej osiągnięcia w muzyce, to zachowanie równowagi pomiędzy autonomicznym działaniem dzieci a ich zależnością od innych. Rodzic utrzymuje w równowadze proporcje pomiędzy dyscypliną a szacunkiem do dziecka, zaś dziecko z jednej strony polega na rodzicu, a z drugiej – dąży do autonomii. Podobne rezultaty uzyskała O'Neill (1997), której badania dowiodły, że dzieci osiągające sukcesy w muzyce, to nie te, które są najbardziej utalentowane, tylko te, które charakteryzują się samodyscypliną i które wykazują samoregulację w procesie uczenia. Rolą rodziców jest facylitowanie procesu tworzenia się umiejętności samoregulacyjnych, a nie dyrektywny system kontrolowania ćwiczeń na instrumencie.

Innym czynnikiem wpływającym na osiągnięcia dzieci na wczesnych etapach kształcenia (a tym samym zwiększającym prawdopodobieństwo osiągnięcia etapu kształcenia wyższego) jest wczesna akulturacja muzyczna. Dzieci wychowujące się w środowisku bogatym w różne doświadczenia o charakterze muzycznym, osiągają lepsze wyniki

kształcenia. Istotne jest również, żeby te wczesne kontakty z muzyką miały charakter spontaniczny, niewymuszony, a nie wiązały się ze stawianiem wymagań wobec dziecka.

Badania Slobody (Sloboda, Howe, 1991) pokazują, że niektóre dzieci, których rodzice zawodowo zajmowali się muzyką, były poddawane od początku silnej presji, toteż duża część z nich porzuciła kształcenie muzyczne. Istnieją także opracowania dowodzące zależności przeciwnej: dzieci rodziców zaangażowanych w muzykę zawodowo osiągają więcej niż ich rówieśnicy z domów, w których uprawia się inne profesje (Hallam, 2002). Autorka tłumaczy to faktem, że dzieci muzyków bardzo szybko internalizują wysokie wymagania przed nimi stawiane.

Ciekawych wyników dotyczących uwarunkowań muzykowania w polskich rodzinach dostarcza raport Fundacji na Rzecz rozwijania Muzykalności Polaków „Muzyka jest dla wszystkich”. Pod jej egidą zostały przeprowadzone badania na próbie reprezentatywnej dotyczące zwyczajów Polaków związanych z muzykowaniem – czyli amatorskim uprawianiem muzyki dla przyjemności (Białkowski, Migut, Socha, Wyrzykowska, 2014). Częścią kwestionariuszy były też pytania o historię muzykowania w rodzinie. Uzyskano następujące wyniki:

- Jeśli rodzina muzykuje w okresie, gdy dzieci są małe, będą one bardziej skłonne do podejmowania aktywności muzycznej w dorosłości. Ta prawidłowość dotyczy bardziej kobiet, niż mężczyzn, ale wyniki są istotne statystycznie dla obu płci.
- Porównanie rodzin osób niemuzykujących oraz muzykujących wskazuje, że rola matek w wyborze zawodowej aktywności muzycznej u dzieci nie jest zbyt duża (nie było różnic w częstotliwości wyboru tej kariery pomiędzy dziećmi, których matki były zainteresowane muzyką, a tymi, których matki nie miały z nią żadnego związku).
- W kwestii ojców okazuje się, że respondenci z próby muzykującej mają znacznie częściej ojców uprawiających muzykę amatorsko bądź melomanów, niż respondenci z

próby reprezentatywnej. Zaś odsetek ojców całkowicie niezainteresowanych muzyką jest dwukrotnie niższy w próbie osób muzykujących. Warte uwagi jest też, że rezultaty te nie ulegają zmianom w zależności od wieku i płci badanych.

- Kolejnym ciekawym wynikiem, jest wniosek historyczny. Badacze wskazują, że rodzinne muzykowanie było znacznie popularniejsze w całej populacji w latach 1945–1985, niż po roku 1990.

Niedawne badania dotyczące różnic pomiędzy studentami akademii sztuk pięknych, a studentami uniwersytetów muzycznych pokazują, że ci ostatni częściej pochodzą z rodzin zaangażowanych w działalność artystyczną. Wśród artystów plastyków nie zaobserwowano związków pomiędzy zainteresowaniem rodziny sztuką, a wyborem przez nich kierunku studiów (Skotnicka, 2014). Starsze analizy (Manturzevska, 1974) wskazywały, że wśród muzyków studiujących na uczelniach wyższych, około 25% miało jednego z rodziców, który zawodowo zajmował się muzyką. Przywoływane już badania profesor Manturzevskiej, dotyczące faz rozwoju profesjonalnego w muzyce (1990) wykazały także, że fundamentalnym czynnikiem wspierającym jest możliwość dialogu z kimś, kto wierzy w talent i potencjał muzyka, kto rozumie jego pomysły muzyczne i je akceptuje, kto wspiera i pomaga przezwycięzać stres towarzyszący codziennemu życiu artysty. Jeśli w którejś z faz zabrakło takiej osoby, znacząco utrudniało to rozwój muzyczny.

Muzyka w obrazie *ja* jako kluczowy czynnik wpływający na sukces zawodowy w muzyce

Przedstawione badania dotyczące sukcesu w muzyce były prowadzone zazwyczaj z udziałem dzieci i młodzieży. Miarą sukcesu były wyniki szkolne, osiągnięcia wykonawcze lub przechodzenie kolejnych etapów kształcenia. W pewnym momencie kształcenia muzycznego okazuje się jednak, że zmienne, które wcześniej różnicowały osoby badane, tracą na znaczeniu. Następuje homogenizacja grupy a także zdolności, pod względem

wczesnego wpływu rodziny i jej wsparcia. Coraz trudniej było określić, co wpływa na sukces zawodowy na polu działalności muzycznej. Próbę wyjaśnienia, co powoduje, że tylko część studentów muzyki decyduje się na działalność estradową podjęły Burland i Davidson (2002). Przeprowadziły one pogłębione wywiady z 12 studentami instrumentalistyki, dzieląc ich na dwie grupy: w jednej znaleźli się ci, którzy deklarowali chęć angażowania się w działalność muzyczną po studiach, w drugiej ci, którzy deklarowali koniec kariery muzycznej wraz z ukończeniem kształcenia w tym zakresie. IPA (Interpretatywna Analiza Fenomenologiczna), której badaczki użyły do analizy i interpretacji wyników, wykazała, że istnieje trójczynnikowy model sukcesu w działalności muzycznej i składają się na niego:

- pozytywne doświadczenia z innymi (dotyczy to rodziców, rówieśników, nauczycieli),
- strategie radzenia sobie z systemem kształcenia (umiejętności radzenia sobie z tremą, z nieustanną oceną, z subiektywizmem oceny wykonania itd.),
- włączenie muzyki do obrazu *ja*.

Ten ostatni czynnik, objawiający się na poziomie języka osób badanych, które mówiły: „jestem muzykiem”, „muzyka jest częścią mnie”, okazał się istotny także w badaniach przeprowadzonych przez autorkę niniejszej pracy wśród studentów uniwersytetów muzycznych (Borkowska, 2007, 2009). Pierwsze przedsięwzięcie było badaniem jakościowym, w którym osoby o różnym poziomie umiejętności wykonawczych (określonym przez ich nauczyciela) tworzyły narrację o *swoim graniu*. Drugie było badaniem ilościowym, w którym osoby o różnym poziomie aspiracji wykonywały zadanie polegające na wyborze fragmentów narracji dotyczących muzyki, z którymi się utożsamiają (metoda bazowała na mechanizmie projekcji). W obu tych analizach jedną z kluczowych zmiennych różnicujących osoby o najwyższych aspiracjach i osoby o niższych aspiracjach było właśnie włączanie muzyki do obrazu *ja*. Powstaje więc pytanie: *Co takiego dzieje się w życiu młodego*

człowieka, że jego narracja o sobie zyskuje element zwiększający jego sukces zawodowy w przyszłości? Jak to się dzieje, że włączenie do obrazu „ja” muzyki ma taką moc?.

Etos rodzinny – sedno wpływu rodziny

Żeby móc w pełni udzielić odpowiedzi na pytanie o włączenie muzyki do obrazu *ja*, trzeba najpierw przyjrzeć się mechanizmom kształtującym tożsamość. Psychologia próbuje badać to zagadnienie za pomocą różnych paradygmatów i teorii. Wiele pokoleń badaczy poświęciło czas na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: *Jak człowiek staje się sobą?*, a mimo to wciąż brak ostatecznych rozstrzygnięć. Dla niniejszych badań kluczowy jest nurt społecznego konstrukcjonizmu, a szczególnie teorie nadające kluczowe znaczenie językowi jako medium transmisji znaczeń, a tym samym – kształtowania tożsamości (Rączaszek-Leonardi, 2011; Dryll, 2013. Zgodnie z tą teorią język nie jest tylko narzędziem porozumiewania się, jest przede wszystkim uniwersum symbolicznym – światem znaczeń. W jaki sposób język wpływa na działanie? Odpowiedź na to pytanie formułuje Dryll w książce dotyczącej transmisji narracji w środowisku rodzinnym:

Użycie symbolu językowego ogranicza dowolność (uwagi, percepcji, a także opisu, interpretacji i wartościowania). Poprzez ograniczenie dowolności, kreuje podmioty spostrzegania i poddaje je kategoryzacji według jakiejś jednej perspektywy, wybranej spośród wielu możliwych (Tomasello, 2003; Watzlavik, 1989) [...]. Słowo instruuje, wyjaśnia, uzasadnia, prowadzi. Bez komunikacji symbolicznej nie byłoby możliwe „wkroczenie w społeczność umysłów” i istnienie w niej. Nie byłoby także możliwe wyodrębnienie własnej osoby. (Dryll, 2013, s.21–22).

Należy przy tym pamiętać, że język, a tym samym tożsamość, nie kształtują się w próżni.

Pierwotną *społecznością umysłów* dla każdego człowieka jest rodzina, w której się urodził i

wychował. To ona, poprzez dialog, staje się źródłem schematu narracyjnego, czyli podstawowego wzorca opowiadania o rzeczywistości i reguł wyjaśniania świata. W rodzinie dochodzi do nadawania specyficznych, subiektywnych (w odniesieniu do grupy) znaczeń obiektywnemu systemowi znaków językowych. Znaczenia te wyprowadzane są z rodzinnego kontekstu zdarzeń (Dryll, 1995, 2001; Cierpka, 2001).

Rzeczywistość zdarzeniowa konkretnej rodziny, to część większej całości, zależnej od miejsca rodziny (i jej członków) w strukturze społecznej oraz kręgu kulturowego, w którym rodzina się znajduje (a tym samym – ogólnego społecznego systemu znaczeń). Ten właśnie, specyficzny dla danej rodziny, a jednocześnie zależny od zmiennych społeczno-kulturowych, system znaczeń został nazwany etosem rodzinnym (Dryll, 1995; Dryll, Cierpka, 1996; Cierpka, 2002). O jego budowie precyzyjnie i wyczerpująco pisze Cierpka, jedna z twórczyń tego konstruktu: „W skład etosu rodzinnego wchodzi: interpretacje historii rodziny, dokonane przez jej członków istotne wydarzenia, rodzinne legendy, charakterystyki osób znaczących, normy i wartości ważne w rodzinie, sposoby komunikowania się.” (Cierpka, 2013, s. 59).

Za najważniejszy element etosu rodzinnego, wpływający na kształtowanie się tożsamości członków osób należących do rodziny (zgodnie z teorią społecznego konstruowania tożsamości) Cierpka uważa charakterystyki tych osób. Uzgodnione w rodzinie etykiety dotyczące cech i zachowań poszczególnych jej członków stają się oczekiwaniami wobec nich i działają zgodnie z mechanizmem samospełniającej się przepowiedni. Ponadto, opisy członków rodziny stają się obrazem tego, jak rodzina spostrzega świat społeczny w ogóle, jakie zachowania/cechy uważa za wartościowe, a jakie – za niepożądane. te charakterystyki te ujawniają kategorie postrzegania, które są używane do oceny rzeczywistości i podejmowania decyzji (np.: o wyborze drogi zawodowej). Znaczenie etosu rodzinnego Dryll ujmuje następująco: „Dla dziecka narracja etosowa, która ujawnia się w tekście opowieści rodzicielskich, jest tym, czym dla dorosłego narracja wielka. Dowiaduje się

z niej nie tylko, jak ma się zachować, ale buduje całe uniwersum ludzkiego świata.” (Dryll, 2013 s. 148).

Istnienie etosu rodzinnego zostało potwierdzone empirycznie. Chądyńska i Dryll (2004a, 2004b) przeprowadziły badanie narracji członków tej samej rodziny. Uczestniczyło w nim łącznie 88 osób, wchodzących w skład 24 rodzin. Analiza odbyła się na dwa sposoby. W pierwszym wykorzystano metodę sędziów kompetentnych. Przekazano im narracje pozbawione jakichkolwiek szczegółów osobistych i poproszono o dopasowanie ich do konfiguracji rodzinnych. Drugim sposobem była analiza formalna tekstu. Wskaźniki odnosiły się do jego struktury oraz elementów treściowych.

Wyniki analizy sędziów kompetentnych były bardzo spójne. Jeden z nich poprawnie skompletował 24 rodziny, drugi – zamienił dwie najmłodsze córki przypisując je do innych rodzin. Wyniki te wskazują na fakt, że podobieństwo w narracjach członków rodzin jest widoczne nawet bez konieczności przeprowadzenia szczegółowej i pogłębionej analizy. Analiza lingwistyczna wykazała zaś, że wypowiedzi członków rodziny były podobne zarówno pod względem długości całej narracji, jak i długości opowiadań o rodzinie. Szczególnie interesującym wynikiem było też podobieństwo narracji członków danej rodziny pod względem posługiwania się opowiadaniem i anegdotą. Podobieństwa widać było też w zakresie proporcji pomiędzy epizodami nacechowanymi pozytywnie i negatywnie. W danej rodzinie są więc pewne niepisane reguły, czy mówimy o rodzinie dobrze, czy źle. W kolejnej publikacji opartej o ten sam materiał narracyjny (czyli wywiady z członkami 24 rodzin), autorki opisały wyniki badania pól semantycznych, czyli opisu znaczenia *słowa klucza* za pomocą słów, które odnoszą się do niego w danym tekście (Chądyńska, Dryll, 2004b). Słowa, podane przez badanych, zgodnie z metodą zaczerpniętą z nauk historycznych (Robin, 1980) dzieli się na następujące kategorie: *działania „przez”*, *działania „na”*, *atrybuty*, *ekwiwalenty i asocjacje*. W przytaczanym badaniu autorki zajęły się analizą pól

semantycznych obiektów społecznych, czyli wszystkich osób, o których mówi narrator. W tym przypadku, ze względu na fakt, że wywiad dotyczył rodziny, były to najczęściej takie słowa jak: *matka, ojciec, rodzina, dziecko, dzieci, dziadkowie* itd. Wyniki wskazały, że rodziny są podobne do siebie także w zakresie opisu obiektów społecznych. Podobieństwo w zakresie podawania obiektów społecznych wskazuje na pewną stałą strukturę rodziny, której każdy z jej członków jest świadomy, jak również – w pewnym stopniu – świadczy o zbieżnym widzeniu pozarodzinnej rzeczywistości społecznej. Okazało się, że członkowie rodzin w zbliżony sposób (mierzony ilością i ewaluacją poszczególnych atrybutów) oceniają sami siebie. To rodzina kształtuje również właściwość oceny, jaką jest przypisywanie ludziom raczej pozytywnych, niż negatywnych cech (lub odwrotnie). Ważnym składnikiem osoby jest opisywanie jej działań i tu również okazuje się, że członkowie rodzin są do siebie podobni w zakresie ich opisu. Niektóre rodziny opisują osoby jako aktywnych uczestników rzeczywistości, biorących udział w działaniach (duża liczba *działań „przez”*). Inne pokazują osoby jako przeżywające sytuacje i nie mające na nie większego wpływu – znajdujące się w określonych stanach lub podlegające działaniom ze strony innych (duża liczba *działań „na”*). To wszystko, co składa się na opis osoby (jej ocena i charakter jej działań) powoduje, że tworzą się charakterystyki określonych ról w rodzinie, a przez to – określone wzorce i antywzorce osobowe.

Wykazano zatem, że rodziny różnią się między sobą w zakresie treści etosowych i wyodrębniają się w ten sposób z otaczającego świata. Wyniki badań wskazują też jednoznacznie, że wraz z upływem czasu członkowie danej rodziny coraz bardziej upodabniają się do siebie w zakresie używanego języka, co świadczy o tym, że dochodzi do krystalizacji treści etosowych (Chądyńska, Dryll, 2004a, 2004b; Chądyńska, 2004, 2010; Cierpka, 2004).

Koncepcja tworzenia tożsamości w oparciu o historię rodzinne, jest obecna nie tylko w rodzimych badaniach. Fivush, w oparciu o wyniki badań dotyczących m.in. historii opowiadanych przy obiedzie (*dinnertime stores*), sformułowała koncepcję intergeneracyjnego self i choć nie używa słowa *etos*, ujmuje rolę historii rodzinnych jako elementu tworzącego tożsamość: „Poprzez opowiadanie i dzielenie się historiami rodzinnymi dzieci rozwijają *ja*, które jest połączone z poprzednimi pokoleniami. Poprzez zakotwiczenie w historiach rodzinnych, rodzi się poczucie przynależności i bezpieczeństwa, co może facylitować poczucie własnej kompetencji i własnej wartości.[tłum. własne – M.B.B.]” (Fivush, Marin, Crawford, Reynolds, Brewin, 2007, s.131)³. Badania (Zaman, Fivush, 2011) wskazują, że nastolatki, które potrafią opowiedzieć historie o dzieciństwie swoich rodziców i pokazać związki pomiędzy sobą, a swoimi rodzicami, w wieku nastoletnim charakteryzują się większym poczuciem psychicznego dobrostanu. Zakorzenie w przeszłości rodziny pozwala zatem na kształtowanie się tożsamości w poczuciu większego komfortu psychicznego, co ma na pewno przełożenie na ogólną jakość życia.

Przedstawione dotąd badania miały na celu pokazanie, jak etos rodzinny odróżnia się od pozostałych sposobów wyjaśniania wpływu rodziny. Nie jest on zredukowany do zmiennych opisanych już w psychologii, nie jest próbą innego ułożenia znanych elementów. Jego istotą jest opisywanie w kategoriach lingwistycznych tego, co tworzy treść narracji rodzinnych, a tym samym tożsamość rodziny. Ponadto dotychczasowe badania dotyczące rodziny zakładają, że wpływ rodzica na dziecko, to wpływ osoby na osobę. Rodzic wykonuje jakąś czynność, prezentuje określone zachowanie, a dziecko odpowiada daną cechą czy zestawem zachowań. Tymczasem konstrukt etosu rodzinnego prezentuje rodzinę jako system

³*Through the telling and sharing of family history stories, children develop a sense of self as connected to previous generations. By anchoring oneself in family history, one has a sense of place and security that may facilitate self-confidence and self-competence.*

stający się, nieustannie się konstruujący. Każdy jej członek nie tylko podlega wpływowi etosu, lecz także sam go kształtuje, dodając kolejne elementy do wspólnego systemu znaczeń. Pozwala on ująć nie tyle wpływ poszczególnych osób na inne osoby, co wpływ wspólnie skonstruowanego świata na świat tworzony przez każdego z członków rodziny osobno. System ten obejmuje też transfer międzypokoleniowy, czyli przedostawanie się treści, których dany członek rodziny nie miał możliwości doświadczyć osobiście (nie spotkał tych osób, nie uczestniczył w zdarzeniach), a jednak ich echo kształtuje jego tożsamość, włączając w to działania, w tym wybory zawodowe.

Analiza narracji jako metoda docierania do treści i reguł rządzących etosem rodzinnym

Chcąc zatem poznać funkcjonowanie człowieka w zakresie celów, jakie sobie stawia, sposobu, w jaki rozumie sens swojego życia, oraz jak najszerzej rozumianej motywacji do działań (czynników, które sprawiają, że angażuje się w jakąś aktywność, realizuje ją wytrwale, wkładając w to niejednokrotnie duży wysiłek, i preferuje ponad inne), należy słuchać opowiadanych przez tego człowieka historii. Wagę narracji rodzinnych podkreśla Teusz:

Wysiłek integrowania różnorodnych składników współtworzących indywidualną historię życia, który ujawnia się w narracyjnej strukturze wypowiedzi podmiotów systemu rodzinnego, jest zarazem horyzontem budowania i scalania siebie, odzyskiwaniem wciąż na nowo sensowności i celowości własnej biografii, swojej obecności w ramach systemu rodzinnego. Jest to też poszukiwanie źródła sensu dla tego, co jednostkowe, dla własnej historii, niepowtarzalnej i jedynej, której z nikim nie można zamienić. (Teusz, 2010, s. 155)

Elementem wspominanej przez Teusz historii własnej jest także poszukiwanie drogi zawodowej (jest to wszak jeden z elementów tożsamości osoby dorosłej), szczególnie istotne u artystów muzyków, u których kształcenie muzyczne wbudowywane jest w treść narracji rodzinnych od najmłodszych lat. Zestawiając ze sobą perspektywę kolektywną (w formie opowieści o antenatach) oraz indywidualną (opowieść o sobie samym), można wyłonić zarówno te elementy planów życiowych, które ukształtowały się w wyniku pozostawania w kręgu wartości rodzinnych, jak również te, które stanowią wobec nich coś nowego, czy nawet pozostają z nimi w sprzeczności. Zabieg ten pozwoli wyodrębnić zakres wpływu rodziny na wybór drogi zawodowej oraz opisać mechanizm, dzięki któremu ów wpływ jest (lub nie jest) realizowany.

Analiza narracji o rodzinie osób badanych umożliwi uchwycenie dwóch wymiarów etosu. Wymiar treściowy ujawni się wskutek analizy treści narracji: historie o członkach rodziny pozwolą zrozumieć, jakie cechy i zachowania uważane są za wartościowe, kto i dlaczego uważany jest za pełnoprawnego członka rodziny, a kto za odszczepieńca. Analiza historii pozwoli nam też zobaczyć, jakie wydarzenia uważane są za kluczowe, wokół jakich tematów koncentruje się historia rodziny, co jest jej osią. Poznamy układ relacji pomiędzy członkami rodziny – sympatie i animozje. Zrozumienie tych zależności pozwoli zobaczyć reguły rządzące (wg danej rodziny) światem społecznym w skali mikro.

Jednym z badań pokazujących istotność charakterystyk treściowych etosu było badanie przeprowadzone przez autorkę niniejszej pracy (Borkowska, 2011) z udziałem uczennic liceum plastycznego i średniej szkoły muzycznej. Celem opracowania był wstępny opis wpływu treści etosu rodzinnego na życie zawodowe dziecka. Porównane więc zostały etosy w rodzinach uczniów średnich szkół artystycznych o różnym profilu kształcenia (muzycy lub plastycy). Podczas jakościowej analizy zebranego materiału wyodrębniono kategorie odnoszące się do dziedziczenia uzdolnień/zawodu i postrzegania rodziny przez

pryzmat tych uzdolnień. Analizowano także dane dotyczące zaangażowania rodziców w edukację muzyczną lub plastyczną dziecka, jak również plany zawodowe młodych artystów.

Niektóre wyniki tych badań, z podziałem na kategorie, przedstawione są poniżej.

Zaznaczanie podobieństwa do członków rodziny w zakresie zdolności:

Muzycy:

- „Ale co nas łączy, to obie jesteśmy muzyczne. I właściwie jako jedyne w całej naszej rodzinie. Z moją siostrą”.
- „a z mamą jesteśmy muzyczne”
- „[brat] Uczęszczał do szkoły muzycznej podobnie jak ja, ale jednak poszedł w drugim kierunku”

Plastycy:

- „Ona ma teraz 24 lata. Studiuje w Warszawie na architekturze wnętrz. Ach. To mój wymarzony kierunek. I właśnie też jest po tej szkole. Właśnie tak się składa, że Milena też ma zdolności, też pewnie do tej szkoły pójdzie. Lucyna właśnie też ma talent, uczyła się właśnie tutaj w tej szkole. I może pójde kiedyś w jej ślady tak jak teraz poszłam”
- „Właśnie po tacie mam zdolności artystyczne. Można powiedzieć, że mam charakter taty, zresztą mama mi to często powtarza”

Odniesienia do osób uzdolnionych muzycznie/plastycznie w rodzinie:

Muzycy:

- „No tak. Chociaż moja babcia Zosia, czyli mama mojej mamy, fantastycznie śpiewa. Przepięknie śpiewa. Czysto i w ogóle ma taki niesamowity głos, że to w ogóle. Muszę ją wysłać do chóru kościelnego, żeby się spełniła.”
- „No to moja mama jest dyrygentem, jej tata jest też dyrygentem, a mój pradziadek był organistą. I to wszystko tak przechodzi. Ja mam takie wrażenie, że to wszystko jest w

genach... Tutaj jest to naturalne. Wszystko zależy w jakim ktoś jest środowisku. Na przykład w mojej szkole muzycznej wszyscy kojarzą mojego dziadka. Moją mamę też kojarzą, bo ona wciąż tam pracuje. No i mnie kojarzą i moją siostrę też. To jest takie wielopokoleniowe.... Mój tata bardzo kocha muzykę, ale chyba nigdy nie miał okazji grać tak zawodowo. Grał przez jakiś czas na akordeonie i w sumie nawet na fortepianie.”

- „więc w sumie to dziadek wtedy grał w filharmonii na skrzypcach, na altówce, w zależności od zapotrzebowania w sumie. Bo to wtedy były jeszcze takie lata, początki orkiestry zielonogórskiej. I właśnie wychowywali dwie córki. I moja mama grała na skrzypcach i moja ciocia grała na skrzypcach.”

Plastycy:

- „Nawet obrazy mojej mamy się nie zachowały. Kiedyś po prostu malowała, ale potem musiała pracować ciężko bardzo, bo właśnie moja mama kiedyś bardzo ciężko pracowała, kiedyś fizycznie. I to po prostu była praca ręczna i to bardzo po prostu. Pamiętam, jak puchły jej ręce, to było straszne.”
- „Dziadek też był właśnie bardzo dobrym człowiekiem. No i po nim właśnie mam talent plastyczny. Znaczący w ogóle w tamtych czasach był uczonym po prostu takim naprawdę i... też właśnie miał talent. Znaczący nie był taki bardzo sławny, ale podobno ładnie malował.”
- „Mój tata ma siostrę. Ciocia Jola. Mówi się, że jak jakieś zdolności plastyczne odziedziczyłam, to po niej. Znaczący jeszcze po babci, bo babcia też lubiła malować, rysować, ale w końcu została nauczycielką. Babcia właśnie lubiła coś tam porysować, coś tam pomalować, ale ostatecznie uczyła młodsze klasy, zintegrowane.”

- „Ogólnie jest nauczycielką, więc to w ogóle przewalona sprawa, bo uczyła w tej samej szkole, gdzie ja się uczyłam [...]. Ma taki zmysł artystyczny, bo uczy plastyki i dlatego nasze mieszkanie jest super świetne [...].”

Zaangażowanie rodziców w kształcenie artystyczne dziecka:

Muzycy:

- Chociaż do szkoły muzycznej, to mama mnie zaprowadziła”
- „Bo ja całe życie mieszkałam na wschodnim brzegu Warszawy, a miałam podstawówkę na Woli, szkołę łączoną. I moi rodzice cały czas mnie wozili. I to też było takie zaangażowanie w moją edukację muzyczną.”
- „Z mamą dużo mam kontaktu, bo mama uczy w mojej szkole i ja po prostu jeżdżę na Miodową, ale też w szkole się spotykamy.”
- „Kiedy miałam próbę na sali koncertowej, kiedy moja mama przychodziła – bo błagałam żeby przychodziła, ponieważ wtedy byłam przekonana, że może się będzie powstrzymywać moja nauczycielka.”

Plastycy:

- „Znaczą jak konstrukcja i w ogóle rzeźba to jest po mamie. Bo zawsze jak w domu coś namaluję, to nigdy nie ma pozytywnych opinii. Obejrzą i zawsze jest korekta. To jest źle, to jest źle. Brak optymistycznego słowa.”

Osoby uzdolnione muzycznie znacznie częściej odwoływały się do zdolności w rodzinie, niż osoby uzdolnione plastycznie. Muzycy zaczęli opisywanie swoich krewnych od stwierdzenia, czy mają coś wspólnego z muzyką czy nie, natomiast uczniowie szkół plastycznych opisywali swoją rodzinę na różnych wymiarach charakteru czy relacji, nie odwołując się często do talentów plastycznych. Przedstawione fragmenty wypowiedzi

pojawily się dopiero po zadaniu osobom badanym dodatkowych pytań o kwestię uzdolnień w rodzinie, co może oznaczać, że nie jest to centralna kategoria opisu jej członków obecna w etosie. Co więcej, w rodzinach muzyków mamy do czynienia nie tylko z osobami uzdolnionymi muzycznie, ale przede wszystkim z osobami uprawiającymi ten zawód na co dzień. W rodzinach osób uzdolnionych plastycznie tylko jedna z matek wykonywała zawód związany ze sztuką, gdyż była nauczycielką plastyki. Mimo to, jej córka mówi o niej jako o nauczycielce, a dopiero w dalszej części wypowiedzi wspominając, że chodzi o nauczanie plastyki. Inną cechą różnicującą badane grupy jest zaangażowanie rodziców w edukację artystyczną dzieci. Spośród wszystkich osób uzdolnionych plastycznie, tylko jedna wspomniała, że rodzice oceniają jej wytwory. Natomiast młodzi muzycy wspominają o różnego rodzaju zaangażowaniu swoich rodziców.

Różnice pomiędzy badanymi grupami są najprawdopodobniej spowodowane faktem, że formalne kształcenie muzyczne rozpoczyna się bardzo wcześnie (ok. 6–7 roku życia), podczas gdy formalne kształcenie plastyczne – w szkole średniej. Tym samym tożsamość młodego muzyka od dziecka kształtuje się wśród narracji dotyczących szkoły muzycznej, wykształcenia muzycznego, dziedziczenia uzdolnień itp. Osoby uzdolnione plastycznie wchodziły w formalny system kształcenia znacznie później, co przekłada się na późniejsze rozpoczęcie kształtowania tożsamości zawodowej.

Analiza treści etosu rodzinnego pozwoli odkryć, jak, i o czym, opowiada się historie w rodzinach osób muzycznych. Pozwoli także udzielić odpowiedzi na pytanie o różnice w etosie pomiędzy rodzinami, które związane są zawodowo z muzyką, a takimi, w których jedynym ogniwem muzycznym jest uzdolnione dziecko.

Drugi wymiar analizy etosu rodzinnego – formalny – umożliwi opisanie charakterystycznych cech języka używanego przez członków rodziny. Analiza formalna pozwoli dotrzeć do elementów rzeczywistości psychicznej wpływających na codzienne

funkcjonowanie osoby – do charakterystyk systemu motywacyjnego oraz do sposobów formułowania celów i dążeń.

Istotą zarówno analizy treściowej jak i formalnej jest założenie, że to, jak i o czym mówimy, wpływa na to, jak żyjemy (Bruner, 1990; Rączaszek-Leonardi, 2011). Nie można oddzielić mówienia o działaniu od samego działania, emocji wyrażanych w języku od emocji przeżywanych. Dlatego też docieranie do elementów treściowych czy formalnych narracji, to w rzeczywistości wnioskowanie o tym, czym żyje i jak działa osoba opowiadająca tę historię. W kolejnych akapitach zaprezentowano badania dotyczące kilku elementów analizy formalnej, mających związek z psychologią osiągnięć. Elementami języka, które pozwalają dotrzeć do struktur motywacyjnych osób badanych, to czasowniki modalne, ponieważ opisują one podejście danej osoby do działania (Dryll, Cierpka, 1996; Chądzyska, Dryll, 2004b). Analiza frekwencji użyć różnych czasowników i różnych ich form pozwala badać wielorakie aspekty systemu motywacji: umiejscowienie kontroli, poczucie własnej skuteczności, tendencję do unikania. Jeśli w języku obecnych jest wiele czasowników wskazujących na wewnątrzsterowność np.: *mogę, chcę, potrafię*, to przekonanie o wpływie na wydarzenia będzie także częścią struktury motywacyjnej. Jeśli zaś używa się głównie czasowników: *muszę, powinienem*, znajdzie to odzwierciedlenie w przekonaniu o braku wpływu na własne życie. Poczucie wpływu ma ogromne znaczenie przy podejmowaniu decyzji i działań wpływających na przebieg życia np. w kwestii kariery zawodowej. Kolejnym elementem systemu motywacyjnego, do którego można dotrzeć analizując aspekty formalne narracji, jest tendencja do unikania, czy utrzymywania status quo w obawie przed porażką. Osoby, o wyższej tendencji do unikania, częściej używają zaprzeczenia *nie* przed czasownikami (Dryll, Cierpka 1996).

Istotnym aspektem psychologii osiągnięć, znajdującym odzwierciedlenie w języku jest też teoria stawiania celów (Locke, Latham 2002, 2006), która jasno wskazuje, że im bardziej

precyzyjne cele, tym większa motywacja do ich osiągnięcia, a tym samym – większe prawdopodobieństwo sukcesu. W zawiązku z tym, analizując formę celów wyrażanych przez osoby badane, możemy wnioskować, na ile są one zmotywowane do ich realizacji. Wzrost motywacji ma związek z faktem, że łatwiej jest zaplanować działania prowadzące do osiągnięcia precyzyjnego celu np.: *przygotować repertuar do konkursu chopinowskiego w roku 2016*, niż do celu zarysowanego ogólnie np.: *koncertować na estradach światowych*. Zaplanowanie określonych działań redukuje poziom lęku przed porażką i pozwala skupić się na ich realizacji, a jednocześnie – zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia celu (Locke, Latham, 2002, 2006).

Aspiracje i poziom zaangażowania w działalność muzyczną jako metody pomiaru osiągnięć

Najprostszą dostępną metodą pomiaru sukcesu studentów uczelni muzycznych było wzięcie pod uwagę ocen z egzaminów semestralnych z instrumentu głównego. Powoduje to jednak trzy trudności:

- Ocena z egzaminu jest (w pewnym sensie – o czym niżej szerzej w dalszej części) odzwierciedleniem umiejętności wykonawczych młodego muzyka. Pojawiają się jednak pytania, czy jest jednak tożsama z sukcesem? Czy każdy muzyk, który dostaje ocenę bardzo dobrą z egzaminu, ma równe szanse na osiągnięcie sukcesu estradowego?
- Sukces w muzyce zawodowej jest mierzony przede wszystkim aktywnością estradową, i taka miara jest też odpowiednia dla studentów, gdyż wielu z nich koncertuje czy to jako soliści, czy w zespołach. Niestety, stosując tę metodę, bardzo trudno byłoby zadbać o anonimowość osób badanych, gdyż łatwo byłoby je zidentyfikować po osiągnięciach.

- Kolejnym problemem jest lewoskośność rozkładu ocen z egzaminów semestralnych na uczelniach muzycznych. Niestety nie ma opracowań, które by to potwierdzały w sposób systematyczny, natomiast doniesienia studentów wyraźnie pokazują, że oceną najgorszą jest ocena *dobra*. A oceny niedostateczne właściwie się nie zdarzają. W związku z takim spłaszczeniem skali, trudno jest wychwycić rzeczywiste różnice w poziomie wykonawczym. Ponadto ocena zawsze jest wypadkową ogólnego poziomu umiejętności wykonawcy i jego kondycji danego dnia (podobnie jak wynik zawodów sportowych).

Badania z dziedziny psychologii edukacji pokazują, że alternatywnym wskaźnikiem osiągnięć może być pomiar aspiracji w danej dziedzinie. Schoon i Parsons (2002) pokazały, że aspiracje młodzieży ze szkół średnich były dobrym predyktorem ich kariery zawodowej. Ci, którzy mieli wyższe, z większym prawdopodobieństwem rozwijali kariery profesjonalne bądź menedżerskie. Natomiast osiągnięcia edukacyjne miały umiarkowany wpływ na aspiracje, co oznacza, że to aspiracje pozwoliły lepiej przewidzieć rzeczywiste osiągnięcia zawodowe, niż sugestie formułowane na podstawie wyników szkolnych.

W moich badaniach również proponuję poziom aspiracji jako miarę sukcesu w zawodzie muzyka. Przyjęto, że osoba o niezaburzonej samoocenie kształtuje własne aspiracje w oparciu zarówno o swoje marzenia czy dążenia, jak i o kryteria obiektywne. W przypadku zawodowych muzyków rolę tych kryteriów pełnią: wyniki egzaminów, informacja zwrotna od pedagoga (szczególnie, że studenci pracują z profesorami w relacji mistrz – uczeń), wyniki konkursów, przeglądów. Ponadto aspiracje młodych muzyków kształtują się poprzez gromadzenie informacji o granicach własnych możliwości w ciągu wielu lat systematycznej pracy podczas zdobywania wykształcenia w szkołach specjalistycznych, a ta świadomość z kolei zwrótnie wpływa na poziom ich ambicji. Z punktu widzenia prestiżu zawodowego, najwyższą możliwą aspiracją zawodowego muzyka jest kariera solistyczna. Powoduje to

przede wszystkim polski system edukacji muzycznej nastawiony na kształcenie solistów (w Wielkiej Brytanii w ramach uczelni istnieją oddzielne jednostki kształcące muzyków orkiestrowych) oraz polskie dziedzictwo muzyczne, w ramach którego nie brak uznanych solistów, natomiast rzadko wspomina się o wybitnych zespołach kameralnych czy orkiestrach.

Drugim czynnikiem, za pomocą którego można przewidywać osiągnięcia zawodowe, jest poziom zaangażowania w daną działalność. Aby opisać jego podłoże, należy sięgnąć po konstrukt jakim jest motywacja do osiągnięcia mistrzostwa. Osoby charakteryzujące się taką motywacją postrzegają sukces jako rezultat wysiłku i wykorzystywania odpowiednich strategii uczenia się (dla odróżnienia od osób, które wierzą w genetyczne determinanty sukcesu). To przekonanie zwiększa jednocześnie poczucie wpływu na rzeczywistość, powoduje stosowanie adaptacyjnych strategii uczenia się, a w efekcie – owocuje sukcesem (Ames, 1984; Elliott, Dweck, 1988). Badania nad muzykami dają podobne rezultaty (Schmidt, 2006; Welbel, 2000; Hallam, 2002; Izdebska, 2014). Motywacja do osiągnięcia mistrzostwa, przejawiająca się wysiłkiem wkładanym w zdobywanie wiedzy i umiejętność w danej dziedzinie, przynosi w efekcie sukces częściej, niż u osób, które wierzą w talent zdeterminowany genetycznie, a w związku z tym, mają mniejsze poczucie wpływu i przejawiają mniejszą aktywność w danej dziedzinie.

Problem badawczy i jego znaczenie

Celem badania jest identyfikacja treści etosowych związanych z aspiracjami w rodzinach muzyków będących u progu kariery zawodowej – studentów uniwersytetów muzycznych. Zadanie to ma przede wszystkim znaczenie teoretyczne. Identyfikacja treści etosowych, istotnych ze względu na rozwój przyszłej kariery zawodowej dziecka, pozwoli opisać ich ogólniejsze znaczenie wychowawcze. Na tej podstawie można będzie następnie formułować hipotezy na temat przekazu międzypokoleniowego systemu wartości, zawierającego się w etosie rodzinnym. Dotychczas wspomniane badania ujawniały pewne zależności o charakterze statystycznym, ilościowym. Pokazywały wpływ muzyczności rodziny w sposób zero-jedynkowy, nie wyjaśniając mechanizmu stojącego za tym wpływem. Ponadto pokazywały wyizolowane zmienne, nie łącząc ich w system, jakim bez wątpienia jest semantyczny świat grupy rodzinnej. Niniejsza praca ma za zadanie pokazać, jakie składniki etosu rodzinnego wpływają na kształtowanie wyższych aspiracji, promowanie zaangażowania w muzykę, a tym samym – osiągnięcie sukcesu na tym polu. Ma też pokazać współistnienie tych składników w konstelacji, której wpływ będzie (zgodnie z teorią systemu) większy niż suma wpływów poszczególnych czynników.

Ta wiedza może nie tylko przyczynić się do głębszego zrozumienia roli rodziny w rozwoju zawodowym dzieci uzdolnionych, ale może dostarczyć praktycznych wskazówek w zakresie poradnictwa psychologicznego, adresowanego do tej grupy osób (zarówno uczniów szkół muzycznych, jak i praktykujących wykonawców). Badania wskazują (Burland, Davidson, 2002), że jest to szczególnie potrzebne w kluczowych momentach związanych z edukacją (jej początek, przechodzenie do kolejnych etapów, pierwsze koncerty) i we wspieraniu studentów oraz młodych muzyków w ich dążeniu do znajdowania satysfakcjonującej pracy w obszarach związanych z estradą (co na polskim rynku muzycznym wydaje się bardzo istotne, ze względu na specyfikę systemu kształcenia). Wsparcia takiego

można udzielać, na wzór krajów anglosaskich (w których taka pomoc jest częścią procesu kształcenia np. w Julliard School of Music), zarówno w postaci konsultacji indywidualnych, czy warsztatów prowadzonych przez psychologów, jak i poprzez odpowiednio zmodyfikowane curriculum na wyższych uczelniach muzycznych.

Cele i pytania badawcze

Ze względu na przyjęty model metodologiczny – włączający podejście jakościowe, indukcyjne, nie formułowano hipotez. Zdefiniowano natomiast dwa pytania badawcze:

1. Jakie są różnice w formalnych aspektach etosu rodzinnego (wzorce motywacyjne, umiejscowienie kontroli) pomiędzy osobami o wysokich i niskich aspiracjach oraz o wysokim i niskim zaangażowaniu w działalność muzyczną?
2. Jakie elementy występują w treściowej warstwie etosów rodzinnych (historiach o poszczególnych członkach rodziny) u osób o wysokich i niskich aspiracjach?

Pomimo, że nie są to badania weryfikacyjno-dedukcyjne, korzystając z dotychczasowego dorobku badawczego, można spodziewać się określonego układu treści, różnicującego rodziny osób o różnym poziomie aspiracji.

Najbardziej naturalnym sposobem docierania do etosu w danej rodzinie, byłoby wysłuchanie swobodnych narracji wszystkich jej członków. Ich analiza pozwoliłaby na wyodrębnienie wspólnych treści etosowych i oddzielenie ich od elementów narracji wynikających z indywidualnych dyspozycji/doświadczeń członków rodziny. Ze względu na czasochłonność takiego badania, a także trudności logistyczne w jego przeprowadzeniu (choćby ze względu na fakt, że większość osób badanych studiuje poza swoim miejscem zamieszkania) przeprowadzono swobodne wywiady narracyjne dotyczące rodziny ze studentami uczelni muzycznych. Badania wykazały, że aktywizacja tematu rodziny pochodzenia u osób, które nie są jeszcze od niej całkowicie oddzielone (nie założyły jeszcze

własnych rodzin i pozostają na utrzymaniu rodziców) ujawni treści etosowe, które w każdej rodzinie są podstawą opisu jej członków (Dryll, Cierpka 1996; Cierpka 2014).

Oczekuje się, że w opowieściach rodzinnych studentów o wysokich aspiracjach (decydujących się na karierę solistyczną lub inną wykonawczą – kameralistykę, orkiestrę symfoniczną, dyrygenturę, lub kompozycję) dominować będą wzorce osobowe antenatów osiągających sukcesy w działalności artystycznej (lub innych dziedzinach), zaś potępiane będzie lenistwo czy brak ambicji zawodowych. W zakresie formalnym narracje osób o wyższych aspiracjach charakteryzować się będą specyficznymi cechami w obrębie opisu aktywności (działania agentywne, silna motywacja zarówno wewnętrzna, jak i zewnętrzna, osobista odpowiedzialność), zaś wśród kategorii spostrzegania społecznego dominować będą takie, które opisują i pozytywnie wartościują pracę, wysiłek oraz wsparcie dla indywidualnych dążeń związanych z karierą, czy siłą charakteru.

METODA

Założenia

Etos ma wymiar treściowy i formalny, w związku z tym zasadne wydaje się dobranie metod pomiaru adekwatnych do jego natury. Jednym ze sposobów opisanego formalnej warstwy tekstu jest analiza frekwencyjna w zakresie jego ważnych elementów (tutaj wybranych słów), przedstawianie ich w formie zmiennych ilościowych, a następnie poddanie procedurom statystycznym wykrywającym związki między zmiennymi, czy też różnice międzygrupowe. W przypadku analizy treści wartościowe są metody jakościowe, które pozwalają dotrzeć do znaczenia. Metody te koncentrują się na opisie rzeczywistości, a nie jej wyjaśnieniu. Mają na celu odkrycie konstelacji zmiennych. Doskonale uzasadnienie takiego podejścia podaje jedna z pionierek badań narracyjnych w psychologii polskiej – Elżbieta Dryll:

Narzędzia służące do pomiaru ilościowego wyizolowanych zmiennych, choćby ich było wiele, nigdy nie umożliwią badaczowi odkrycia tego, czego nie spodziewał się odkryć. Nigdy nie ujawni się w nich struktura organizująca kompozycję wartości tych zmiennych. Zawsze kompozycja (wybór zmiennych, zakresy zmienności i domniemane związki) pozostanie kopią systemu znaczeń badacza. (Dryll, 2010, s. 177)

W tej sytuacji najwłaściwsze wydawało się wykorzystanie metod mieszanych, łączących podejście ilościowe i jakościowe, w zależności od charakteru zmiennych i sposobu ich operacjonalizacji. Celne uzasadnienie wykorzystania metod mieszanych podaje Kelle (2006) stwierdzając, że umożliwia to podwójną walidację zdobytych danych oraz uzyskanych

wyników, a także pozwala zbudować bardziej spójny i kompleksowy obraz badanej rzeczywistości.

W niniejszym projekcie badawczym zastosowano podejście indukcyjne. Część branych pod uwagę elementów (aspektów) etosu została określona we wcześniejszym dorobku badawczym autorki, ale decyzja o tym, jakie szczegółowe zmienne i jakie ich wskaźniki są brane pod uwagę podczas wnioskowania statystycznego i opisu jakościowego wynika ze wstępnego etapu analizy. Etap ten ma na celu właśnie wyodrębnianie szczegółowych zmiennych, zgodnie z założeniami teorii ugruntowanej (Glaser, Strauss, 1976), której bazowym założeniem jest stopniowe tworzenie systemu kategorii w oparciu o uzyskane dane, a nie – tak jak w podejściu dedukcyjnym – opieranie się na stworzonym a priori systemie. Ważnymi elementami analizy indukcyjnej są:

- stopniowe nabudowywanie kategorii,
- metoda ciągłych porównań,
- rozbijanie kategorii na podkategorie w miarę nabudowywania,
- analiza przypadków negatywnych.

Końcowym produktem analizy danych jest wyłaniająca się z nich teoria. W pracy tej (także ze względu na ilość materiału) użyto metody indukcyjnej do udzielenia odpowiedzi na konkretne pytanie badawcze, dlatego wyniki analiz nie mają prowadzić do sformułowania całkowicie nowej teorii. Stworzone kategorie ogólne służą do nadania struktury doświadczeniu osób badanych co, zgodnie z założeniem metody mieszanej, jest jednym z elementów odpowiedzi na pytanie badawcze – uzupełniającym, a nawet potencjalnie wyjaśniającym wyniki otrzymane w analizie ilościowej. Stanowi tym samym, wraz z analizami ilościowymi, nowy element wiedzy dotyczącej wpływu rodziny na sukces zawodowy.

Schemat badania i zmienne

Przeprowadzone badanie ma charakter indukcyjny. Za pomocą analizy tekstu poszukiwane są zmienne szczegółowe – formalne i treściowe składniki etosu rodzinnego. Celem analizy jest opisanie (także za pomocą statystyk) związków pomiędzy aspiracjami zawodowymi osób badanych, zaangażowaniem *ja* w muzykę, a składnikami etosu rodzinnego.

Do diagnozy zmiennych etosowych wykorzystano swobodny wywiad narracyjny dotyczący rodziny, wspierany rysowaniem drzewa genealogicznego. Wywiad ten posłużył również do zbadania zmiennej *zaangażowanie w działalność muzyczną*. Do zbadania aspiracji posłużyło pytanie otwarte o aspiracje osób badanych. Na to pytanie osoby badane udzielały odpowiedzi pisemnej.

W pierwszej kolejności zostaną przeprowadzone analizy ilościowe, mające na celu porównanie osób badanych pod względem charakterystyk etosu rodzinnego. W dalszej części pracy analizie jakościowej zostaną poddane narracje osób badanych wybranych ze względu na kryterium aspiracji oraz muzyczności rodziny. Zmienna ta ujawniła się jako różnicująca osoby badane w analizach ilościowych. Celem analizy jakościowej jest poszukiwanie wyjaśnienia zaobserwowanych prawidłowości.

Zmienne objaśniane. Zmienną objaśnianą jest prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu w działalności muzycznej, które wyraża się (i może być diagnozowany) poprzez poziom aspiracji osób badanych oraz ich zaangażowanie w działalność muzyczną. Podział na zmienne objaśniające i objaśniane jest w tym wypadku metodologiczny, gdyż zależności pomiędzy różnymi aspektami struktury etosu rodzinnego, a wybranym aspektem struktury indywidualnej (tu: aspiracjami i zaangażowaniem w działalność muzyczną) mogą być kołowe.

Zmienne objaśniające. Zmiennymi objaśniającymi są charakterystyki etosu rodzinnego wyłaniające się z narracji osób badanych.

Zmienne kontrolowane. Wzięto pod uwagę następujące zmienne:

- *Płeć* – istnieją badania (Kemp 1996), które dowodzą, że efekt różnic międzypłciowych (np. w zakresie zdolności poznawczych) zanika u muzyków wraz ze wzrostem ich kompetencji muzycznych. Czyli na pewnym etapie rozwoju muzycznego bardziej istotne dla tożsamości danej osoby jest bycie muzykiem niż bycie kobietą lub mężczyzną. Zdecydowano się mimo wszystko monitorować tę zmienną, choćby dlatego, żeby obserwować jej interakcje z innymi zmiennymi kontrolowanymi takimi jak np.: *kierunek studiów* (istnieją dysproporcje płciowe – na flecie poprzecznym częściej grają kobiety, na kierunkach wokalnych więcej jest kobiet itp.).
- *Wiek/rok studiów* – ze względu na różnice w zakresie aspiracji występujące pomiędzy osobami na różnych etapach kształcenia i o różnym poziomie dojrzałości, które autorka pracy potwierdziła w swoich poprzednich badaniach (Borkowska, 2009), jak również biorąc pod uwagę wpływ samego czasu pozostałego do momentu podjęcia decyzji o wyborze kierunku kariery zawodowej.
- *Kierunek studiów* – ze względu na różne wymagania stawiane poszczególnym instrumentom (solowym vs. zespołowym) oraz ze względu na różny czas kształcenia muzycznego. Studenci kierunku wokalnego nierzadko zaczynają edukację muzyczną dopiero w okresie nastoletnim, gdyż jest to wiek, gdy zatrzymuje się fizjologiczny rozwój aparatu głosowego. Kierunek wokalny na akademii muzycznej jest właściwie jedynym, na który nie jest wymagana wcześniejsza edukacja muzyczna.

- *Miasto studiów* – ze względu na różny prestiż polskich uczelni muzycznych, a tym samym potencjalne różnice w aspiracjach osób studiujących w różnych lokalizacjach.
- *Miasto pochodzenia osoby badanej* – konieczność kontrolowania wielkości miasta pochodzenia była efektem badań pilotażowych, które pokazały, że rodziny osób pochodzących z małych miejscowości koncentrują swój etos wokół innych wartości, niż rodziny osób pochodzących z dużych miast. Użyto trzech kategorii: *wieś/mniejsza miejscowość, miasto powiatowe, miasto wojewódzkie*.

Narzędzia

Wskaźniki. Analizując narracje o aspiracjach uwzględniono nie tylko plany zawodowe, lecz także możliwości kontynuowania edukacji, czy działalności społecznej. Wszystkie poniższe wskaźniki zostały sformułowane – zgodnie z postulatami teorii ugruntowanej – na podstawie wstępnej analizy materiału tekstowego.

Tabela 1

Zmienne opisujące aspiracje oraz ich wskaźniki

Nazwa zmiennej	Wskaźniki wyodrębnione z narracji o aspiracjach
Długość narracji o aspiracjach	Ilość słów w pisemnej narracji o aspiracjach. Jeśli osoba jej nie dostarczyła, wpisywano zero.
Poziom sprecyzowania planów osoby badanej	Zmienna ma charakter porządkowy: 0 – <i>brak planów</i> (OB. nie dostarczyła narracji o aspiracjach) 1 – <i>niesprecyzowane</i> np.: „Otóż nie sądzę, żebym po studiach znalazła prace na chociażby półtatu w orkiestrze. Jest za mało miejsc i zbyt wiele osób. Sądzę, że będę dawała prywatne lekcje gry na skrzypcach (już to robię). Będę pewnie grać jakieś chałtury. Całkiem możliwe, że pójdę w przyszłym roku na drugi kierunek - germanistykę. Myślałam również o jakiś kursach zawodowych. Być może

wyjadę z kraju, jednak jest to na razie bardzo odległe.”

2 – częściowo sprecyzowane

np.: „Po skończeniu studiów chciałabym grać w orkiestrze symfonicznej i/lub barokowej, albo w jakimś mniejszym zespole kameralnym. Chciałabym również zacząć drugi kierunek studiów, lub zrobić jakieś studia podyplomowe, aby moje umiejętności nie ograniczały się wyłącznie do grania. Nie mam na razie ściśle określonych zamierzeń, najbardziej koncentruję się na tym, co robię w tej chwili. Tak mniej więcej wyglądają moje plany. Nie są one do końca sprecyzowane.”

3 – całkowicie sprecyzowane

np.: „Reasumując moje plany zawodowe na najbliższy rok - zespół, dwa chóry, lekcje gry na gitarze oraz pełen etat w szkole... A kolejne lata? Boże dopomóż, bym poradził sobie z tym, co czeka mnie w ciągu najbliższych miesięcy - wtedy będę martwił się o dalszą przyszłość.”

Poziom ambitności
działalności wybieranej jako
pierwszej

Zmienna ma charakter porządkowy. Kategorie zostały zaczerpnięte z pracy magisterskiej autorki niniejszej pracy (Borkowska, 2009), gdyż w trakcie jej tworzenia został sformułowany katalog działalności muzycznych ułożonych w hierarchię od najbardziej do najmniej prestiżowych. Był on konsultowany przez młodych muzyków oraz ich profesorów.

10 – kariera estradowa

9 – kameralistyka

8 – inna działalność muzyczna

7 – orkiestra

6 – praca na uczelni

5 – nauczyciel muzyki

4 – dalsza edukacja muzyczna

3-działalność pozamuzyczna

2 – -skończyć studia

1 – nie mam planów (tu i teraz)

Pierwszy rodzaj wybieranej
działalności –
przekształcenie na zmienną
nominalną

Dostępne dane zakodowano w 10 zmiennych nominalnych noszących nazwy poszczególnych rodzajów aspiracji (jak wyżej).

Każda zmienna przyjmuje tylko dwie wartości:

1 – jeśli OB. wskazała w narracji ten rodzaj działalności,

0 – jeśli nie wskazała.

Tak zakodowana zmienna umożliwia pogłębianie analiz korelacyjnych za pomocą porównań międzygrupowych.

Poziom ambitności działalności wybieranej jako drugiej	Do zakodowania tej zmiennej użyto takich samych wskaźników jak do zmiennej <i>poziom ambitności działalności wybieranej jako pierwszej</i> .
Unikanie w aspiracjach	Proporcja czasowników z zaprzeczeniem w stosunku do całego zbioru słów użytych w narracji o aspiracjach.
Nazwa zmiennej	Wskaźniki wyodrębnione z wywiadu dotyczącego rodziny
Zaangażowanie w działalność muzyczną	Liczba słów dotyczących własnej działalności muzycznej podzielona przez liczbę słów w narracji, co umożliwiło wyeliminowanie wpływu długości narracji (ważenie zmiennej).

Podczas opisu składników etosu rodzinnego osób badanych uwzględniono dwie grupy zmiennych. Pierwsza z nich charakteryzuje składniki systemu motywacyjnego osób badanych, jako odzwierciedlenie systemu motywacyjnego promowanego w rodzinie. Do zoperacjonalizowania tej zmiennej użyto kategorii zaproponowanych przez Chądzynską w jej badaniach (opisanych szerzej w części teoretycznej) dotyczących wzorców motywacyjnych w narracjach etosowych (Chądzynska, Dryll 2004 a, 2004 b). Zaproponowała ona podział czasowników modalnych na grupy słów odnoszące się do:

- umiejscowienia kontroli,
- poczucia sprawstwa,
- pewności sądów,
- tendencji do unikania.

Dodatkowo dołączono czasowniki odnoszące się do atrybucji do umiejętności (*umiem, potrafię*), ze względu na kluczowe znaczenie umiejętności wykonawczych w karierze zawodowej muzyka, oraz czasowniki odnoszące się do *ja* (zgodnie z kryterium gramatycznym, są to czasowniki w 1. os. 1. poj.) w celu ustalenia, na ile osoby badane wyodrębniają same siebie w rodzinie.

Wskaźniki zmiennych opisujących system motywacyjny prezentuje poniższa tabela. Wszystkie te zmienne zostały zważone poprzez podzielenie liczby czasowników będących wskaźnikiem danej zmiennej (czasowniki modalne charakterystyczne dla danej właściwości systemu motywacyjnego) przez liczbę słów w całej narracji.

Tabela 2

Zmienne opisujące system motywacyjny osób badanych oraz ich wskaźniki

Nazwa zmiennej	Opis
Wewnętrzne umiejscowienie kontroli	Ważona liczba użyć wszystkich form czasowników: <i>chcieć, móc, woleć</i> oraz <i>warto</i> .
Zewnętrzne umiejscowienie kontroli	Ważona liczba użyć wszystkich form czasowników: <i>musieć, powinno się, mieć coś zrobić, wolno, trzeba, należy</i> .
Atrybucje do umiejętności	Ważona liczba użyć wszystkich form czasowników: <i>być w stanie, umieć, potrafić</i> .
Poczucie sprawstwa	Ważona liczba użyć czasowników modalnych w formach osobowych.
Koncentracja na <i>ja</i>	Ważona liczba użyć czasowników modalnych w 1. os. l. poj.
Tendencja do unikania	Ważona liczba użyć czasowników modalnych z zaprzeczeniem.
Niepewność sądów	Ważona liczba użyć czasowników modalnych w trybie przypuszczającym.

Drugą grupą zmiennych opisujących etos rodzinny osób badanych jest poziom muzyczności poszczególnych członków rodziny i związki pomiędzy nimi. Zastosowano następującą skalę:

- 4 – *profesjonalne zajmowanie się muzyką,*
- 3 – *amatorskie wykonywanie w dorosłości,*
- 2 – *edukacja muzyczna i/lub amatorskie wykonywanie w młodości,*
- 1 – *zainteresowanie (deklarowane niespełnione ambicje w tym zakresie i/lub słuchanie muzyki, odwiedzanie opery, filharmonii),*

- 0 – brak zainteresowań/OB. nic nie wspomina.

Badano muzyczność następujących członków rodziny: matka, ojciec, rodzeństwo, dziadkowie ze strony matki, dziadkowie ze strony ojca, rodzeństwo matki, rodzeństwo ojca, pradiadkowie ze strony matki, pradiadkowie ze strony ojca.

Tam, gdzie analiza dotyczyła więcej niż jednej osoby, np.: OB. ma więcej niż jednego brata/siostrę, jako wartość zmiennej wpisywano sumę wag aktywności wspomnianych przez OB.

Wskaźnikiem muzyczności rodziny jako całości jest suma wartości zmiennych odnoszących się do poszczególnych członków rodziny.

Metoda analiz jakościowych. Głównym celem analizy jakościowej jest opisanie wpływu treści etosowych przekazywanych w rodzinach osób badanych na wysokość ich aspiracji. U podstaw tej analizy leży hipoteza, że zaangażowanie w muzykę członków rodziny ma znaczenie jako element kształtujący aspiracje oraz, że etos rodzinny rodzin muzycznych może być inny niż rodzin niemuzycznych. Żeby odizolować wpływ muzyczności, zdecydowano się na analizę macierzową na dwóch wymiarach: muzyczność rodziny oraz wysokość aspiracji. Wybrano narracje o skrajnych wynikach na każdej ze zmiennych i podzielono je na cztery grupy:

1. Wysoka muzyczność rodziny i wysokie aspiracje, $n = 5$
2. Wysoka muzyczność rodziny i niskie aspiracje, $n = 2$
3. Niska muzyczność rodziny i wysokie aspiracje, $n = 6$
4. Niska muzyczność rodziny i niskie aspiracje, $n = 5$

Grupy nie są równoliczne, ponieważ podstawowym kryterium doboru narracji do grup było ich podobieństwo między sobą. Szczególnie trudno było wyodrębnić narracje osób, których

rodziny charakteryzowały się wysoką muzycznością, a OB. miały niskie aspiracje. Udało się znaleźć tylko dwa takie przypadki.

Tabela 3

Wartości zmiennych „muzyczność rodziny” oraz „aspiracje” dla grup wybranych do analizy jakościowej

Grupa	Muzyczność rodziny	Aspiracje
1	śr = 15,8; min. = 12; max = 23	śr = 9,4; min. = 8; max = 10
2	min = 12; max= 18	min =2; max = 4
3	śr = 0,5; min=0; max=3	śr = 9; min = 8; max = 10
4	śr = 0,4; min = 0; max=2	śr = 1,2; min = 1; max = 2

Analiza testem t-Studenta wykazała, że aspiracje określone jako wysokie u osób pochodzących z rodzin muzycznych (grupa 1) są istotnie wyższe ($p < 0,05$) niż aspiracje określone jako wysokie u osób z rodzin niemuzycznych (grupa 3). Oznacza to, że jednym z czynników wpływających na wysokość aspiracji jest sama muzyczność rodzin.

Procedura i osoby badane

Przebadano łącznie 80 osób. Pod względem zmiennych wziętych pod uwagę charakterystyki badanych grup prezentują się następująco:.

- Wiek badanych: zawiera się pomiędzy 18 a 28 lat. Średni wiek wynosił 21,93 lat, a odchylenie standardowe 1,833 roku. Istnieje związek pomiędzy płcią a wiekiem. Mężczyźni biorący udział w badaniu byli średnio o rok starsi od kobiet ($p = 0,006$).
- Płeć – w całej grupie ($n = 80$) znalazło się 28 mężczyzn oraz 52 kobiety. Jest to odpowiednio 35% i 65%.

- Kierunek studiów: strukturę osób badanych pod względem kierunku studiów przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Struktura grupy badanej pod względem kierunku studiów

Kierunek studiów	Częstość	Procent
Skrzypce	10	12,5
Inne smyczki	11	13,8
Klawiszowe (fortepian, organy)	10	12,5
Instrumenty dęte	21	26,3
Śpiew	9	11,3
Instrumenty dawne	7	8,8
Inne (perkusja, dyrygentura, prowadzenie zespołów)	10	12,5
Ogółem	78	97,5
Brak danych	2	2,5
Ogółem	80	100,0

- Strukturę grupy badanej pod względem wielkości miejscowości pochodzenia została zestawiona w tabeli 5.

Tabela 5

Struktura grupy badanej pod względem wielkości miejscowości pochodzenia

Wielkość miejscowości pochodzenia	Częstość	Procent
Miasto wojewódzkie	47	58,8
Miasto powiatowe	13	16,3
mniejsza miejscowość	19	23,8
Ogółem	79	98,8
Brak danych	1	1,3
Ogółem	80	100,0

- Liczebność grup studiujących w poszczególnych miastach przedstawia się tabela 6.

Tabela 6

Struktura grupy badanej pod względem miasta studiów

Miasto studiów	Częstość	Procent
Warszawa	23	28,7
Bydgoszcz	10	12,5
Poznań	18	22,5
Gdańsk	10	12,5
Łódź	8	10,0
Inne*	10	12,5
Ogółem	79	98,8
Brak danych	1	1,3
Ogółem	80	100,0

* Kategoria *Inne* to: Białystok, Wrocław, Kraków, Katowice oraz miasta zagraniczne.

Badani byli rekrutowani metodą kuli śnieżnej. Pierwszy kontakt odbywał się telefonicznie. Wyjaśniano procedurę, omawiano zgodę na nagrywanie wywiadu oraz proszono o wypełnienie ankiety dostępnej online, która składała się z pytań metryczkowych oraz pytania o aspiracje: *Jakie masz plany zawodowe na następne lata?*. Umawiano się także na spotkanie w celu przeprowadzenia wywiadów.

Wywiady odbywały się najczęściej w mieszkaniu osoby badanej albo w sali ćwiczeniowej na uczelni.

Spotkanie rozpoczynało się krótką, okolicznościową rozmową. Następnie wyjaśniano istotę wywiadu narracyjnego jako takiego, w którym pytania dodatkowe padają dopiero po zakończeniu wypowiedzi przez osobę badaną. Uprzedzano też o możliwości pojawienia się dłuższej ciszy i zachęcano do tego, aby osoba badana nie czuła z tego powodu dyskomfortu i pozwalala sobie na zastanowienie, kiedy zachodzi taka potrzeba. Następnie podawano

instrukcję o następującej treści: *Tak jak rozmawialiśmy przez telefon, proszę Cię teraz o opowiedzenie mi o swojej rodzinie. Przed Tobą leży kartka, na której możesz narysować swoje drzewo genealogiczne, a potem opowiedzieć mi o każdej z osób. Szczególnie zależy mi na historiach, które są opowiadane o różnych osobach w Twojej rodzinie. Czy wszystko jest jasne?.*

Po zakończeniu narracji przez osobę badaną prowadzący zadawał dodatkowe pytania – jeśli coś było niejasne, bądź osoba badana pominęła członka rodziny, którego narysowała na drzewie genealogicznym. W dalszej kolejności, jeśli OB. nie wypełniła wcześniej narracji o aspiracjach (część osób badanych po prostu o tym zapomniała), proszono ją o zrobienie tego.

Jeśli OB. chciała, mogła zostawić adres e-mail, na który zostaną wysłane wyniki badań po ich zakończeniu.

Wszystkie wywiady zostały poddane transkrypcji.

WYNIKI ANALIZY ILOŚCIOWEJ

Zmienne objaśniane – aspiracje

Wyodrębniono następujące zmienne szczegółowe: *długość narracji o aspiracjach, poziom sprecyzowania planów, rodzaj wybranej działalności, drugi rodzaj wybranej działalności, tendencja do unikania, zaangażowanie w działalność muzyczną.*

Średnia długość narracji o aspiracjach wynosi 63 słowa. Minimalna liczba słów, to 0 (u osób, które nie wykonały zadania), a maksymalna – 428 słów. Odchylenie standardowe wynosi 103 słowa.

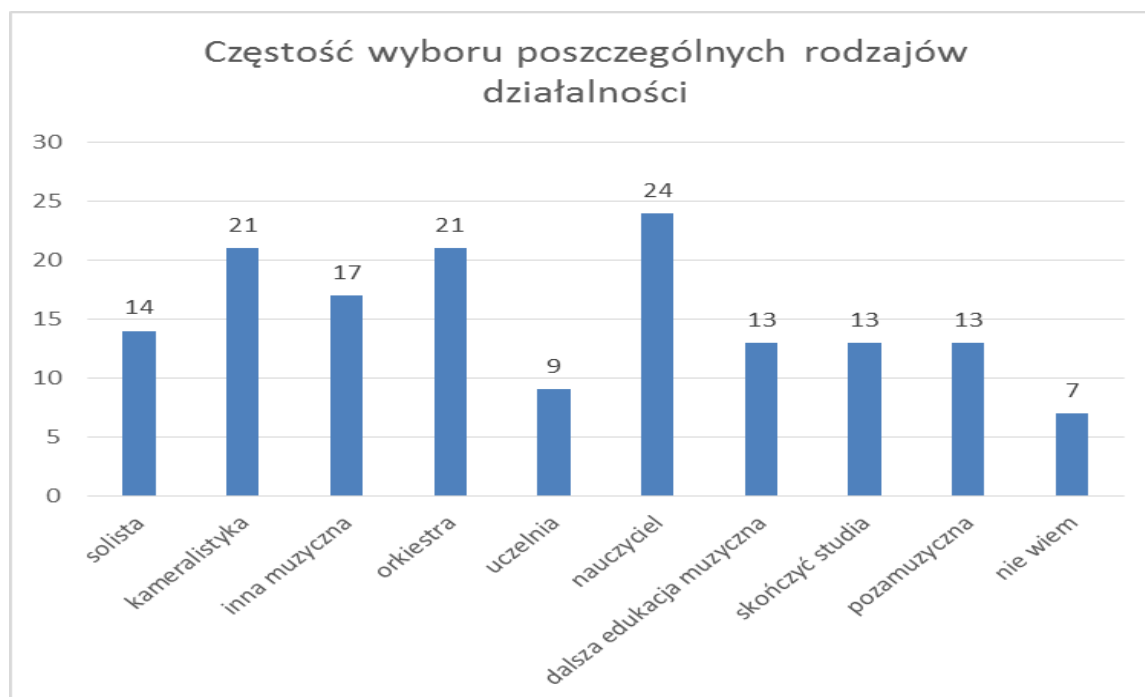
Tabela 7

Statystyki opisowe zmiennych objaśnianych

Zmienne objaśniane	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Długość narracji o aspiracjach	0	428	63	103
Poziom sprecyzowania planów osoby badanej	0	3	1,84	0,696
Poziom ambitności działalności wybieranej jako pierwszej	0	10	6,44	2,718
Poziom ambitności działalności wybieranej jako drugiej	0	10	3,51	3,344
Długość narracji o aspiracjach	0	428	62,92	102,882
Unikanie w aspiracjach	0	0,166	0,009	0,023
Zaangażowanie w działalność muzyczną	0	0,480	0,0655	0,084

N = 80

Poniższy wykres prezentuje częstość wyboru poszczególnych rodzajów działalności muzycznej.

Rysunek 1. Częstość wyboru poszczególnych rodzajów działalności muzycznej.

Osoby badane najczęściej wybierały działalność nauczyciela ($n = 24$), kameralistykę ($n = 21$) oraz grę w orkiestrze ($n = 21$), najrzadziej wskazywały opcję *nie wiem* ($n = 7$) oraz karierę na uczelni ($n = 9$).

Sprawdzono również korelacje pomiędzy poszczególnymi zmiennymi dotyczącymi aspiracji. Do oznaczenia korelacji pomiędzy zmiennymi ilościowymi a porządkowymi oraz samymi porządkowymi użyto współczynnika rho-Spearmana. Do oznaczenia korelacji pomiędzy zmiennymi ilościowymi użyto współczynnika r-Pearsona. W poniższej tabeli wpisane są korelacje istotne.

Tabela 8

Korelacje zmiennych objaśnianych

	Długość narracji o aspiracjach	Poziom sprecyzowania planów	Rodzaj wybranej działalności	Drugi rodzaj wybranej działalności	Tendencja do unikania	Zaangażowanie w działalność muzyczną
Długość narracji o aspiracjach		0,323*		0,484**		
Poziom sprecyzowania planów	0,323*			0,448**		
Rodzaj wybranej działalności					-0,295*	
Drugi rodzaj wybranej działalności	0,484**	0,448**				
Tendencja do unikania			-0,295*			
Zaangażowanie w działalność muzyczną		0,297*	0,361*			

*p < 0,05; **p < 0,01

Im dłuższą narrację o aspiracjach generowały osoby badane, tym bardziej precyzyjne były ich plany i bardziej ambitny drugi rodzaj wybieranej działalności. Pierwszy rodzaj działalności koreluje natomiast ujemnie z tendencją do unikania, co oznacza, że osoby, które unikają mniej, mają bardziej ambitne plany na przyszłość. Ilość słów o sobie jako muzyku w narracji głównej koreluje dodatnio z poziomem sprecyzowania planów oraz z poziomem ambitości pierwszej wybieranej działalności. Wskazuje to, że osoby bardziej zaangażowane w działalność muzyczną mają bardziej precyzyjne i bardziej ambitne plany.

Zmienne dotyczące aspiracji a zmienne kontrolowane. Tendencja do unikania koreluje ujemnie z wiekiem oraz z rokiem studiów (odpowiednio: $r = -0,311^*$ i $-0,283^*$). Im

starsza osoba badana, tym ma wyższy poziom sprecyzowania planów oraz bardziej ambitny pierwszy rodzaj działalności. Z oczywistych powodów zależności te występują również w odniesieniu do zmiennej kontrolowanej *rok studiów*.

W celu sprawdzenia związku pomiędzy zmiennymi dotyczącymi aspiracji, a płcią, zastosowano test t-Studenta, który nie wskazał żadnych zależności.

Do analizy związku pomiędzy zmiennymi objaśnianymi a miastem pochodzenia, miastem studiów i kierunkiem studiów zastosowano procedurę jednoczynnikowej analizy wariancji. Nie wykazano żadnych zależności pomiędzy kierunkiem studiów i miastem pochodzenia a zmiennymi dotyczącymi aspiracji. Jedyną istotną różnicą okazał się poziom sprecyzowania planów, co jednak dotyczyło tylko osób studiujących w Bydgoszczy i w Warszawie. Studenci z Bydgoszczy mieli istotnie wyższy poziom sprecyzowania planów, niż studenci z Warszawy. Być może ma tu znaczenie renoma uczelni w Bydgoszczy, która skłania najlepszych studentów do aplikowania właśnie tam. W tym miejscu należy zauważyć, że wszelkie uwagi dotyczące renomy uczelni pochodzą z rozmów autorki z osobami ze środowiska muzycznego – studentami, zawodowymi muzykami, wykładowcami. Ostatni ranking uczelni muzycznych został przedstawiony w roku 2013 i – jeśli wierzyć opiniom środowiska muzycznego – nie odzwierciedlał tych kryteriów, które są istotne dla studentów przy wyborze uczelni. Student decydując się na dany uniwersytet muzyczny, wybiera nie tyle uczelnię, co konkretnego profesora.

Analiza systemu motywacyjnego

Średnia długość wywiadu dotyczącego rodziny to 3447 słów. Minimalna długość wynosi 581 słów, maksymalna 12786 słów, a odchylenie standardowe 2270 słów. Co ciekawe, istnieje związek pomiędzy długością narracji, a płcią osoby badanej. Mężczyźni mówili **więcej** o średnio 1000 słów ($t = 2,066$; $p = 0,042$).

Istnieje również zależność pomiędzy wielkością miejscowości pochodzenia, a długością wywiadu o rodzinie ($F = 3,503$; $p = 0,035$; $df = 2$). Test post-hoc wskazał, że narracje osób mieszkających w miastach wojewódzkich są dłuższe o prawie 1500 słów, niż narracje osób z miejscowości mniejszych niż miasta powiatowe ($p = 0,037$). Może to mieć związek z wyższym kapitałem kulturowym rodzin mieszkających w dużych miastach, a tym samym – większą fluencją słowną osób badanych.

Różnica w długości narracji występuje także w zależności od miasta studiów osób badanych ($F = 3,157$; $p = 0,012$; $df = 5$). Narracje osób studiujących w Bydgoszczy są średnio o 3100 słów dłuższe, niż narracje osób studiujących w miastach z kategorii *Inne*.

Wyjaśnieniem może być wspominany już wcześniej prestiż uczelni, dzięki któremu studenci rekrutują się spośród najlepszych uczniów szkół średnich w Polsce. Mogą to być osoby charakteryzujące się m.in. wysoką fluencją słowną.

Nie ma różnic w długości narracji pomiędzy osobami studiującymi różne kierunki.

Poniższa tabela prezentuje statystyki opisowe dotyczące poszczególnych elementów systemu motywacyjnego.

Tabela 9

Statystyki opisowe zmiennych dotyczących systemu motywacyjnego

	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Poczucie sprawstwa	0,0000	0,0056	0,0015	0,0012
Wewnętrzne umiejscowienie kontroli	0,0004	0,0104	0,0049	0,0024
Zewnętrzne umiejscowienie kontroli	0,0000	0,0085	0,0027	0,0015
Atrybucje do umiejętności	0,0000	0,0048	0,0012	0,0011

Koncentracja na <i>ja</i>	0,0000	0,0103	0,0032	0,0021
Tendencja do unikania	0,0000	0,0051	0,0017	0,0011
Niepewność sądów	0,0000	0,0035	0,0007	0,0007

N = 80

Osoby badane używały prawie dwukrotnie więcej czasowników modalnych wskazujących na wewnętrzne umiejscowienie kontroli (*chcieć, móc*), niż na zewnętrzne umiejscowienie kontroli (*musieć, należy, trzeba*).

Związki pomiędzy poszczególnymi elementami systemu motywacyjnego. Poniższa tabela prezentuje korelacje istotne pomiędzy poszczególnymi zmiennymi odnoszącymi się do systemu motywacyjnego osób badanych.

Tabela 10

Korelacje pomiędzy zmiennymi odnoszącymi się do systemu motywacyjnego

	Poczucie sprawstwa	Wewnętrzne umiejscowienie kontroli	Zewnętrzne umiejscowieni e kontroli	Atrybucje do umiejętności	Koncentracja na <i>ja</i>	Tendencja do unikania	Niepewność sądów
Poczucie sprawstwa		0,849**	0,558**	0,455**	0,659**	0,662**	0,460**
Wewnętrzne umiejscowieni e kontroli	0,849**		0,293**	0,225*	0,657**	0,576**	0,526**
Zewnętrzne umiejscowieni e kontroli	0,558**	0,293**			0,357**	0,346**	
Atrybucje do umiejętności	0,455**	0,225*				0,280*	
Koncentracja na <i>ja</i>	0,659**	0,657**	0,357**			0,440**	0,639**
Tendencja do	0,662**	0,576**	0,346**	0,280*	0,440**		

unikania

Niepewność	0,460**	0,526**	0,639**
sądów			

*p < 0,05; **p < 0,01

Poczucie sprawstwa. Poczucie sprawstwa koreluje dodatnio z wewnętrznym umiejscowieniem kontroli, zewnętrznym umiejscowieniem kontroli i atrybucją do umiejętności. Koreluje także z koncentracją na *ja*, tendencją do unikania i niepewnością sądów. Z uwagi na to, że koncentracja na *ja* również koreluje z tendencją do unikania i niepewnością sądów, można stwierdzić, że to właśnie w obszarze stanów związanych z *ja* pojawia się unikanie i niepewność sądów. Może to wskazywać na częste zastanawianie się na sobą, refleksyjność i niepewność dotyczącą własnych działań (wszystkie wskaźniki zbudowane są w oparciu o czasowniki modalne, więc odnoszą się wprost do postrzegania działania przez osoby badane).

Osoby o większym poczuciu sprawstwa charakteryzują się więc zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym umiejscowieniem kontroli, w większym stopniu są skoncentrowane na sobie, kładą nacisk na umiejętności, ale także mają tendencję do wahań i refleksyjnego traktowania swoich sądów. Okazuje się zatem, że poczucie sprawstwa jest naczelną kategorią opisującą system motywacyjny osoby badanej.

Umiejscowienie kontroli i atrybucje do umiejętności. Zarówno wewnętrzne i zewnętrzne umiejscowienie kontroli, a także wiara w umiejętności korelują dodatnio ze sobą, z poczuciem sprawstwa oraz z tendencją do unikania. Korelacje te pokazują współzależność różnych wymiarów motywacji i wskazują na złożoność systemu motywacyjnego osób badanych.

W zmiennych z tej grupy występują różnice płciowe. Kobiety częściej używają czasowników modalnych wskazujących na wiarę w umiejętności ($t = -2,108$; $p = 0,038$), podczas gdy mężczyźni częściej używają tych wskazujących na zewnętrzne umiejscowienie kontroli ($t = 2,203$; $p = 0,031$).

Koncentracja na *ja*. Narracje dotyczące *ja* składają się z większej liczby czasowników wskazujących na poczucie sprawstwa oraz na zewnętrzne i wewnętrzne umiejscowienie kontroli. Zawierają również czasowniki świadczące o tendencji do unikania oraz o niepewności sądów.

Jednoczynnikowa analiza wariancji oraz testy kontrastu wykazały ($F = 2,686$; $df = 5$; $p = 0,028$), że osoby studiujące w Gdańsku używają więcej czasowników modalnych świadczących o koncentracji na *ja*, niż osoby studiujące w Łodzi oraz w miastach z kategorii *Inne* – być może jest to efekt przypadkowy.

Charakterystyki systemu motywacyjnego, a aspiracje. Zaangażowanie w działalność muzyczną koreluje dodatnio z poczuciem sprawstwa ($r = 0,360$; $p < 0,01$). Wynik ten pokazuje, że osoby osiągające sukces częściej odnoszą się w języku do swojej sprawczości. Korelacja ta jest jako jedyna istotna na poziomie $p = 0,01$; co potwierdza sformułowaną wcześniej tezę o naczelnej pozycji poczucia sprawstwa w systemie motywacyjnym osób badanych.

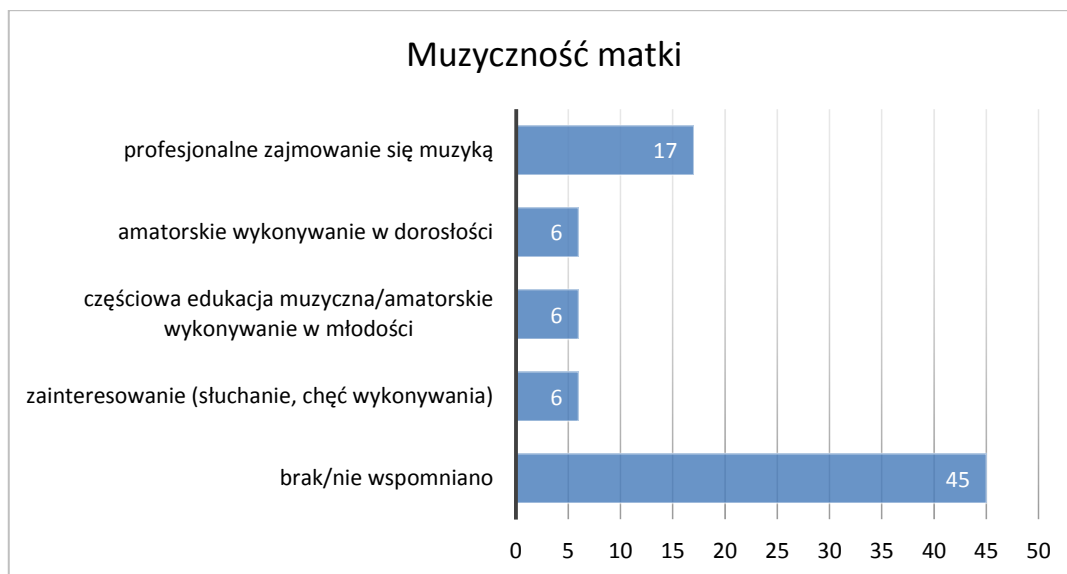
Co ciekawe, zaangażowanie w działalność muzyczną koreluje dodatnio ze zmienną *niepewność sądów* ($r = 0,273$; $p = 0,05$), co świadczy o tym, że opowiadając o sobie jako o muzyku osoby badane częściej dają wyraz swojej niepewności, niż podczas opowiadania o pozostałych członkach swojej rodziny.

Zarówno wewnętrzne umiejscowienie kontroli, zewnętrzne umiejscowienie kontroli, jak i wiara w umiejętności korelują dodatnio ze zmienną *zaangażowanie w działalność muzyczną* (odpowiednio: $r = 0,246$; $r = 0,366$; $r = 0,284$; $p = 0,05$ dla wszystkich wymienionych).

Oznacza to, że opisując siebie jako muzyka osoby badane częściej odwoływały się do atrybucji swoich działań, niż podczas opisywania innych członków rodzin. Być może mówiąc o swojej działalności muzycznej, czuły się zobowiązane uzasadnić, co jest przyczyną ich działań. Zmienna *wiara w umiejętności* koreluje dodatnio z rodzajem działalności, jaką osoba badana planuje dla siebie na przyszłość ($\rho = 0,338$, $p = 0,05$). Oznacza to, że osoby, dla których wiara we własne umiejętności jest źródłem motywacji do działania, mają wyższe aspiracje. Być może ta wiara, objawiająca się poprzez używanie czasowników *umiem*, *potrafię*, *jestem w stanie*, jest pewną formą wyrażenia poczucia własnej sprawczości, co z kolei umożliwia odważne myślenie o swojej karierze i – w efekcie – osiąganie sukcesu. Można przyjąć, że wiara we własne umiejętności u osoby, która od kilkunastu lat gra na instrumencie nie jest objawem jej myślenia życzeniowego, a raczej odbiciem pozytywnej informacji zwrotnej, otrzymywanej np. od nauczycieli. Stąd też wiara w siebie pojawia się w narracjach tych osób, które to uzyskiwały taką informację najczęściej, co zwrotnie wpłynęło na wzrost ich aspiracji.

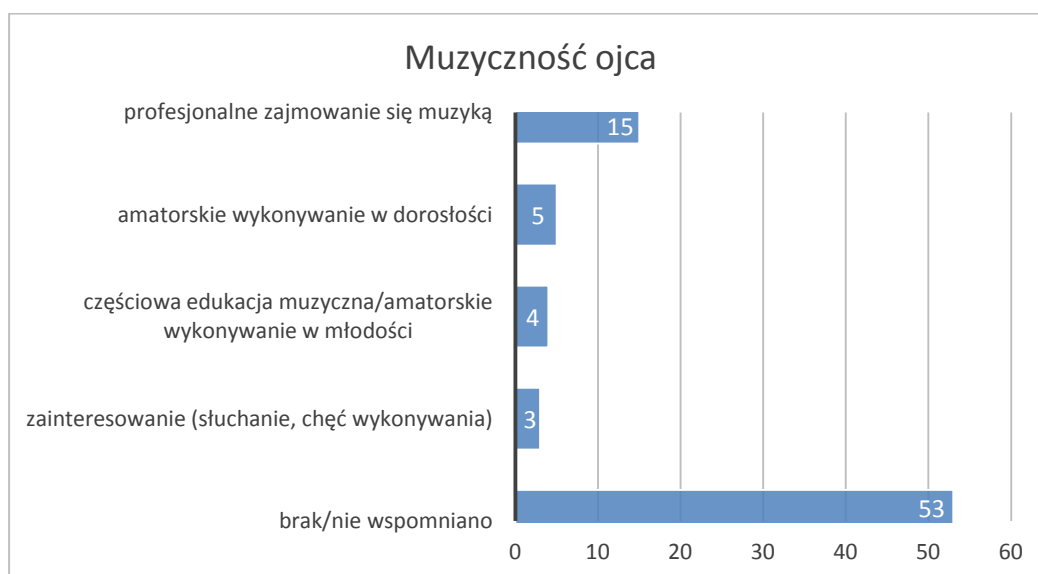
Analiza muzyczności rodzin

Poniżej prezentowane są wykresy i tabele pokazujące, jak rozkłada się zainteresowanie muzyką w rodzinach pochodzenia osób badanych.

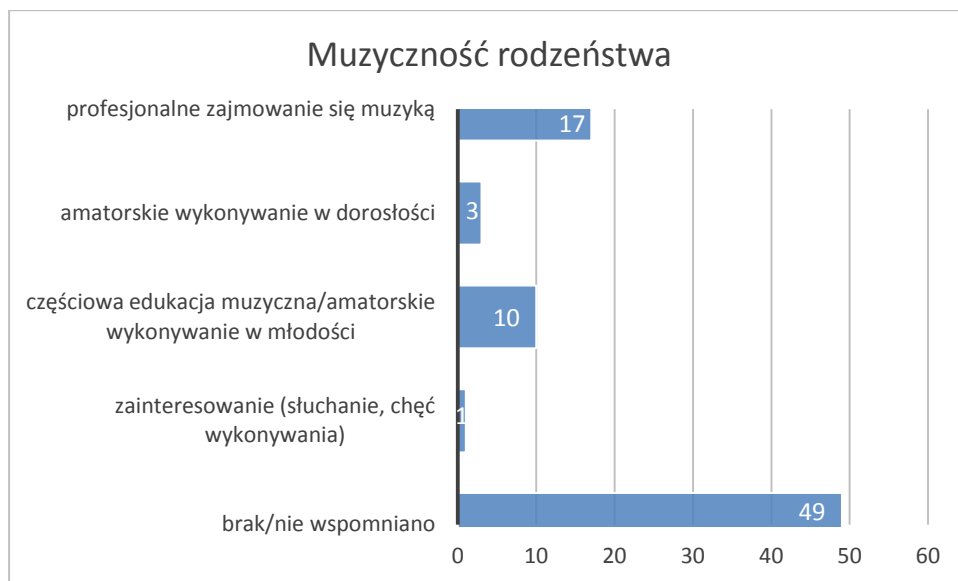
Rysunek 2. Związek z muzyką matek osób badanych.

Matki ponad połowy osób badanych nie mają nic wspólnego z muzyką, u 17 osób badanych są zawodowymi muzykami.

Rysunek 3. Związek z muzyką ojców osób badanych.

U 53 osób badanych ojcowie nie mają nic wspólnego z muzyką, u 15 osób badanych są zawodowymi muzykami.

Rysunek 4. Związek z muzyką rodzeństwa osób badanych.

U 49 osób badanych rodzeństwo nie ma żadnych związków z muzyką. W 17 przypadkach co najmniej jedno z rodzeństwa jest zawodowym muzykiem.

Tabela 11

Związek z muzyką rodziny ze strony matki

Stopień pokrewieństwa z osobą badaną	Zawodowe uprawianie muzyki	Amatorskie wykonywanie muzyki w dorosłości
Dziadkowie	4	12
Wujkowie i ciotki	3	0
Pradziadkowie	3	5

Tabela 12

Związek z muzyką rodziny ze strony ojca

Stopień pokrewieństwa z osobą badaną	Zawodowe uprawianie muzyki	Amatorskie wykonywanie muzyki w dorosłości
Dziadkowie	2	8
Wujkowie i ciotki	4	3
Pradziadkowie	1	0

Przeprowadzono także analizę związków pomiędzy muzycznością poszczególnych członków rodziny. Jej wyniki przedstawia tabela 12.

Najsilniejsze korelacje występują pomiędzy dziećmi, a ich rodzicami (dotyczy to zarówno pokolenia uczestników badania, jak i ich rodziców). Efekt ten występuje również w pokoleniu dziadków osób badanych, ale tylko od strony ojca. Może to być spowodowane faktem, że w tamtych latach zawód muzyka, był trudno dostępny dla kobiet. Młode kobiety uczyły się co prawda grać, gdyż był to element dobrego wychowania, ale być może nie było to spowodowane przejawami zdolności w tym kierunku, lecz raczej wynikało z pewnej normy obyczajowej. Silny jest też związek pomiędzy rodzicami osób badanych, co może świadczyć o fakcie, że jednym z elementów decyzji o małżeństwie były wspólne zainteresowania muzyczne. Istnieją też związki pomiędzy pokoleniem uczestników badania (ich rodzeństwem), a dziadkami ze strony matki oraz rodzeństwem ze strony ojca.

Najsilniejsze korelacje występują pomiędzy dziećmi, a ich rodzicami (dotyczy to zarówno pokolenia uczestników badania, jak i ich rodziców). Efekt ten występuje również w pokoleniu dziadków osób badanych, ale tylko od strony ojca. Może to być spowodowane faktem, że w tamtych latach zawód muzyka, był trudno dostępny dla kobiet. Młode kobiety

uczyły się co prawda grać, gdyż był to element dobrego wychowania, ale być może nie było to spowodowane przejawami zdolności w tym kierunku, lecz raczej wynikało z pewnej normy obyczajowej.

Silny jest też związek pomiędzy rodzicami osób badanych, co może świadczyć o fakcie, że jednym z elementów decyzji o małżeństwie były wspólne zainteresowania muzyczne. Istnieją też związki pomiędzy pokoleniem uczestników badania (ich rodzeństwem), a dziadkami ze strony matki oraz rodzeństwem ze strony ojca.

Interesującą zależnością jest korelacja pomiędzy powiązaniem z muzyką rodzeństwa matki a muzycznością ojca osoby badanej i zależność lustrzana: korelacja pomiędzy muzycznością rodzeństwa ojca a muzycznością matki osoby badanej. Być może rodzice OB. poznawali się w kręgu znajomych własnego rodzeństwa – zainteresowanego muzyką. Pochodną związku tej zależności jest korelacja związku z muzyką rodzeństwa matki z muzycznością rodziców i dziadków ojca (świadczy to o sile związku w rodzinie ojca). Podobnych zależności nie ma w rodzinie matki, co może dowodzić, że międzypokoleniowe związki muzyczności są w niej słabsze. Dodatkowym wsparciem tej tezy niech będzie fakt, że w rodzinie matki nie ma związku pomiędzy muzycznością pradziadków, a muzycznością innych pokoleń, a w rodzinie ojca ten związek występuje. Ponownie może to być efekt innego traktowania zajmowania się muzyką przez mężczyzn (zawód) i przez kobiety (element dobrego wychowania, nie zawsze związany z faktycznymi umiejętnościami).

Ze zmiennych cząstkowych utworzono zmienną zagregowaną opisującą całkowitą muzyczność danej rodziny. Minimalna wartość wynosi 0, co w praktyce oznacza, że osoba badana nie wspomniała o jakichkolwiek powiązaniach z muzyką żadnego z członków swojej rodziny. Wartość maksymalna wynosi 26, a średnia 6,25.

Tabela 13

Analiza związków pomiędzy muzycznością poszczególnych członków rodziny

	Powiązanie z muzyką matki	Powiązanie z muzyką ojca	Powiązanie z muzyką rodzeństwa	Powiązanie z muzyką rodziców matki	Powiązanie z muzyką rodziców ojca	Powiązanie z muzyką rodzeństwa matki	Powiązanie z muzyką rodzeństwa ojca	Powiązanie z muzyką pradziadków ze strony matki	Powiązanie z muzyką pradziadków ze strony ojca
Powiązanie z muzyką matki	1	0,598**	0,436**	0,295**	0,158	0,061	0,242*	0,104	0,186
Powiązanie z muzyką ojca	0,598**	1	0,412**	0,196	0,288**	0,334**	0,193	-0,029	0,205
Powiązanie z muzyką rodzeństwa	0,436**	0,412**	1	0,289**	0,112	0,186	0,239	-0,006	0,210
Powiązanie z muzyką rodziców matki	0,295**	0,196	0,289**	1	0,081	-0,078	0,130	0,194	-0,059
Powiązanie z muzyką rodziców ojca	0,158	0,288**	0,112	0,081	1	0,528**	-0,126	-0,051	0,374**
Powiązanie z muzyką rodzeństwa matki	0,061	0,334**	0,186	-0,078	0,528**	1	-0,083	-0,009	0,542**
Powiązanie z muzyką rodzeństwa ojca	0,242*	0,193	0,239	0,130	-0,126	-0,083	1	0,190	-0,035
Powiązanie z muzyką pradziadków ze strony matki	0,104	-0,029	-0,006	0,194	-0,051	-0,009	0,190	1	-0,041
Powiązanie z muzyką pradziadków ze strony ojca	0,186	0,205	0,210	-0,059	0,374**	0,542**	-0,035	-0,041	1

*p < 0,05; **p < 0,01

Muzyczność rodziny a zmienne kontrolowane. Zarówno rok studiów jak i wiek osób badanych korelują dodatnio z muzycznością dziadków ze strony ojca ($r = 0,222$; $p = 0,05$). Nie występują różnice pomiędzy rodzinami osób badanych różnej płci. Nie ma też zależności pomiędzy muzycznością członków rodziny a pozostałymi zmiennymi kontrolowanymi.

Powiązanie muzyczne rodziny, a aspiracje osób badanych. Suma muzyczności w rodzinie koreluje dodatnio z prestiżem „działalności wybieranej jako pierwsza” ($r = 0,325$; $p = 0,05$). Dalsze analizy testem t-Studenta wskazują, że silne różnice zaznaczają się pomiędzy osobami wskazującymi kameralistykę, a pozostałymi osobami badanymi. Średnia muzyczność rodzin tych pierwszych jest dwukrotnie wyższa, niż średnia muzyczność osób niewybierających kariery w zespołach kameralnych ($t = -2,627$; $p = 0,011$). Dwukrotnie wyższą średnią sumę muzyczności w rodzinie mają też osoby, które jako swoją aspirację wskazały pozostanie na uczelni ($t = 2,523$; $p = 0,014$).

Nie ma związku pomiędzy wysokością aspiracji zawodowych, a muzycznością matki, czy też członków rodziny jej pochodzenia.

Im silniejszy związek ojca z muzyką, tym wyższe aspiracje osób badanych ($r = 0,279$; $p = 0,05$). Występuje też zależność pomiędzy związkami z muzyką pradziadków ze strony ojca, a wysokością aspiracji mierzoną drugim rodzajem działalności wymienianym przez OB. ($r = 0,257$, $p = 0,05$).

Porównania międzygrupowe pomiędzy osobami wskazującymi poszczególne rodzaje działalności, a tymi, które ich nie wybrały wykazały tylko jedną różnicę. Ojcowie osób wybierających opcję *nie wiem* są istotnie mniej związani z muzyką, niż ojcowie osób, które znają swoje aspiracje ($t = -4,664$; $p < 0,001$).

WYNIKI ANALIZY JAKOŚCIOWEJ

Jakościowa analiza wyników pokazała różnice pomiędzy osobami o innym poziomie aspiracji i poziomie muzyczności rodzin. Ujawniły się one w samej formie opisów członków rodzin, w ich ewaluacji, w wartościach obecnych w etosie rodzinnym. W trakcie analizy danych wyodrębniono również kategorię, którą nazwano *sila etosu rodzinnego*. Posłużyła ona do opisu widoczności etosu w narracjach osób badanych. W ramach tej kategorii wyodrębniono trzy podkategorie:

- *Wspólne aktywności w rodzinie* – wskaźnikiem tej kategorii jest obecność w narracji różnego rodzaju wspólnych działań, sposobów spędzania wolnego czasu, jako okazji do transferu etosu, opowiadania historii.
- *Obecność przeszłości w narracji o rodzinie* – wskaźnikiem jest obecność historii dotyczących wydarzeń i osób z przeszłości. Ich obecność w narracji świadczy o skutecznym międzypokoleniowym transferze etosu.
- *Poczucie zakorzenienia osób badanych w rodzinie* – wskaźnikiem poczucia zakorzenienia jest odnoszenie się do rodziny i do *ja* w narracjach, czyli np.: podkreślanie dziedziczenia cech, pokazywanie podobieństw i różnic. Pojawianie się tych odniesień świadczy o sile etosu rodzinnego i jego oddziaływaniu na „ja” osoby badanej.

Duże różnice dotyczą też obecności muzyki w życiu rodziny oraz samego opisu *ja*.

Refleksyjność i złożoność opisów członków rodzin

Poniżej zaprezentowano przykłady wypowiedzi osób badanych opisujących członków rodziny – dla wiarygodności porównania złożoności opisu przytoczono tylko pierwszą wzmiankę o członku rodziny w danej narracji.

Osoby o wysokich aspiracjach (niezależnie od muzyczności rodziny):

- [OB. 60] „No cóż, mamusia zawsze uczyła mnie, czym ma być miłość, jak ona powinna... jaką rolę powinna grać w życiu człowieka młodego, starszego i tak dalej, aż do śmierci... żeby jej na przykład nie szukać, żeby jej nie zakładać, żeby jej nie pragnąć. W ogóle przestać pragnąć. To założenia mojej matki życiowe. Nie pragnij nic, a samo Ci przyjdzie! Ok, trochę filozoficzne, ale prawda jest taka, że dużo w tym racji, dużo, bardzo, bardzo dużo. Nauczyła mnie po prostu nie chcieć. Nauczyć się nie pragnąć, nie pragnę wyjść tam, nie pragnę tego, nie pragnę seksu, nie pragnę nowych ubrań... Nie, po prostu jestem jak jestem uważny na dzień codzienny. Tylko tyle. To mi zawsze dawała matka.”
- [OB. 24] „A, no dobra. No to jaka jest moja mama. No trochę podobna do babci, czyli, czyli, em, dosyć taka spontaniczna, bardzo otwarta, można powiedzieć, że szalona, em, bardzo lubi, jak dużo wokół niej się dzieje, lubi, lubi wyjeżdżać, yy, lubi podróżować, poznawać nowych ludzi... Dużo mówi, eee... A zarazem jest też dość taka poukładana, bardzo dużo rzeczy potrafi załatwić, no taką ma smykałkę do interesów, też do załatwiania różnych rzeczy, takich, czasami tam z lekarzem czy jakieś tam bankowe rzeczy, ona zawsze wie, ona zawsze właśnie wszystko, wszystko, na wiele tematów, po prostu się tam... Interesuje wieloma rzeczami, i ma, ma pojęcie, i dzięki temu jest w stanie właśnie, pomóc. Generalnie w rodzinie pomaga. A to musisz pójść tutaj, a to musisz to załatwić, a jeżeli chcesz to zrobić, do lekarza to najlepiej tutaj, do innego to tam, i podobnie jej siostry.

- [OB. 24] „Także jest z wykształcenia jazzmanem, perkusistą też, oczywiście na innych instrumentach również gra, no ale głównie gra na, na [...]. Można powiedzieć, że jest otwartym człowiekiem i serdecznym, ale na pewno nie jest tak otwarty jak mama. Jest raczej... Jak wejdzie do pociągu to raczej z ludźmi nie rozmawia. Nie zagaduje, raczej ceni sobie swoją prywatność, lubi spędzać czas w domu, raczej niespecjalnie lubi wyjeżdżać, to się wiąże też z tym, że jak pracuje to najczęściej jeździ na koncerty w jakieś trasy. Także jak już wakacje to lubi spędzić je w domu, w spokoju, nie zapraszać gości, swoim... Ceni sobie swoją prywatność. No jest też taki bardzo poukładany... Y, ceni sobie porządek... No myślę, że jest bardzo ciekawym człowiekiem.”
- [OB. 44] „[O bracie]Ee, i patrząc już tak bezpośrednio z takiej perspektywy psychologicznej to no jest on dosyć trudną... trudną w obyciu osobą, że tak powiem, ponieważ no ma silne podłoże depresyjne i fffyy, często przez to popada w takie różne zachowania infantylne powiedzmy i mało odpowiedzialne, to znaczy potrafi denerwować się wff, bez powodu, o byle zadane pytanie.”

Osoby o niskich aspiracjach (niezależnie od muzyczności rodziny):

- [OB. 34] „Mmm, yy, uczyła się w szkole średniej jakiejś rolniczej, coś tam, coś tam, bo to ogólnie tereny kaszubskie, rolnicze, i tak dalej. Potem pracowała jako listonoszka, potem urodziła mojego brata i tak zostało, że jest... Bardzo dobrą, mm, panią domu. I żoną mojego ojca.”
- [OB. 41] „Mama pracuje w szkole, jest nauczycielką, uczy matematyki, jest bardzo zawiedziona, że nie poszłam w jej ślady.”

- [OB. 36] „Moja mam ma na imię G. a mój tata J. Mam brata młodszego o trzy lata, który ma na imię M., mm no i tak, co tu jeszcze można więcej powiedzieć, no wiadomo.”
- [OB. 34] „Ojciec [...] mój ojciec urodził się w 62', czyli za miesiąc strzeli mu pięćdziesiątka, a... Którą zapewne hucznie.. Całe miasto będzie wiedziało, że mój ojciec ma urodziny. Jako kryzys wieku średniego kupił sobie jakieś BMW zeszlóroczne, były plany zakupu motoru, ale na szczęście się nie ziściły.”

Różnice widać już na poziomie samej długości pierwszej wzmianki o danym członku rodziny. Osoby o niższych aspiracjach mówiły mniej, bardziej zdawkowo, nie tak refleksyjnie, opierając się na faktach, wskazując na wiek, zawód, rolę w rodzinie. Osoby o wyższych aspiracjach konstruowały dłuższe narracje i przechodziły od razu do kategorii cech, relacji, upodobań, pokazując członków swojej rodziny jako osoby o określonej motywacji, podejmujące refleksje nad swoim działaniem, o określonych upodobaniach i preferencjach. Przyczyną tych różnic może być głębokość relacji w rodzinie. W rodzinach osób o wyższych aspiracjach ich członkowie najprawdopodobniej więcej rozmawiają o własnych cechach i doświadczeniach, są sobie bliżsi nie tylko za sprawą przekazywania sobie faktów, ale również przez dzielenie się przeżyciami.

Ewaluacja członków rodziny przez osoby badane

Osoby badane o wysokich aspiracjach (niezależnie od muzyczności rodziny), częściej wskazywały na pozytywne cechy charakteru i pozytywne zachowania u członków swoich rodzin. Jeśli już mówiły o cechach, czy zachowaniach negatywnych, to starały się znaleźć dla nich wytłumaczenie.

[OB. 24] „No Z. to samo zło. Taki typ. Nic nie robił całe życie, był bezrobotny, tylko jakieś zasiłki brał, ym, teraz tutaj tak samo, lubi obserwować ludzi i psuć im życie, to taki ktoś chyba, nie wiem. Na... Może próbuje zrobić porządek, a sam ze sobą ma ogromny bałagan.”

[OB. 44] „Natomiast zawsze nam było trudno się dogadać, to znaczy przez to, że jakoś też temperamentowo jesteśmy od siebie bardzo różne, to znaczy ona jest impulsywna, potrafi krzyczeć od razu, a ja za to za bardzo chowam w sobie różne rzeczy i do, i wyładowuję na samej sobie, tak, jak coś mi się nie podoba. I myślę, że to jest ta główna różnica, która nie pozwala nam jakoś tak się zbliżyć do siebie, tak jak mam, tak jak się zbliżam do swoich braci.”

[OB. 79] „Nasi rodzice [...]. Moja mama jest taką ostoją. Najbardziej jest taką ciepłą osobą, która jakby zbiera całą rodzinę. To ona jakby rozmawia, rozpoczyna rozmowy, zagaduje, tata jest bardziej taki introwertyk, mało mówi, jest konkretny i w sumie obydwójce się uzupełniają, bo tata jakby trzyma pieczę nad całą rodziną w takich najważniejszych sprawach, a mama robi takie drobne sprawy, na przykład płacenie rachunków, robienie zakupów i tego typu podobne. Ale za to właśnie moja mama, jako że pochodzi z rodziny intelektualnej, ponieważ jej rodzice byli nauczycielami, także jest bardzo kulturalną osobą.”

Inaczej jest w przypadku osób badanych o niskich aspiracjach, pochodzących z rodzin niemuzycznych. W tych opisach przeważają cechy i zachowania negatywne (zdarzają się również opisy patologii rodzinnych).

[OB. 37] „No i jeżeli chodzi o alkohol to lubił popić, ale alkoholikiem nie był, papierosów też nie palił. A no jak jeszcze był w pełni sił, to też był troszkę agresywny i nigdy nie zapomnę jak, kiedy mu dokuczałam jak byłam mniejsza, to rzucał we mnie miotłą albo ganiał po podwórku, no więc wesołe miałam po prostu dzieciństwo z tymi ludźmi.”

[OB. 34] „O moim bracie... To zadziwię na pewno. Bo ja ogólnie... Mieszkam u mojego brata w domu, co prawda od dwóch lat ma dziewczynę i kto wie, kto wie... Ym, ale ja go nie znam. Yy... Tak totalnie go nie znam. Ym... Nawet nie wiem... Nie, wiem jaki ma rozmiar buta. Bo, znaczy, 50, czasem 49. I to jest wszystko. I ogólnie... Jest typem... Ym... Krótko ostrzyżonego, dwumetrowego gościa, który nie jeździ na mecze, ale lubi sobie posłuchać muzyki takiej, jakiej ja na przykład nie słucham, czyli umcyk-umcyk i rap. Rap jeszcze ok. Ale umcyk to mnie akurat nie ciągnie do tego. Jeździ takim samochodem... Czyli nie jest jakoś mega źle. Co jeszcze o nim mogę powiedzieć.”

Różnice te mogą być spowodowane dominującymi kategoriami postrzegania osób w danej rodzinie. W rodzinach osób o wysokich aspiracjach mówi się o członkach rodziny podkreślając ich cechy pozytywne, wzmacniając tym samym poczucie, że jest się członkiem dobrej rodziny. Jeśli ktoś odstaje od tego wzorca, szuka się wytłumaczenia, uzasadnienia, tak, żeby dobre imię rodziny nie zostało naruszone. W rodzinach osób o niskich aspiracjach również widać próby uratowania dobrego imienia rodziny (vide cytaty dotyczący dziadka nadużywającego alkoholu). Proporcja wydaje się jednak odwrócona. Dominuje opis negatywny, z wtrąceniami, które mają na celu jego załagodzenie np.: „no nie jest tak źle”. Nie pojawiają się też refleksje dotyczące przyczyn tego stanu.

Sila etosu rodzinnego

Poniżej prezentowane są wyniki dotyczące siły etosu rodzinnego osób badanych w poszczególnych grupach, w podziale na trzy kategorie wspomniane na początku rozdziału.

Wspólne aktywności. Najwyraźniejsze różnice we wspólnych aktywnościach rysują się pomiędzy grupą o wysokich aspiracjach z muzycznych rodzin, a grupą o niskich

aspiracjach z rodzin niemuzycznych. W tej pierwszej relacje osób badanych dotyczą zarówno aktywności przeszłych jak i teraźniejszych, co wskazuje na wiele okazji do interakcji, rozmowy, a tym samym – transferu etosu rodzinnego.

[OB. 24] „Jak byłem małym dzieckiem to jeździliśmy często nad morze, w góry, bardzo lubimy właśnie podróżować, i dobrze się razem z nią podróżowało, mi się bardzo podobało jak jeździliśmy po schroniskach młodzieżowych, dzięki temu bardzo ciekawych ludzi można było poznać, to nie były jakieś tam drogie wakacje, a naprawdę bardzo miło się je wspomina, chodziliśmy z plecakami od schroniska do schroniska, i nad morzem też spotkaliśmy wielu wspaniałych ludzi.. ”

[OB. 44] „Natomiast yy jeżeli chodzi o, o nasze rozmowy, takie między nami, to naprawdę potrafimy przegadać całą noc i, i też wydaje mi się, pod względem temperamentu jesteśmy podobni, dlatego też potrafimy się dogadać, często bez słów, na przykład potrafimy zobaczyć równoległe, jakieś paralelne między nami problemy w naszych związkach, między nim a jego dziewczyną i między mną a moim chłopakiem. I to też tak cementuje te nasze zrozumienie pomiędzy nami.”

[OB. 52] „Jeśli chodzi o to, jak wpływają na nas dziadkowie, no to największy... to najlepszy jest chyba dziadek, z którym można pogadać i to jest jakoś rozwijające.”

W drugiej grupie brak jest opisów czynności wykonywanych przez rodzinę wspólnie, czasem nawet jednoznacznie osoby badane stwierdzają, że rodzina nie ma ze sobą zbyt wiele wspólnego.

[OB. 70] „Czasami wiadomo, jak to jest, ja żałuję czasami, że to tak jakoś się układa, że, że tego kontaktu nie ma. Ym, był jakiś taki czas, że, że ten kontakt był, taki nawet dość

intensywny, ale potem to się jakoś rozeszło i... Nie wiem, nie wiem, czym to jest spowodowane, czy tym, że tak mieszkamy daleko... Nie wiem, dlaczego tak rodzice akurat nie mają takich relacji.”

[OB. 34] „Tak, tak. Znaczy u nas w ogóle taka historia rodu nie istnieje, bo jakoś tak w naszej rodzinie wszyscy sobie. Możemy się spotkać raz na pół roku... I to już nam wystarcza.”

[OB. 35] „Nie wiem ogólnie u nas nie ma jakiejś takiej. Każdy sobie rzepekę skrobie. Nikt sobie nie wchodzi w drogę mam wrażenie.”

Różnice w opisach dotyczących spędzania czasu razem pokazują, że rodziny muzyczne osób o wysokich aspiracjach poświęcały i wciąż poświęcają czas na wspólne aktywności, podczas których niewątpliwie opowiadane są różnego rodzaju historie, a tym samym przekazywany jest etos rodzinny. Niedostatek wspólnego czasu w rodzinach osób o niskich aspiracjach skutkuje brakiem poczucia przynależności do rodziny, co znajduje potwierdzenie w narracjach osób z tej grupy – w stwierdzeniach typu: „każdy sobie rzepekę skrobie”, „to się jakoś rozeszło”.

Historie z przeszłości. Opowieści z przeszłości obecne są w narracjach osób o wysokich aspiracjach, niezależnie od poziomu muzyczności rodziny. Różne są jednak proporcje między historiami z przeszłości, a relacjonowaniem teraźniejszości. W rodzinach osób o niskich aspiracjach, ale wysokiej muzyczności, pojawiają się historie z przeszłości, ale mało jest opisów codzienności rodzinnej (co może być pośrednim dowodem na brak dobrych relacji pomiędzy członkami rodziny).

[OB. 19] „Mama mi opowiadała taką sytuację, że kiedyś prababcia właśnie pracowała we dworze jeszcze, i... Kiedyś właśnie ten jakiś jej pan, u którego ona sprzątała, czy chyba, chyba

to właśnie robiła. Zrobił jej taki test, że dawała mu, po prostu z wodą wrzucił jeszcze jakieś miedziaki, i ona mu te miedziaki oddała. Jak już, jak już właśnie wyczyściła tę wannę to mu oddała te miedziaki też. To świadczy o jej uczciwości przynajmniej.”

[OB. 72] „O tacie mamy mojej mamy. No to generalnie z nim była śmieszna historia, w każdym razie się trafił... Miał takie swoje specyficzne cechy, mimo że tam był... to się nazywało *kułak*. Nie wiem, czy kojarzysz takie coś, to później nazywali komuniści, to był człowiek, który miał tam za sobą duże zasoby ziemskie, duże gospodarstwo rolne, więc generalnie nie był lubiany. Najpierw jeszcze jak zabory były, to jakoś tam trafił gdzieś do Petersburga czy gdzieś tam. Okazało się, że ma jakiś talent muzyczny, więc go uczyli grać na instrumentach. Na klarnecie się nauczył grać. W międzyczasie wrócił do Polski, urodziło się kilku wujków, właśnie babcia i te ziemie i tak dalej. Potem przyszła druga wojna. Też tam jakoś aktywnie działał, był bardziej z partyzantką związany i w tym kierunku. W każdym razie ciekawy był to człowiek, ponieważ nawet jak na, nazwijmy rolnika czy kogoś takiego, przedstawiał cechy takie bardziej w kierunku, nie wiem, jak to nazwać, wręcz szlacheckim. Specyficznie się ubierał, do końca nie wiadomo, z czego to wynikało. Przyznam, że z tego, co wiem, to był całkiem normalnym człowiekiem, zdrowy, nie miał odchyleń w którąś stronę po prostu.”

W rodzinach osób o wysokich aspiracjach i wysokiej muzyczności pojawiają się dowody na aktualne dobre relacje oraz dość dużo historii z przeszłości.

[OB. 57] „No dziadka niestety nie poznałam, bo zmarł jak mama miała siedemnaście lat. Dziadek był pianistą też. No i bardzo żałuję, że go nie poznałam, bo z tych wszystkich historii rodzinnych dociera do mnie, że był niesamowicie taką wszechstronnie artystyczną duszą. Pisał wiersze, komponował, no i był przy tym niezwykle dowcipnym człowiekiem, także...

No miałam na przykład kiedyś okazję przeczytać listy, które pisał do mojej mamy, jak moja mama była na jakiejś kolonii. Moja babcia była wtedy w szpitalu i mój dziadek pisał do mojej mamy listy właściwie codziennie i to były takie listy w stylu staropolskiego języka, w sensie tam waćpanna coś tam coś tam. I no po prostu jak ostatnio czytałam te listy, to uśmialiśmy się po pachy, bo naprawdę przepięknie było to napisane.”

[OB. 24] „Ale z drugiej strony mój tata mówi, że dziadek był bardzo taki, może, no, chciał swego, no to może by tę sprzedał, kupił inną, ale dziadek tam się przyzwyczaił, tam miał swój warsztat, codziennie tam jeździł, w tym warsztacie pracował... No wcześniej uczył w szkole drzewnej [...]. Od Józefa Szymanowskiego to wiem, że ojcem był Franciszek. To mi dziadek często opowiadał... Franciszek Szymanowski. Ale nie wiem, kto był jego żoną, tego nie wiem. Właśnie tej rodziny aż tak dobrze nie znam, to właśnie wujek się tym tak interesuje, poszukuje korzeni, no i jeszcze ojcem Franciszka... To to... Czy ja może coś pomyliłem. Nie, Franciszek to był chyba ten najstarszy, a później był Lucjan... A może tak to było, chyba tak. Franciszek był tutaj, a Lucjan był tutaj. Czyli Lucjan to był... Ojciec dziadka, a Franciszek to był pradziadek. I tylko odtąd wiemy. Dziadek mówi, że wcześniej tam już nie znamy, także to są jakieś takie najgłębsze korzenie.”

W rodzinach osób o niskich aspiracjach i niskiej muzyczności rzadko pojawiają się jakiegolwiek historie z przeszłości, co może być skutkiem braku interakcji pomiędzy członkami rodziny (o czym wspomniano wyżej).

Poczucie zakorzenienia w rodzinie. Ta kategoria pojawia się tylko u osób o wysokich aspiracjach. W ich narracjach pojawiają się odniesienie do dziedziczności zawodu, uzdolnień, czy cech.

[OB. 22] „Moi rodzice są oboje nauczycielami, także ja zawsze się śmieję, że przed genami i tak nie ucieknę, więc jaki kierunek bym nie skończył i tak będę kiedyś gdzieś uczył, o takie są jednak geny...”

[OB. 55] „Patrząc na rodziców widzę gigantyczne podobieństwa pewnych cech właśnie każdego z nas do rodziców. To wszystko się bardzo pomieszało. Nie mogę powiedzieć, żeby jedno z nas jest najbardziej podobne do mamy, a drugie do taty, ale jest to bardzo ciekawe właśnie, że nawet sposób w jaki stoimy, w jaki siedzimy... bardzo często jakby popatrzeć z tyłu, widać mamę albo tatę w nas. Myślę, że nie w każdej rodzinie rzeczywiście przechodzą nawet gesty, ale chyba jest to dosyć częste, więc chyba nie powinno mnie tak bardzo fascynować.”

[OB. 79] „Siebie? Ja jestem chyba takim miksem. Nawet jeżeli chodzi o wygląd zewnętrzny, to ani nie jestem czysto mamą, ani tatą, ani Kasią, ani Kingą. Jestem takim kimś pomiędzy, ale zdecydowanie jestem bardziej humanistką i bardziej za mamą. Bardziej... zdecydowanie tak.”

Na podstawie analizy kategorii *siła etosu rodzinnego* można stwierdzić, że najwyraźniejszy wpływ etosu widać u osób o wysokich aspiracjach i wysokiej muzyczności. Siła jego oddziaływania objawia się w odniesieniach do dziedziczności, w zaznaczaniu podobieństwa *ja* do rodziny. Mechanizmem tego wpływu jest wspólne spędzanie czasu, podczas którego członkowie rodziny dzielą się swoją teraźniejszością i opowiadają historie z przeszłości.

Wartości w etosie rodzinnym

W narracjach osób o wysokich aspiracjach i niskiej muzyczności dużą wartością jest praca. Widoczna jest zarówno w opisach członków rodziny, gdzie podkreśla się ich pracowitość, jak i w samym fakcie, że osoby badane często są w stanie powiedzieć, jaki

zawód wykonywał dany członek rodziny kilka pokoleń wstecz. Dowodzi to, że m.in. wokół pracy, aktywności zawodowej, koncentrują się historie opowiadane w domach (co samo w sobie świadczy o istotności tego aspektu). Drugą ważną wartością jest intelekt, czytanie. Pojawia się też ambicja.

[OB. 55] „Moja babcia nie była najszczęśliwsza, że mama nie jest taką kobietą nowoczesną, która łączy wychowywanie czwórki dzieci z pracą, z wyjazdami, naprawdę dużą karierą, jaką moja mama robiła w latach swojej młodości i świetności. Też uważam, że jest to, ja uważam, że jest to właściwie powód do wielkiego aplauzu dla mojej mamy, bo utrzymanie domu w ryzach, domu z czwórką dzieci, z dziadkiem, jeszcze z psem to jest gigantyczne przedsięwzięcie.”

[OB. 62] „Znaczy bardzo bystry chłopak, ale tak nigdy jakby wybitny w nauce i cenię w nim strasznie, że pomimo mniejszych łatwości w nauce, sam się jakby zabrał za nauczanie się do matury, takie bardzo porządne. Bardzo wysoko zdał, pomimo tego, że nie chodził na żadne dodatkowe zajęcia, tylko swoją pracą i taką determinacją się tego nauczył.”

[OB. 62] „Pochodzi z rodziny, gdzie najważniejsza była w sumie praca i praca jakby w ziemi i w ogóle kult pracy. I on oprócz tego, że wyniósł to i tak jakby to kultywuje, to też jako w sumie pierwszy ze swoich... z rodziny był typem jednocześnie bardzo mądrym i z dużą wiedzą i z dużymi możliwościami intelektualnymi, bardzo dużo w swoim życiu przeczytał. Bardzo się interesuje historią, geografią, no w sumie wszelkimi dziedzinami humanistycznymi. I humanistycznymi i ścisłymi no. Taki bardzo wszechstronny, z bardzo dobrą pamięcią. Często mówił... jak razem oglądaliśmy w rodzinie jakieś teleturnieje zawsze wszystkie odpowiedzi, wszystkie daty pamięta i dużo też wynieśliśmy z tego, że często przy śniadaniach na przykład opowiadał nam o jakiś takich... wtedy niby głupotach, których wtedy

nie chciało nam się słuchać, ale potem procentowało, bo rzeczywiście albo takie ciekawostki fizyczne albo historyczne, coś takiego, no więc...”

Odzwierciedlenie wartości znajdujemy także w opisach zachowań negatywnych.

[OB. 62] „No bardzo mało ambitny jest, ale ma dużą wiedzę na różne tematy. Znaczący te, które go interesują, bo te które go w ogóle nie pociągają, to omija je szerokim łukiem.”

[OB. 22] „Ale ma często taki słomiany zapal. Na przykład ma pomysł na jakiś biznes, że coś, na przykład, tutaj, idee, że coś zrobi, super się w to zaangażuje, zrobi 90% tego planu, który miał, że wszystko już naprawdę super wychodzi, i jak trzeba już z tego na przykład, na tym zarabiać kasę, to on wtedy na przykład stwierdza, że a, jego to przestało kręcić, i to zostawia. Tak, że – słomiany zapal.”

Natomiast w rodzinach osób o wysokich aspiracjach i wysokiej muzyczności dużą wagę przykładają przede wszystkim do zdolności muzycznych i działalności muzycznej poszczególnych członków rodziny. W niektórych narracjach rodzina dzieli się wręcz na *muzyczną* i *niemuzyczną*, a osoby *niemuzyczne* zyskują w oczach osób badanych, jeśli są chociaż minimalnie zainteresowane muzyką.

[OB. 24] „Też nic z muzyką nie mają wspólnego. Chociaż oczywiście no tam doceniają, tak jak czasami zapraszamy ich na koncerty, to się wzruszają, tam dziękują... no to właściwie tak, chyba tyle od tej strony mojej mamy, prawda?”

[OB. 24] „Natomiast dziadek miał taką smykałkę muzyczną, był muzykiem amatorem, grał trochę na trąbce, na saksofonie, miał akordeon, w ogóle zawsze się fascynował muzyką, no bardzo kochał muzykę, jak się tam spotykałem, zawsze lubił tam pośpiewać, pograć, no teraz

już miał operację na bajpasach, to już niespecjalnie tam na akordeonie może grać czy na jakimś instrumencie dętym, ale uwielbia, i zawsze tam... Zawsze mówi, że muzyka jest taka piękna i taki był dumny, że gramy na instrumentach.”

[OB. 52] „Też chodził do szkół muzycznych, bo dziadek miał jakąś obsesję na tym punkcie chyba za młodu. Jakoś mu to imponowało strasznie, dlatego poszli do tych szkół.”

[OB. 57] „Jakby od strony mojego dziadka nawet ciężko powiedzieć, żeby były jakieś tradycje muzyczne, ale się grywało tak na zasadzie takiego amatorskiego muzykowania, tak jak ktoś miał tam jakiś akordeon, ktoś jakąś gitarę, no wiadomo, że to takie troszeczkę amatorskie, ale mimo wszystko jakoś ten kontakt z muzyką był.”

[OB.44] „[...] natomiast Tadek jest, jest zupełnym amatorem w dziedzinie muzyki, ale jest bardzo zapalonym amatorem, ee, no i tutaj też się wkłada taki problem, że z niewiadomych przyczyn yyy... moi rodzice posłali całą naszą trójkę z czwórki rodzeństwa o szkoły muzycznej, a jego nie, no i do teraz po prostu Tadek ma bardzo duży żal do rodziców o to i czuje się po prostu fff gorszy, gorszy niż my, zwłaszcza, że on też ma w sobie takie ziarno miłości do muzyki i sam się uczy śpiewać, sam uczy się grać na gitarze klasycznej i na elektrycznej, sam nawet próbuje eee tworzyć jakieś bity w programach komputerowych, więc po prostu, więc widzę, że go ciągnie bardzo, ale, ale też mu brakuje trochę tego, co my mamy, czyli takie podłoże edukacji w tym wszystkim.”

W rodzinach osób o niskich aspiracjach (niezależnie od poziomu muzyczności) również pojawiają się wartości, natomiast trudno jest znaleźć dla nich wspólny mianownik. Najczęściej wzorce osobowe członków rodzin dotyczą opanowania, uczciwości, solidności, patriotyzmu.

[OB. 72] „No środowisko w ogóle nasze jest no nazwijmy mocno patriotyczne, skierowane na jakieś tam stanowiska, w sensie zajmujemy pewne stanowiska w pewnych sprawach i na tym gruncie wszyscy też razem działamy, się tam jednoczymy, więc to jest jakby wspólny motor napędowy do jakiegokolwiek działalności.”

[OB. 12] „Ja nie pamiętam żadnej sytuacji, żeby dziadek był zdenerwowany, żeby krzyczał. Nigdy w życiu. Jak sobie nos złamał to też sobie sam nastawił przed lustrem. Rzucił się na rowerze, ze złamanym nosem przyszedł do domu, spokojnie, o własnych siłach wszedł do łazienki, spojrzał tylko na ten nos... Mama mówi, że trzeba dzwonić po pogotowie, a on: *A, cholera, dam se radę*, i trochę chrupnęło... Nastawił sobie. Znaczący wujek to trochę po nim przejął. Jeżeli już się wkurzy, to mówi *Kurka wodna*, i tyle, nie? Wtedy jest bardzo wkurzony. Kurka wodna. I koniec. No to też ma Kacper. To idzie w takiej linii właśnie. Że, że dziadek wujek i ten Kacper. Tylko jak jest zdenerwowany, nie widziałem, żeby on przeklinał... Żeby on krzyczał, to też nie pamiętam.”

[OB. 34] „Nie owija w bawełnę i mówi prosto z mostu jak coś się jej nie podoba. Także... A ja myślę, że też to trochę od niej odziedziczyłam. A z drugiej strony jest bardzo elokwentna. Jak się czegoś nie powinno powiedzieć, to ona to wie. Także tego mnie uczyła.”

[OB. 18] „Wiadomo, z jakimś tam drugim, trzecim, czwartym pokoleniem ma się mniejszy kontakt, ale z tą bliższą jest on cały czas, przez co na przykład u nas jakaś zwykła impreza rodzinna, czyli powiedzmy ślub, wesele w rodzinie to jest sto osób samej jednej strony, bo to wszystko ze sobą kontakt utrzymuje i to jest taka chyba najważniejsza wartość w rodzinie, że to są właśnie dwie rzeczy, które od pokoleń się wyznaje – po pierwsze religia, po drugie rodzina.”

Muzyka w rodzinie

W rodzinach muzycznych działalność muzyczna ich członków jest ewaluowana pozytywnie (patrz: fragment wyników *Muzyka jako wartość*). Opowiada się o niej historie rodzinne, obecna jest w treściach etosowych.

[OB. 60] „Matnia, od niej wszystko się zaczęło. Ono stworzyło drzewo, to z niej płynie wszystko muzycznie. To będzie tutaj na przykład Jan, jest to trębacz. Trębacz mój dziadek. To jest jego trąbka, która już jest moja. Trębacz-perkusista po szkołach muzycznych i w ogóle.”

[OB. 24] „Nawet jak mój tata uczył się w szkole muzycznej, to razem zrobili ksylofon. Wiadomo, dziadek tam wziął te płytki, zaczęli je, je... obrabiać, tak żeby właśnie odpowiednio stroili... Już tam chyba ze dwa takie ksylofony zrobili, żeby tata miał na czym ćwiczyć.”

[OB. 57] „[...] też właśnie z takich rodzinnych historii, to został wzięty do niewoli właśnie podczas powstania do Pruszkowa bodajże, tam był taki jeniecki obóz i tam jeden z oprawców, z Niemców, którzy tam ich pilnowali, strasznie kochał muzykę i mój dziadek mu grał na fortepianie i jak już szedł front radziecki i oczywiście Niemcy po prostu likwidowali wszystkich jeńców, to ten Niemiec ukrył mego dziadka gdzieś tam w szafie i dzięki temu przeżył w ogóle, także taka historia trochę z «Pianisty», znaczy jak o Szpilmanie, nie. Także no mówię, jeszcze z takich historii, no to jak przyjechało serce Chopina tutaj do Polski, miało być pochowane w kościele Świętego Krzyża, to mój dziadek był wtedy studentem właśnie tutaj w Warszawie i został wydelegowany, jako prawda pianista, tam razem z chyba dwoma swoimi kolegami, żeby to serce nieść w procesji. Też tam na zdjęciach się zachowało. Dumni jesteśmy, wiadomo.”

Dla odmiany, w rodzinach osób o aspiracjach niskich, o aktywności muzycznej mówi się z ironią, bądź pomija w komentarzach.

[OB. 34] „O dziwo, u mnie nie ma jakichś takich muzycznych, ym... Nikt nie grał na jakimś pianinie, fujarcie, harmonii.... Nie wiem, czy ktokolwiek śpiewał w jakichś chórach parafialnych, ja musiałam za wszystkich nadrobić, wszystkie chóry obleciałam, wszystkie, no.”

[OB. 35] „Nie, nikt właśnie, nikt z rodziny nie jest muzykiem. Moja mama grała ponoć kiedyś na mandolinie, jak mówi, ale to było... wątpię, bo nie jestem sobie w stanie wyobrazić, jak to mogło wyglądać, ponieważ nie za bardzo się nawet interesuje się muzyką. Mój tata jest może trochę melomanem, ale nie jakoś, nie jest jakoś wykształcony w tym kierunku, też słoń mu na ucho nadepnął.”

Osoby o niskich aspiracjach pochodzące z rodzin muzycznych mówią o działalności muzycznej swoich rodziców w sposób zdawkowy albo wprost negatywny.

[OB. 72] „No i właśnie mama. I ona wybrała dość specyficzny kierunek, bo wszyscy mówię tu jakieś zawody takie no... tak zwana zawodówka po prostu, a mama wybrała zawodówkę muzyczną.”

[OB. 19] „[...] bo nie mogę mówić po prostu o... życiu zawodowym mojej mamy na przykład, a dosyć dużo wiem o tym bo... Ona była przez, mm, sześć lat, siedem lat dyrektorem naczelnym filharmonii częstochowskiej. I tej pracy rzeczywiście całą masę przynosiła zawsze do domu. Teraz od tego roku już, yy, nie pracuje w filharmonii, ale przez cały ten czas po prostu chodziła z telefonem przy uchu, non stop, w święta też. Nie ma sensu o tym opowiadać, zapytaj mnie o coś, to będzie łatwiej powiedzieć.”

To, co wyróżnia osoby badane o wysokich aspiracjach pochodzące z rodzin muzycznych, to obecność muzyki w ich codziennym życiu – rozumiana zarówno jako wspólne aktywności muzyczne, jak i rozmowy o muzyce. W żadnej z pozostałych grup osób badanych muzyka nie zaznacza się tak wyraźnie w życiu rodziny.

[OB. 60] „Brat jest rockmanem na przykład, robiącym lekką karierę w zespole, z którego odszedłem, gdyż nie było tam za dużych finansów dla muzyków grających sesyjnie w tym projekcie, więc musiałem odejść, ale gram z nimi raz na jakiś czas. Teraz nagrywamy tu w studiu w Katowicach za miesiąc ich materiał. Ja oczywiście jako sesyjny występuję.”

[OB. 24] „Natomiast już po studiach Karolina pojechała do Warszawy i tam teraz skończyła niedawno studia podyplomowe u Julii Jakowicz, i bardzo dużo jej to dało. Naprawdę, tak rozkwitła i świetnie teraz gra. Czasami razem gramy, jakieś takie właśnie rzeczy kameralne.”

[OB. 44] „Eee, no i o Janku mogę tym bardziej powiedzieć na pewno, że jest dla mnie przyjacielem i to już od paru ładnych lat, ponieważ przez trzy lata, trzy lata nas łączyło, łączyło wspólne zainteresowania i to, że graliśmy razem w zespole muzycznym, i to nas tak naprawdę połączyło [...]”

Ważnym wątkiem jest wsparcie rodziny w działalności muzycznej osób badanych. Wyraźnie zaznaczają je osoby o wysokich aspiracjach, pochodzące z rodzin muzycznych.

[OB. 60] „Mamusia też jest religijna na szczęście, nawet przypomina mi dzisiaj o moich świętach. Daje mi lekką pracę, z czego się bardzo cieszę, bo w pałacu można grać na przykład koncerty. Można też grać wesela, zwane dalej *chalturami*, co też dalej wykonuję. Przysięgam, gram wesela.”

[OB. 52] „Łączy nas bardzo silna więź właśnie pod względem współpracy na tle muzycznym. To jest strasznie fajne, dlatego że jakby teoretycznie wszyscy jesteśmy w stanie rozmawiać o muzyce, a ja z moim tatą mamy właśnie wspaniały kontakt pod względem tego, że możemy razem pracować nad interpretacją utworów.”

[OB. 24] „Naprawdę mam wielkie szczęście, że mam takich rodziców, którzy nie tylko dostrzegli mój talent i go rozwijali [...]. Można powiedzieć, że zostawiono mnie sobie, miałem nauczyciela, oczywiście kontrolowali wszystko co się dzieje, natomiast nigdy nie było jakiejś presji, że ja muszę być najlepszy, co z perspektywy czasu postrzegam jako rzecz naprawdę wspaniałą, dzięki temu miałem dzieciństwo i to wszystko... Jakieś takie sukcesy, te wszystkie rzeczy przyszły w odpowiednim czasie, nie przyszły za wcześnie [...]. I jestem im bardzo wdzięczny za to, że nie byłem takim cudownym dzieckiem, rozchwytywanym, już naprawdę, to wszystko... Mój rozwój odbył się naprawdę bardzo harmonijnie. No i że też mnie tam nigdy nie zmuszali, że po prostu... Było powiedziane, że, no jeżeli się okaże, że tam sobie nie radzę, czy że jakoś mi się to znudzi, to zawsze mogę przecież zrezygnować. To nie jest, nie jest... konieczne, żebym był muzykiem. Ale też oczywiście też pilnowali, że jeżeli chcę, to trzeba ćwiczyć, oczywiście spełniać tam, wypełniać swoje obowiązki.”

Wsparcia doświadczają też niektóre osoby o wysokich aspiracjach pochodzące z niemuzycznych rodzin.

[OB. 53] „Z mamą zainteresowania wspólne to tak... Nie wiem, ona zawsze mnie wspierała całe życie w muzyce i w takich rzeczach. No z siostrami to tak... teraz mnie wspierają, a wcześniej to było, to jak to młodość, nie? W rodzinie zawsze się kłóciła.”

[OB. 22] „Yyy, no i tak się tam szczęśliwie ułożyło, że jak zdawałem maturę, no to, yy, akurat na UKW, wtedy stwierdziłem, że chcę być muzykiem. Pamiętam, jak to powiedziałem,

jak w domu powiedziałem, że chcę być muzykiem, to tata w ogóle się załamał prawie, że sobie życie zmarnuję, a mama powiedziała, że twoje życie, rób co chcesz, my cię będziemy wspierać, ale, ale, yy, masz być szczęśliwy.”

Osoby o niskich aspiracjach z rodzin niemuzycznych mówią wprost o braku wsparcia albo nie odnoszą się do niego w ogóle.

[OB. 34] „To w ogóle była wielka afera, wtedy, kiedy jak ja powiedziałam im o tych egzaminach [na Uniwersytet Muzyczny]. Kiedy się dostałam. Bo nie chciałam im o tym mówić.”

[OB. 35] „Potem jakoś się tym zainteresowałam i namawiałam rodziców, że chcę do szkoły muzycznej. I to była całkowicie moja wola, więc i się w końcu zgodzili, no tak zostało. No, nie są pewnie zadowoleni.”

[OB. 37] „Tata, może o tacie coś więcej powiem, bo jest fanatykiem ryb [...]. No on kocha rybki. No i szczerze mówiąc on też jest taki, że uważa, że jeżeli inni nie interesują się lasem albo rybami tak jak on, to znaczy, że nie mają zainteresowań. Bo po prostu nie wie, czym ja się z moim rodzeństwem interesujemy, dlatego on twierdzi, że nie mamy zainteresowań.”

[OB. 41] „Mama pracuje w szkole, jest nauczycielką, uczy matematyki, jest bardzo zawiedziona, że nie poszłam w jej ślady.”

Podsumowanie analizy jakościowej dotyczącej rodziny.

Poniżej przedstawiono główne wnioski dotyczące narracji o rodzinach.

Tabela 13

Zestawienie wyników analizy jakościowej dotyczącej rodziny

Muzyczne rodziny osób o wysokich aspiracjach	Niemuzyczne rodziny osób o wysokich aspiracjach
<p>Spędzają ze sobą czas, dzieląc się swoją teraźniejszością i opowiadając historie z przeszłości.</p> <p>Wskazują przede wszystkim na pozytywne cechy członków rodziny, a dla negatywnych szukają wytłumaczenia.</p> <p>Opisują innych członków rodziny uwzględniając nie tylko fakty, ale też ich uczucia i emocje.</p> <p>Za nadrzędną wartość w życiu uważają czynne uprawianie muzyki. Podkreślają ją w opisach osób należących rodziny, u każdego szukając choćby najmniejszych przejawów talentu i/lub zainteresowań.</p> <p>W narracjach pojawia się poczucie zakorzenienia.</p>	<p>Zwracają uwagę przede wszystkim na pozytywne cechy osób, szukają uzasadnienia dla zachowań uznanych za negatywne.</p> <p>Opisują innych członków rodziny uwzględniając nie tylko fakty, ale także uczucia i emocje.</p> <p>Za kluczowe wartości uważają pracę, wykształcenie, inteligencję.</p>
Muzyczne rodziny osób o niskich aspiracjach	Niemuzyczne rodziny osób o niskich aspiracjach
<p>Opisują innych członków rodziny zdawkowo, opierając się na faktach. W opisie dominują cechy i zachowania negatywne.</p> <p>Pojawiają się historie z przeszłości, ale mało jest odniesień do teraźniejszości rodziny, co może świadczyć o słabych relacjach między rodzicami a dziećmi.</p>	<p>Opisują innych członków rodziny zdawkowo, opierając się na faktach. W opisie dominują cechy i zachowania negatywne.</p> <p>W narracjach zdarzają się nieliczne opisy wspólnych aktywności. Pojawiają się wręcz sformułowania świadczące o braku spójności w rodzinie. Trudno jest wyodrębnić wartości ważne w rodzinie.</p>

Ja jako muzyk

Zmienna ilościowa *zaangażowanie w działalność muzyczną* pokazywała, jak duże są różnice w opisie działalności muzycznej odnoszonej do *ja* wśród osób badanych o innym poziomie aspiracji. Analiza jakościowa również to potwierdza – złożoność opisu własnej działalności muzycznej jest największa u osób o wysokich aspiracjach, pochodzących z muzycznych rodzin. Pojawiają się tam nie tylko opisy aktywności, ale i refleksje dotyczące muzyki jako takiej.

[OB. 52] „Jeśli chodzi o związki z tymi naszymi zainteresowaniami muzycznymi, to nigdy nie było tak, żeby żadne z naszych rodziców miało jakieś szczególne parcie w stronę, żebyśmy byli muzykami, chyba że od momentu, kiedy zaczęliśmy odnosić jakieś drobne sukcesy, to może tak, natomiast wcześniej chodziło tylko o to, żebyśmy rozumiały, o czym oni ze sobą rozmawiają. Takie było zawsze założenie, dlatego poszliśmy do szkół muzycznych. Ale z racji tego, że jest to zawód, bycie muzykiem nie jest zawodem wcale takim super jakoś tam korzystnym, rojującym... w sensie ma sporo stron takich nefajnych, to wręcz nasz tata mówił, że wolałby, żebyśmy się zajęły jakimiś rzeczami bardziej pragmatycznymi.”

[OB. 24] „No pierwsze trzy konkursy to nic nie zdobyłem, dopiero tak zobaczyłem jak ludzie grają. Trochę mi się oczy otworzyły, że to jednak trzeba oprócz muzykalności, trzeba też jednak ćwiczyć, no i stopniowo tam coraz bardziej, yy, coraz lepiej to tam w dobrą stronę szło, zawsze byłem tam muzykalny, natomiast tam trochę problemy techniczne miałem. To była, można powiedzieć, taka moja bolączka. Niespecjalnie lubiłem grać gamy, jakieś tam takie ćwiczenia. Yyy, natomiast... No stopniowo to się tam zmieniało, no i tak jakoś na przełomie gimnazjum i liceum, ee, postanowiłem, że jednak chcę zostać pianistą i temu się poświęcić [...]. Później chce się dla tych ludzi grać jak najlepiej, najlepiej jak się potrafi. No

bo oni, oni przyjechali specjalnie dla mnie, posłuchać, yy, posłuchać mnie. No to jest coś takiego pięknego, i.. Jedyny, jedynie jak można im się odwdzińczyć, to po prostu grać jak najpiękniej i starać się... Żeby przeżyli coś niesamowitego, żeby nie myśleli o tych swoich problemach w pracy, problemach rodzinnych, tylko na chwilę ich wyrwać z tego. Jeżeli oni później przychodzą i mi dziękują, że się wzruszyli, że, jakby, jak jechali na ten koncert to myśleli o wielu rzeczach, a na tym koncercie nagle jakby się przenieśli w inny świat... To chyba taka jest funkcja muzyki i taka jest funkcja koncertów, dlatego mówię, traktuję to jak misję i... Zawsze jestem szczęśliwy, jak mogę grać dla ludzi i będę starał się robić to najlepiej jak potrafię i oby tak do końca.”

W narracjach osób o niskich aspiracjach, własna działalność muzyczna jest pomijana albo traktowana zdawkowo. Są narracje, z których nie sposób dowiedzieć się w ogóle, że osoba badana zajmuje się muzyką, mimo, że sam fakt studiowania na uniwersytecie muzycznym pokazuje, że przez ostatnie kilkanaście lat życia musiała być mocno związana z muzyką.

[OB. 35] „No więc mój brat Karol jest z rocznika ‘87, mm ma jest magistrem inżynierem elektroniki na Wydziale Elektrycznym Elektrotechnicznym na Politechnice [...]. No jest leworęczny. Ja jestem praworęczna i właśnie poszłam bardziej w innym kierunku, czyli artystycznym, studiuje na Uniwersytecie Muzycznym. No.”

[OB. 37] „Dobrze, więc powiem to, co w zasadzie wiem i pamiętam. No to zacznę może od siebie, mam na imię Basia, studiuje, jestem na trzecim roku.”

[OB. 41] „Zresztą z tego, co wiem, to w rodzinie nikt nie ma nic wspólnego z takim kierunkiem studiów, jaki ja studiuje, raczej wszyscy mają inne zainteresowania [w tym wywiadzie słowo muzyka nie padło ani razu].”

Nie tylko długość, złożoność i treść opisu *ja* różni się pomiędzy grupami. Inne jest także umiejscowienie *ja* w kontekście rodziny. Badani o wysokich aspiracjach pochodzący z rodzin muzycznych z jednej strony podkreślają, co odziedziczyli po danych członkach rodziny, a z drugiej, mówiąc o własnej działalności muzycznej, kładą nacisk na samostanowienie, podejmowanie autonomicznych decyzji – odnoszą się więc do poczucia sprawstwa, które widoczne jest także w analizach ilościowych.

Tymczasem w rodzinach osób o niskich aspiracjach i niskiej muzyczności zajmowanie się muzyką bywa traktowane jak odszczepienie. Niektóre osoby wręcz aktywnie zaprzeczały istnieniu muzycznych korzeni w rodzinie, bagatelizując zdolności lub amatorską działalność członków rodziny w tym zakresie, wskazując tym samym na poczucie wykorzenienia się z rodziny. Dla kontrastu w innej części narracji *ja* jest właściwie nieobecne. Zdarza się, że się nie pojawia w ogóle lub przyjmuje formę *my* (w kontekście np. rodzeństwa).

Przeprowadzone analizy jakościowe pokazują, że muzyczność rodziny jest warunkiem wspierającym ambitne wybory osób badanych, nie jest natomiast warunkiem wystarczającym do tego, aby one nastąpiły. Dopiero połączenie muzyczności z określonymi treściami etosu, a nade wszystko z dobrymi, wspierającymi relacjami w rodzinie, tworzy warunki, w których młode osoby zyskują kapitał pozwalający na osiągnięcie sukcesu w działalności muzycznej.

DYSKUSJA

Przeprowadzone analizy dają dostęp do treści i formy, w jakiej sami badani mówią o swojej działalności muzycznej. Pozwalają zobaczyć, jak funkcjonują osoby wyodrębniające się już ze swoich rodzin pochodzenia, wchodzące w dorosłe życie. Przedmiotem zainteresowania są przede wszystkim różnice pomiędzy osobami o najwyższych i najniższych aspiracjach rozpatrywane w zakresie etosu rodzinnego i jego składników – opowieści o poszczególnych członkach rodziny, opowieści o rodzinie jako całości, wartości przekazywanych poprzez opowiadane historie, a także sposobu mówienia o sobie samym i o własnej działalności muzycznej. Szukano odpowiedzi na pytanie: *Jakie są mechanizmy wpływu rodzicielskiego w rodzinach osób zaawansowanych w edukacji muzycznej i które z nich skutecznie promują wysokie aspiracje, a tym samym – osiągnięcia w tej dziedzinie?* Dotychczasowe badania dotyczyły głównie dzieci i młodzieży uczących się, podczas gdy w tym projekcie badamy młodych dorosłych, osoby, które są w przededniu ostatniego kroku – przejścia do aktywności zawodowej.

Ponadto praca badawcza obejmowała badanie etosu rodzinnego jako konstelacji zmiennych wpływających na członków rodziny i współkonstruowanych przez nich. Nie koncentrowała się na wyizolowanych zmiennych, czy nawet ich związkach.

Przyjęta metoda – łącząca analizy ilościowe i jakościowe – pozwoliła w pierwszej kolejności zobaczyć, jak etos rodzinny przejawia się w języku używanym przez osoby badane, na ile osoby o różnym poziomie aspiracji różnią się w zakresie poziomu sprawstwa, czy rodzaju motywacji. Dzięki analizie ilościowej możliwe było wyodrębnienie czynników związanych z muzycznością rodziny osób badanych i ich związek z osiągnięciami w tej dziedzinie. Natomiast analiza jakościowa pozwoliła na wyłonienie charakterystyk

treściowych etosu rodzinnego, które najpewniej leżą u podłoża odmienności, które obserwujemy w samym języku osób badanych. Dzięki temu możemy obserwować nie tylko, co odróżnia osoby o najwyższych i najniższych aspiracjach, lecz także, jakie są mechanizmy powstawania tych różnic i jaką rolę gra powiązanie poszczególnych członków rodziny z muzyką.

Poczucie sprawstwa i różnorodność motywacji kluczem do sukcesu

Osoby o wysokich aspiracjach ponad wszystko charakteryzuje poczucie sprawstwa. Mają one przekonanie możliwości wpływania na własne życie, w tym również na bieg kariery zawodowej. Co więcej, nie charakteryzują się jedynie wewnętrznym umiejscowieniem kontroli. Osoby najsilniej zaangażowane w działalność muzyczną równie często ujawniały zewnętrzne umiejscowienie kontroli oraz atrybucje do umiejętności. Wartym uwagi jest, że im bardziej badani byli zaangażowani w muzykę, tym więcej przeżywali wątpliwości, częściej dawali wyraz swojej niepewności. Potwierdza się zatem twierdzenie Welbel (Welbel, 2000) o specyficznej i złożonej strukturze uczuciowo-dążeńowej muzyka i wyniki badań Manturzewskiej (Manturzevska, 1969) wskazujące, że studenci wyższych uczelni muzycznych są wyselekcjonowani nie tylko pod względem zdolności muzycznych, ale także pod względem charakterystyk motywacyjnych. Wygląda więc na to, że warunkiem koniecznym do osiągnięcia tak zaawansowanego poziomu edukacyjnego jest wykształcenie skutecznych mechanizmów motywacyjnych.

Odpowiedź na pytanie: *Jaki rodzaj motywacji jest najskuteczniejszy w utrzymaniu długotrwałego dążenia do celu?* brzmi trywialnie: *Każdy*. Istotny okazuje się nie tyle konkretny rodzaj atrybucji, co raczej ich złożoność i adekwatność w stosunku do sytuacji, Wiara we własne umiejętności była najwyższa u osób o najwyższych aspiracjach, co pokazuje, że ich plany zawodowe osadzone są w poczuciu swojej skuteczności w zakresie

umiejętności wykonawczych, na których bazuje sukces w zawodzie muzyka. Osoby o najwyższych aspiracjach charakteryzowały się jednocześnie największym zaangażowaniem w działalność muzyczną, co w połączeniu z atrybucjami dotyczącymi umiejętnościami, kształtującymi się pod wpływem informacji zwrotnej płynącej od nauczyciela, jest przesłanką do wnioskowania o wzajemnym, zwrotnym wpływie aspiracji i osiągnięć (a tym samym o zasadności przyjętej metody pomiaru osiągnięć).

Osią narracji sobie jest przede wszystkim muzyka. Badania Burland i Davidson (2002) potwierdzają istotność włączenia muzyki do obrazu *ja*, jako czynnika warunkującego rozpoczęcie zawodowej aktywności muzycznej po zakończeniu studiów. Nie wskazują jednak, jakie są mechanizmy skutkujące poszerzeniem *ja* o muzykę. Mając dostęp do etosu rodzinnego, można ten proces prześledzić.

Muzyczność rodziny jako czynnik promujący wysokie aspiracje

Warunkiem istotnym (ale nie koniecznym) włączenia działalności muzycznej do struktury *ja* jest sama muzyczność rodziny, czyli podejmowanie aktywności muzycznych przez jej członków. W przedstawionych wcześniej wynikach widać, że najwyższe aspiracje osób z rodzin muzycznych były istotnie wyższe, niż najwyższe aspiracje osób z rodzin niemuzycznych (co nie przeszkadza osobom z rodzin niemuzycznych osiągać sukcesów estradowych, jest jednak tych osób mniej, niż osób o muzycznych korzeniach).

Wzorce transferują się od rodziców do dzieci zarówno w pokoleniu osób badanych, jak i ich rodziców (dodatnia korelacja muzyczności rodziców z muzycznością dziadków). Co ciekawe, transfer występuje też w pokoleniu dziadków i pradiadków, ale tylko w rodzinie ze strony ojca. Może to być z jednej strony kwestia różnic społecznych w postrzeganiu kobiet i mężczyzn, a z drugiej – roli ojca w rodzinie (która jest omawiana dalej).

Powiązania występują nie tylko w rodzinie pochodzenia ojca i matki – widać też związek muzyczności rodzeństwa ojca z muzycznością matki oraz muzyczności rodzeństwa matki z muzycznością ojca. Kiedy dołączymy do tych zależności silny związek pomiędzy muzycznością samych rodziców osób badanych, możemy wnioskować o pewnej hermetyczności środowiska muzycznego. W okresie poznawania życiowych partnerów młodzi ludzie najczęściej studiowali, a czasochłonność studiów muzycznych sprawiała, że obracali się w kręgu osób o podobnych zainteresowaniach i z tego środowiska wywodzą się też ich życiowi partnerzy. Można również przypuszczać, że w niektórych przypadkach wspólnota zainteresowań była jednym z ważnych czynników przy podejmowaniu decyzji o małżeństwie.

Muzyczność rodziny jako całości ma pozytywny związek z wysokością aspiracji osób badanych. Związek ten jest szczególnie widoczny w przypadku osób wybierających kameralistykę. Jest to działalność, która z jednej strony jest wysoko ceniona przez muzyków, a z drugiej może być mniej atrakcyjna niż kariera solistyczna. Prawdopodobnie osoby wybierające kameralistykę podejmują decyzję świadomie, a część osób wybierających karierę solową marzeń kieruje się marzeniami, a nie realnymi aspiracjami. Drugim rodzajem aspiracji najmocniej związanym z muzycznością rodziny jest pozostanie na uczelni. t Możliwe jest zatem, że osoby o najsilniejszych związkach etosowych z muzyką, wybierają karierę, która wiąże się z prestiżem zawodowym (kameralistyka) i społecznym (praca na uczelni), a jednocześnie jest bardziej realna, niż kariera solistyczna. Wyniki te potwierdzają więc teorię kapitału kulturowego, w której niematerialne zasoby rodziny są determinantem sukcesu dzieci (Bourdieu, 1986).

Warto zwrócić uwagę, że osoby badane mogą różnić się pod względem kapitału kulturowego. Narracje osób z miast wojewódzkich są znacząco dłuższe, niż narracje osób z mniejszych miejscowości. Może to świadczyć o większej fluencji słownej, wyższym

poziomie refleksji, co jest efektem lepszego kształcenia i wygodnego dostępu do różnego rodzaju form kultury w dużych miastach, niezależnie od rodziny pochodzenia. Może też być tak, że rodziny emigrujące do dużych miast, to rodziny charakteryzujące się wyższym kapitałem kulturowym niż te, które pozostają w mniejszych miejscowościach.

Kapitałem kulturowym rodziny muzycznej przekazywanym dzieciom, mogą być elementy wspierające przejście kolejnych etapów edukacji, takie jak strategie radzenia sobie z negatywną informacją zwrotną płynącą od nauczyciela, umiejętność poruszania się na rynku pracy muzyków, strategie radzenia sobie z nieustanną oceną (MacNamara, Holmes, Collins 2008; Creech 2008; Burland, Davidson 2002). Rodzice znający wymagania zawodu, mogą przekazywać dzieciom swoje doświadczenia i wspierać je w ich własnych, także poprzez dawanie dostępu do szerszej zawodowej sieci społecznej.

Centralną postacią dla muzyczności osób badanych jest ich ojciec. Im silniejszy był jego związek z muzyką, tym wyższe były aspiracje osób badanych. Widać to szczególnie w grupie osób, które potrafiły sprecyzować swoich aspiracji – ich ojcowie byli najmniej związani z muzyką. Co ciekawe, wpływ rodziny ojca też zaznacza się w aspiracjach osób badanych – jeśli korzenie muzyczne sięgały w tej rodzinie do pradziadków, osoby badane wykazywały wyższe aspiracje. Wskazuje to na sumowanie się wpływów muzycznych w rodzinie, na efekt kumulacji kapitału. Poza tym silne związki z muzyką rodziny przekładają się na silniejszy transfer etosu w tym obszarze. Ojciec jest więc osobą muzyczną, za którym stoi silna muzycznie historia rodziny. Co ważne – nie ma to związku z płcią osoby badanej.

Można więc stwierdzić, że rodzice pełnią różne role w kształtowaniu drogi zawodowej swoich dzieci. Przypuszczalnie matka zapewnia bazowe poczucie bezpieczeństwa, które staje się podstawą do uruchomienia potrzeb samorealizacji, w których zaspokajaniu z kolei bardziej towarzyszy ojciec. Podobne wyniki uzyskały Zaman i Fivush (2009), badająca codzienne interakcje narracyjne pomiędzy dziećmi a rodzicami. Jej zdaniem, rodzice mają

odmienny wkład w rozwój autorefleksji i poczucia dobrostanu u dzieci. Matka koncentruje się na tematach związanych z emocjami i relacjami, a ojciec na kwestiach osiągnięć i rozwiązywania problemów. Z kolei Cierpka, badając narracje rodzinne, zauważyła, że ojciec pełni rolę w konstruowaniu narracyjnej tożsamości, poprzez wspieranie identyfikowania ważnych znaczeń, nazywanie rzeczywistości i pozytywne samookreślanie (Cierpka, 2014. Z badań tych wyłania się obraz ról rodzicielskich, jako odrębnych i kontrybuujących wspólnie do rozwoju tożsamości i autonomii dziecka.

Proces kształtowania się obrazu *ja* w rodzinie

Analiza narracji o rodzinie pokazuje, że dla rozwoju wysokich aspiracji istotne są dwa elementy rzeczywistości rodzinnej. Jako że etos transferuje się przez język, obie z nich dotyczą charakterystyk opowieści. Pierwszym jest wskazywanie przede wszystkim na cechy i zachowania pozytywne u członków rodziny, a w przypadku zachowań uważanych za nieakceptowane – szukanie dla nich uzasadnienia. Pozwala to młodym ludziom wzrastać w poczuciu akceptacji (można założyć, że jeśli dominującą cechą narracji rodzinnych jest koncentracja na cechach pozytywnych, ten sam mechanizm stosuje się wobec wszystkich osób), co jest kluczowe dla wykształcenia poczucia własnej wartości i w konsekwencji – poczucia sprawstwa.

Drugim ważnym czynnikiem jest opowiadanie historii o przeszłości rodzinnej i wskazywanie na związki pomiędzy przeszłością, a teraźniejszością. Przekazywanie dzieciom historii o przeszłości daje im poczucie zakorzenienia, pokazuje, że są częścią większej całości, że pochodzą z i należą do grupy ludzi charakteryzujących się pozytywnymi cechami charakteru, dzielących pewne uzdolnienia, czy zainteresowania. I to jest moment, w którym kluczową rolę odgrywa muzyczność rodziny, ponieważ daje możliwości transferu nie tylko zakorzenienia w rodzinie jako takiej, ale również zakorzenienia we wspólnocie osób

interesujących się i zajmujących się muzyką. Zaangażowanie w działalność muzyczną, zainteresowanie muzyką, sama muzykalność jest postrzegana w tych rodzinach jako nadrzędna wartość, jako oś, wokół której koncentruje się rodzina. Osoba wzrastająca w takim etosie zyskuje przekonanie, że działalność muzyczna jest czymś wartościowym, czymś wyróżniającym, a jednocześnie jest naturalna, właściwa dla niej samej jako członka tej wyjątkowej rodziny. Jeśli nie ma tam komponentu przymusu, tylko poczucie wyboru, może to stanowić ogromny kapitał wpływający na długoterminową motywację do nauki i ćwiczenia.

Oczywiste wydaje się, że, aby w ogóle doszło do transferu etosu rodzinnego, konieczne jest wspólne spędzanie czasu w rodzinie. Istotność tego elementu pokazuje sytuacja nielicznych osób o niskich aspiracjach, pochodzących z rodzin muzycznych. W ich narracjach zauważalne są historie z przeszłości, ale nie ma relacji dotyczących wspólnej rodzinnej teraźniejszości. Można więc przypuszczać, że bez dobrych relacji w najbliższej rodzinie (objawiających się opowieściami o wspólnych aktywnościach, relacjami z rozmów), historie opowiadane np. przez dziadków nie mają mocy sprawczej. Transfer wspierających wzorców z przeszłości jest możliwy tylko wtedy, gdy teraźniejsze relacje są przynajmniej wystarczająco dobre.

Etos pracy jako czynnik promujący osiągnięcie

Jak już wspomniano, rodzinne powiązania muzyczne nie są czynnikiem koniecznym do wykształcenia wysokich aspiracji. Narracje osób o wysokich aspiracjach z rodzin niemuzycznych zawierały transfer takich wartości jak praca, intelekt i ambicja. Badani opowiadali historie o ludziach, którzy osiągnęli sukces w zawodzie czy nauce dzięki swojej ciężkiej pracy. Wskazywali jako wzorce osoby, które rozwijały swój intelekt, swoje zainteresowania, budowali narracje o członkach rodziny wokół tego, co potrafią i jak do tego doszli. Dodatkowo, podawano ambicję, samą chęć osiągnięcia sukcesu, jako wartościową

motywację, jako coś, czym warto się w życiu kierować. Są to niewątpliwie wartości i wzorce osobowe, które promują cechy i zachowania istotne również w działalności muzycznej.

Rodzina, nie mając korzeni muzycznych, do których mogłaby się odwołać, buduje poczucie wspólnoty na zajmowaniu się czymś w sposób wytrwały, konsekwentny, na samej idei planowego rozwoju w konkretnym kierunku. Muzycy wyrastający w tych rodzinach wyposażeni są więc w przekonanie, że ich ciężka praca, wytrwałość oraz sumienność jest ceniona w rodzinie i będzie na różne sposoby wspierana. Owocuje to wykształceniem w nich poczucia sprawstwa, które jest zakorzenione na tyle głęboko, że uwidacznia się w języku – co wykazano w analizach ilościowych.

Ograniczenia projektu

Specyfika polskiego systemu muzycznego sprawia, że wyniki należy generalizować ostrożnie. Polska jest jedynym z krajów rozwiniętych, w których szkoły muzyczne finansowane są przez państwo, a dzieci kształcą się w nich od 6 roku życia. W pozostałych krajach przez pierwszych kilkanaście lat dzieci uczą się na lekcjach prywatnych, a edukacja sformalizowana zaczyna się właściwie dopiero na etapie szkoły średniej i wyższej.

Z racji swoistości zawodu muzyka, ograniczone są także możliwości generalizacji na inne zawody, choćby ze względu na fakt, że niewiele z nich wymaga kształcenia w jednym kierunku od tak wczesnych lat (de facto dotyczy to jeszcze tylko sportowców i tancerzy).

Sama procedura badania też jest źródłem pewnego rodzaju ograniczeń, gdyż człowiek przeprowadzający wywiad nie pozostaje bez wpływu na przebieg rozmowy. Na potrzeby tej pracy wywiady przeprowadzało kilka osób, więc nie można wykluczyć, że każda z nich, swoim nastawieniem i sposobem utrzymywania kontaktu z osobą badaną (np. bardziej aktywnym słuchaniem przy poruszaniu określonych wątków) promowała większe zainteresowanie badanych dla określonych treści i poświęcanie im więcej miejsca w narracji.

W porównaniu z badaniami kwestionariuszowymi metoda wywiadu narracyjnego niesie jednak ze sobą tyle zalet, że wydają się one przewyższać ograniczenia związane z niepełną kontrolą sytuacji badawczej.

Wkład w teorię

Przeprowadzone badanie pokazuje, w jaki sposób charakterystyki treściowe etosu rodzinnego: złożoność opisu członków rodziny, pozytywna ich ewaluacja, historie dotyczące przeszłości, wartości związane z pracą i wysiłkiem oraz uprawianiem muzyki, przekazywanie dzieciom poczucia zakorzenienia w rodzinie – skutkują wykształceniem wysokiego poczucia sprawstwa, które z kolei staje się podstawą do wykształcenia wysokich aspiracji i osiągnięć w dziedzinie muzyki. Tym samym dowodzi, że w rozwoju kariery zawodowej istotne jest nie tylko celowe nakierowywanie dzieci na rozwój intelektualny, na wykształcenie konkretnych umiejętności, nie tylko wspieranie ich w podejmowanych wyborach, lecz przede wszystkim pokazywanie szerszego kontekstu, z którego pochodzą oraz budowanie u nich poczucia własnej wartości, nie tylko poprzez jej deklaratywne potwierdzanie, lecz przede wszystkim poprzez afirmowanie wysiłku i pracowitości, a także za sprawą umiejscawiania ich w sieci osób, które są pod tym względem ewaluowane pozytywnie – nawet, jeśli prezentują czasem zachowania niepożądane.

Zastosowania aplikacyjne

Wyniki badań można zastosować przede wszystkim do pracy z rodzinami – zarówno w profilaktyce jak i terapii, pokazując, jak wspólne spędzanie czasu i opowiadanie historii rodzinnych wpływa na dobrostan jej członków oraz (w pewnym zakresie) na ich osiągnięcia. Kolejnym zastosowaniem jest praca z samymi muzykami, szczególnie tymi pozbawionymi

wspierającej roli etosu rodzinnego, nad rozwojem poczucia sprawstwa, które okazuje się być kluczowym dla kariery zawodowej w tej dziedzinie.

Propozycja dalszych badań

Najciekawszym obszarem wartym dalszej eksploracji jest przeprowadzenie podobnych badań nad innymi zawodami, szczególnie tymi, które tradycyjnie się są dziedziczone np.: lekarzami, prawnikami czy przedsiębiorcami. Interesujące byłoby też przeprowadzenie badań z udziałem osób osiągających sukcesy w nauce czy innych dziedzinach i stwierdzenie, jaki kapitał pochodzący z etosu rodzinnego stoi za tym sukcesem.

Podsumowanie

Wyniki uzyskane w tym w ramach niniejszej pracy wskazują na ustalenia o dużym znaczeniu społecznym. Każda rodzina ma w sobie potencjał, żeby wspierać dzieci w osiąganiu sukcesów zawodowych. Nie są do tego potrzebne specjalne kursy, ani unikalne kompetencje. U podstaw mechanizmów wpływających na osiągnięcia leży poczucie sprawstwa, przekonanie o tym, że własne działania – wysiłek, pracowitość, usilne staranie – mają moc zmieniania rzeczywistości. Jak kształtuje się to poczucie? Poprzez wspólną codzienność rodziny, relacje międzypokoleniowe, w których jest miejsce na opowieści o przeszłości, nastawienie na szukanie dobra w innych członkach rodziny i proces wychowawczy oparty nie tylko na nakazach czy deklaracjach, ale przykładach z życia, pokazujących, że praca, wytrwałość, rozwój, to nie są puste słowa, tylko metody zapewniające w życiu spełnienie, a nawet sukces.

Powstaje pytanie, czy na pewno właściwym kierunkiem rozwoju społeczeństwa jest promowanie wczesnych osiągnięć szkolnych, nastawienie na rozwój różnego rodzaju umiejętności nie dla samej satysfakcji dziecka, a ze względu na statystyki pokazujące np., że

sukces odnoszą osoby mówiące więcej niż trzema językami. Działania wspierające, profilaktyczne i interwencyjne powinny być przede wszystkim skierowane na wzmocnienie rodziny jako całości, jako systemu, promowanie wspólnego spędzania czasu, zachęcanie starszych pokoleń do włączenia się w proces wychowawczy – nie w roli mentorów dla rodziców, a w roli dysponentów historii rodziny, jako źródła wsparcia dla samych dzieci. Po raz kolejny okazuje się, że człowiek zanurzony w dającym oparcie, afirmującym środowisku ma większe szanse na szeroko pojęty sukces, niż ten, który podlega inżynierskim oddziaływaniom np. poprzez specjalistyczną edukację. Celem niniejszej pracy nie jest negowanie wartości płynących z rozwoju intelektu w instytucjach kształcenia, a jedynie wskazanie, że tego rodzaju rozwój może być warunkiem koniecznym (wszak muzycy też gdzieś nabywają i rozwijają swoje kompetencje), ale na pewno nie – wystarczającym.

BIBLIOGRAFIA

1. Ames, C. (1984). Achievement attributions and self-instructions under competitive and individualistic goal structures. *Journal of Educational Psychology*, 76(3), 478–487.
2. Aschaffenburg, K., Maas, I. (1997). Cultural and Educational Careers: The Dynamics of Social Reproduction. *American Sociological Review*, 62(4), 573–595.
3. Atlas, G. D., Taggart, T., Goodell, D. J. (2004). The effects of sensitivity to criticism on motivation and performance in music students. *British Journal of Music Education*, 21(1), 81–87.
4. Austin, J.R., Isbell, D.S., Russell, J.A. (2010). A multi-institution exploration of secondary socialization and occupational identity among undergraduate music majors. *Psychology of Music*, 40(1), 66–83.
5. Beauregard, T.A. (2007). Family influences on the career life cycle. W: M. F., Ozbilgin, A. Malach-Pines, (red.), *Career choice in management and entrepreneurship: a research companion*. (s. 101–126). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
6. Bennett, D. (2007). Utopia for music performance graduates. Is it achievable, and how should it be defined? *British Journal of Music Education*, 24(2), 179–189.
7. Białkowski, A., Migut, M., Socha, Z., Wyrzykowska, K. M. (2014). *Muzykowanie w Polsce. Badanie podstawowych form aktywności muzycznych Polaków*. Warszawa: Fundacja na rzecz rozwijania muzykalności Polaków „Muzyka jest dla wszystkich”.
8. Bonneville-Rousy, A., Lavigne, G.L., Vallerand, R.J. (2011). When passion leads to excellence. A case of musicians. *Psychology of Music*, 39(1), 123–138.

9. Borkowska, M. (2007). *Semantyczna analiza narracji młodych muzyków: W poszukiwaniu predyktorów talentu wykonawczego*. Niepublikowana praca empiryczna.
10. Borkowska, M. (2009). *Czynniki psychologiczne wpływające na osiągnięcia w zakresie profesjonalnego wykonawstwa muzycznego*. Niepublikowana praca magisterska.
11. Borkowska, M. (2011), *Analiza wpływu etosu rodzinnego młodych muzyków na ich aspiracje zawodowe*. Niepublikowany raport z badań pilotażowych.
12. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. W: J.G. Richardson (red.), *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241–258). Nowy Jork: Greenwood Press.
13. Bruner, J. (1990). Życie jako narracja. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 3–17.
14. Burland, K., Davidson, J.W. (2002). Training the Talented. *Music Education Research*, 4(1), 1121–1140.
15. Chądyńska, M. (2004). Analiza wzorców motywacyjnych w narracjach rodzinnych. W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (s. 133–145). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
16. Chądyńska, M. (2010). Opisy działań, a poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość. Wykorzystanie nominalizacji w autonarracjach rodzinnych. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s. 183–202). Warszawa: Eneteia.
17. Chądyńska, M., Dryll, E. (2004a). Etos rodzinny – analiza pól semantycznych słów kluczowych w autonarracjach ojców matek i ich dzieci. *Studia Psychologiczne*, 3, 27–42.
18. Chądyńska, M., Dryll, E. (2004b). Etos rodzinny – wspólnota znaczeń wyrażająca się w strukturze autonarracji ojców matek i ich dzieci. *Studia Psychologiczne*, 2, 17–26.

19. Cierpka, A. (2001). Etykiety tożsamościowe młodzieży i młodych dorosłych a specyfika funkcjonowania rodziny. *Psychologia Rozwojowa*, 3-4, 307-320.
20. Cierpka A. (2002), Tożsamość jednostki wśród rodzinnych narracji. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*. GWP: Gdańsk, s. 173-189.
21. Cierpka, A. (2004). Narracje rodzinne w procesie kształtowania się tożsamości człowieka. W: A. Cierpka, E. Dryll (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (s. 115–132). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
22. Cierpka, A., (2013). *Tożsamość i narracje w relacjach rodzinnych*. Warszawa: Eneteia Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
23. Creech, A. (2008). From music student to professional: the process of transition. *British Journal of Music Education*, 25(3), 315–331..
24. Creech, A., Hallam, S. (2003). Parent–teacher–pupil interactions in instrumental music tuition: a literature review. *British Journal of Music Education*, 20(1), 29–44.
25. Davidson, J.W. (2002). The solo performer's identity. W: R. MacDonald, D. Hargreaves, D. Miell (red.), *Musical Identities* (s. 97–113). Oxford: Oxford Univeristy Press.
26. Davidson, J.W., Borthwick, S.J. (2002). Family Dynamics and Family Scripts: A Case Study of Musical Development. *Psychology of Music*, 30(1), 121–136.
27. Davidson, J.W., Sloboda, J.A., Howe, M.J.A. (1996). The Role of Parents and Teachers in the Success and Failure of Instrumental Learners. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, (127), 40–44.
28. DiMaggio, P. (1982). Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students. *American Sociological Review*, 47(2), 189–202.
29. DiMaggio, P., Mohr, J. (1985). Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital

- Selection. *American Journal of Sociology*, 90(6), 1231–1256.
30. Dryll, E. (1995). *Trudności wychowawcze. Analiza interakcji matka-dziecko w sytuacjach konfliktowych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.
 31. Dryll, E. (2001). *Interakcja wychowawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
 32. Dryll, E. (2010). Wielkie i małe narracje w życiu człowieka. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii* (s.163–182). Warszawa: Eneteia.
 33. Dryll, E. (2012). Rodzinne środowisko wychowawcze w ujęciu psychologii narracyjnej. *Psychologia Wychowawcza*, 1–2, 7–25.
 34. Dryll, E. (2013). *Wrastanie w kulturę: transmisja narracji w wychowaniu rodzinnym*. Warszawa: Eneteia.
 35. Dryll, E., Cierpka, A. (1996). Badanie treści etosu rodzinnego poprzez analizę narracji. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 1, 33–48.
 36. Elliott, E. S., Dweck, C. S. (1988). Goals: An approach to motivation and achievement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(1), 5–12.
 37. Ericsson, K. (2008). Deliberate Practice and Acquisition of Expert Performance: A General Overview. *Academic Emergency Medicine*, 15(11), 988–994.
 38. Ericsson, K. A., Krampe, R. T., Tesch-Römer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100(3), 363–406.
 39. Evans, P., McPherson, G. E. (2015). Identity and practice: The motivational benefits of a long-term musical identity. *Psychology of Music*, 43(3), 407–422.
 40. Feinstein, L., Duckworth, K., Sabates, R. (2004). *A model of the inter-generational*

transmission of educational success. London: Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Institute of Education.

41. Fivush, R., Marin, K., Crawford, M., Reynolds, M., & Brewin, C. R. (2007). Children's narratives and well-being. *Cognition & Emotion*, 21(7), 1414-1434.
42. Fivush, R., Bohanek, J.G., Duke, M. (2008). The intergenerational self: Subjective perspective and family history. W: F. Sani (red.). *Individual and Collective Self-Continuity* (s.131-143). Mahwah, NY: Erlbaum.
43. Freeman, J. (2000). Families: the Essential Context for Gifts and Talents. W: K.A. Heller, F.J. Monks, R. Sternberg, R. Subotnik (red.), *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent* (s. 573–585). Oxford: Pergamont Press.
44. Georgiou, S. N. (1999). Parental attributions as predictors of involvement and influences on child achievement. *The British Journal of Educational Psychology*, 69 (3), 409–429.
45. Ginsburg, G.S., Bronstein, P. (1993). Family Factors Related to Children's Intrinsic/ Extrinsic Motivational Orientation and Academic Performance. *Child Development*, 64, 1461–1474.
46. Ginzberg, E., Ginsburg, S.W., Axelrad, S., Herma J.L. (1951). *Occupational choice. An approach to a general theory*. New York: Columbia University Press.
47. Glaser, B., Strauss, A.L. (1967) *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
48. Gottfredson, L.S. (1996). Gottfredson's theory of circumscription and compromise. W: D. Brown, L. Brooks, (red.), *Career choice and development*, (s. 179–232). San Francisco: Jossey-Bass.
49. Hallam, S. (1995). Professional Musicians' Orientations to Practice: Implications for

- Teaching. *British Journal of Music Education*, 12(1), 3.
50. Hallam, S. (2002). Musical Motivation: towards a model synthesising the research. *Music Education Research*, 4(2), 225–244.
51. Hallam, S. (2013). What predicts level of expertise attained, quality of performance, and future musical aspirations in young instrumental players? *Psychology of Music*, 41(3), 267–291.
52. Hallam, S., Creech, A. (2011). Learning the musical instrument: the influence of interpersonal interaction on outcomes for school-aged pupils. *Psychology of Music*, 39(1), 102–122.
53. Henshon, S.E. (2009). Talend development across the life-span. An interview with Paula Olszewski-Kubilis. *Gifted Child Today*, 32(2), 62–65.
54. Holland, J.L. (1985). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. Englewood Cliff, NJ: Prentice-Hall.
55. Irwin, S. (2009). Family contexts, norms and young people's orientations: researching diversity. *Journal of Youth Studies*, 12(4), 337–354.
56. Izdebska, E. (2014) *Analiza związku treści etosu rodzinnego z sukcesem zawodowym młodych muzyków*. Niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Warszawski
57. Kaleńska-Rodzaj, J. (2013). Rodzinne uwarunkowania postaw i wartości związanych z muzyką i zawodem muzyka. W: K. Mudyń (red.), *W poszukiwaniu międzypokoleniowej transmisji wzorów zachowań, postaw i wartości* (s.263-284). Kraków: Adam Marszałek.
58. Katsillis, J., Robinson, R. (1990). Cultural Capital, Student Achievement, and Educational Reproduction: The Case of Greece. *American Sociological Review*, 55(2), 270–283.
59. Kelle, U. (2006). Combining qualitative and quantitative methods in research practice:

- purposes and advantages. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 293–311.
60. Kemp, A. (1996). *The musical temperament: psychology and personality of musicians*. Oxford, New York: Oxford University Press.
 61. Latham, G.P., Locke, E.A. (2006). Enhancing the benefits and overcoming the pitfalls of goal setting. *Organizational Dynamics*, 35(4), 332–340.
 62. Locke, E.A., Latham, G.P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation. *American Psychologist*, 57(9), 705–717.
 63. MacNamara, A., Holmes, P., Collins, D. (2006). The pathway to excellence: the role of psychological characteristics in negotiating the challenges of musical development. *British Journal of Music Education*, 23(3), 285–302.
 64. MacNamara, A., Holmes, P., Collins, D. (2008). Negotiating transitions in musical development: the role of psychological characteristics of developing excellence. *Psychology of Music*, 36(3), 335–352.
 65. Manturzevska, M. (1969). *Psychologiczne warunki osiągnięć pianistycznych*. Wrocław: Ossolineum.
 66. Manturzevska, M. (1974). *Psychologiczne wyznaczniki powodzenia w studiach muzycznych*. Warszawa: COPSA
 67. Manturzevska, M. (1990). A Biographical Study of the Life-Span Development of Professional Musicians. *Psychology of Music*, 18, 112–139.
 68. Markus, H., Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41(9), 954–969.
 69. Moore, D.G., Burland, K., Davidson, J.W. (2003). The social context of musical success: a developmental account. *British Journal of Psychology*, 94 (4), 529–549.
 70. O'Neill, S. (1997). The role of practice in children's early performance achievement. W: H. Jorgensen, A.C. Lehmann (red.), *Does practice make perfect? Current theory*

and research on instrumental music practice. (s. 53–70). Oslo: Norges musikhogskole.

71. Piasecka, B. (2013). Międzypokoleniowa desygnacja w wyborze profesji. W: K. Mudyń (red.), *W poszukiwaniu międzypokoleniowej transmisji wzorów zachowań, postaw i wartości* (s. 245–262). Kraków: Adam Marszałek.
72. Rączaszek-Leonardi, J. (2011). *Zjednoczeni w mowie: względność językowa w ujęciu dynamicznym*. Warszawa: Scholar.
73. Robin, R. (1980). Badanie pól semantycznych: doświadczenie Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud. W: M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo* (s. 252–281). Warszawa: Czytelnik.
74. Roe, A. (1956). *The psychology of occupation*. New York: John Willey & Sons.
75. Schlosser, G.A. (2001). Stories of Success from Eminent Finnish Women: a narrative study. *High Ability Studies*, 12(1), 61–87.
76. Schmidt, C.P., Zdzinski, S.F., Ballard, D.L. (2006). Motivation Orientations, Academic Achievement, and Career Goals of Undergraduate Music Education Majors. *Journal of Research in Music Education*, 54(2), 138–153.
77. Schnare, B., MacIntyre, P., Doucette, J. (2011). Possible selves as a source of motivation for musicians. *Psychology of Music*, 40(1), 94–111.
78. Schoon, I., Parsons, S. (2002). Teenage Aspirations for Future Careers and Occupational Outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 60(2), 262–288.
79. Skotnicka, A. (2014) *Narracje o rodzinach u młodych muzyków i plastyków*, Niepublikowana praca magisterska. Uniwersytet Warszawski.
80. Sloboda, J.A., Howe, M.J.A. (1991). Biographical Precursors of Musical Excellence: An Interview Study. *Psychology of Music*, 19(1), 3–21.
81. Small, J. McClean, M. (2002). Factors impacting on the choice of entrepreneurship as

- a career by Barbadian youth: a preliminary assessment. *Journal of Eastern Caribbean Studies*, 27(4), 30–54.
82. Soethout, M.B.M., Heymans, M.W., Cate, O.T.J. (2008). Career preference and medical students' biographical characteristics and academic achievement. *Medical Teacher*, 30(1), 15–22.
83. Stollery, P., McPhee, A. (2002). Some perspectives on musical gift and musical intelligence. *British Journal of Music Education*, 19(1), 89–102.
84. Super, D. (1972). *Psychologia zainteresowań*. Warszawa: PWN.
85. Teusz G. (2010). Historie według których żyjemy. W kręgu narracji rodzinnych. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Psychologia małych i wielkich narracji* (s. 151–156). Warszawa: Enteia.
86. Vispoel, W.P., Austin, J.R. (1993). Constructive response to failure in music: the role of attribution feedback and classroom goal structure. *British Journal of Educational Psychology*, 63(1), 110–129.
87. Welbel, J. (2000). Psychologiczne warunki osiągnięć u wokalistów. *Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej im. Karola Li pińskiego we Wrocławiu*, 77, 181–190.
88. Zaman, W., Fivush, R. (2011). Intergenerational narratives and adolescents' emotional well-being, *Journal of Adolescence*, 21, 703–716.

SPIS TABEL

Tabela 1 <i>Zmienne opisujące aspiracje oraz ich wskaźniki</i>	55
Tabela 2 <i>Zmienne opisujące system motywacyjny osób badanych oraz ich wskaźniki</i>	58
Tabela 3 <i>Wartości zmiennych „muzyczność rodziny” oraz „aspiracje” dla grup wybranych do analizy jakościowej</i>	60
Tabela 4 <i>Struktura grupy badanej pod względem kierunku studiów</i>	61
Tabela 5 <i>Struktura grupy badanej pod względem wielkości miejscowości pochodzenia</i>	61
Tabela 6 <i>Struktura grupy badanej pod względem miasta studiów</i>	62
Tabela 7 <i>Statystyki opisowe zmiennych objaśnianych</i>	64
Tabela 8 <i>Korelacje zmiennych objaśnianych</i>	65
Tabela 9 <i>Statystyki opisowe zmiennych dotyczących systemu motywacyjnego</i>	68
Tabela 10 <i>Korelacje pomiędzy zmiennymi odnoszącymi się do systemu motywacyjnego</i>	69
Tabela 11 <i>Związek z muzyką rodziny ze strony matki</i>	74
Tabela 12 <i>Związek z muzyką rodziny ze strony ojca</i>	74
Tabela 13 <i>Analiza związków pomiędzy muzycznością poszczególnych członków rodziny</i>	76
Tabela 14 <i>Zestawienie wyników analizy jakościowej dotyczącej rodziny</i>	98

SPIS RYSUNKÓW

<i>Rysunek 1.</i> Częstość wyboru poszczególnych rodzajów działalności muzycznej.	65
<i>Rysunek 2.</i> Związek z muzyką matek osób badanych.	73
<i>Rysunek 3.</i> Związek z muzyką ojców osób badanych.	73
<i>Rysunek 4.</i> Związek z muzyką rodzeństwa osób badanych.	74